

İkinci Balkan Savaşı I

Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur

Cumhuriyet'in onuruna armağandır
Payda sanayi

Cumhuriyet

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmıştır.

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Temmuz 1999

Ord. Prof. Dr.
YUSUF HİKMET BAYUR

Balkan Savaşları
İKİNCİ BALKAN SAVAŞI
I
(1913)

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

BALKAN SAVAŞININ İKİNCİ EVRESİ
Babıâli
Baskınından Londra Barış Antlaşmasına Kadar (23/1/1913-30/5/1913) 9
İç durum 9
Bırakışmanın bozulmasına kadar olan görüşmeler 12
Bırakışmanın bozulması ve o sıradaki siyasal görüşmeler 19

Büyük Savaş Olayları ve Barış İçin Görüşmeler 24
Edirne'yi kurtarma ümidi var sanılırken 24
Edirne'yi kurtarmak ümidi kalmadıktan sonra 26
Edirne'nin düşmesi 43
Edirne düştükten sonraki Bulgar tehdit ve istekleri 45

Büyük Osmanlı - Bulgar Bırakışmasından Londra Barışına Kadar (14 Nisan - 30 Mayıs 1913) 55
Londra barışından sonraki iç durum 62
Çarın Berlin'e gidişi ve Rusya'nın Boğazlar siyasasının yeni bir evresi 73

ADALAR VE ARNAVUTLUK İŞLERİ 79

Askeri olaylar ve bir Arnavutluk'un kurulması 80
Arnavutluk'un Karadağ ve Sırbistan'la sınırlarının saptanması 89
Arnavutluk'un örgütlendirilmesi sorumu (sorunu) ve bununla ilgili gizli Avusturya - İtalyan antlaşması 93
Ege adaları sorunu ve bunun Güney Arnavutluk sınırları sorunu ile bağlanılması 100
İtalya'nın Yunanistan - Arnavutluk sınırı işini 12 ada işine bağlaması 108

ARALARINDAKİ ÖNÜRDEŞLİK YÜZÜNDEN BALKANLI BAĞLAŞIKLARIN RUMELİ'Yİ PAYLAŞMA İŞİNDE ANLAŞAMAMALARI VE ARALARINDA SAVAŞ ÇIKMASI 119

Bulgar, Sırp ve Yunan savları 119
Bulgaristan-Romanya gerginliği 135
Sırp-Yunan anlaşması ve bunların Romanya ile Osmanlı'yı kendilerine çekmeye çalışmaları 137
Balkanlılar arası savaşa doğru 150

BALKAN SAVAŞI'NIN İKİNCİ EVRESİ

BABIÂLİ BASKINI'NDAN LONDRA BARIŞ ANTLAŞMASI'NA KADAR (23.1.1913- 30.5.1913)

Bu evrenin Balkanlarla ilgili başlıca olayları Osmanlı hükümetiyle büyük devletler arasında barışa varılmak için yapılan görüşmeler, Osmanlılarla Balkanlılar arasında vuruşmalar, Osmanlı-Bulgar bırakışması, savaşçılar arası Londra Konferansı'nın yeniden toplanması, Balkanlılar arasında onları bir savaşa kadar götürecek olan anlaşamamazlık ve gerginliğin artması, Romanya-Bulgaristan gerginliği ve Arnavutluk ve Şkodra dolayısıyla büyük devletler arasında bir an için doğan ağır havadır.

İç durum

Babıâli baskını günü Talât ve Enver beylerin başrollerde bulunduklarını, birincisinin hemen o gün dahiliye nazırı vekili diye işe başladığını, ikincisinin de saraya gidip padişahtan Mahmut Şevket Paşa'nın sadarete geçmesini sağladığını gördük. Bu iki uzkişi de yeni kurulan hükümete girmez. Talât Bey'in girmeyişinin, kendisini daha önce Harbiye Nezareti'nden düşürenlerin başında bulunmuş olması yüzünden Mah-

mut Şevket Paşa'nın ona karşı kin beslemekte olması dolayısıyla olduğu söylenilmiştir; ancak Mahmut Şevket Paşa'yı çekilmeye doğrudan doğruya zorlamış olan Hacı Adil Bey'in dahiliyeye getirilmiş olmasına bakılırsa bu söze pek güvenilmemelidir. Daha genel olarak söylenilmiş olan söze, yani o anda İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, hele Babıâli baskınında bulunmuş olanları iş başına geçmemeyi daha doğru ve daha uygun bulmuş oldukları sözüne, daha çok inanmak gerekir.

Yeni hükümette Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırlığı'nı da kendi üzerine almış. Şûrayı Devlet Reisliği'ne eski Sadrazam Sait Paşa'yı getirmiş ve hariciyeye önce vekil olarak eski Atina Elçisi Muhtar Bey (1) getirildikten sonra Mısır prenslerinden Sait Halim Paşa getirilmiştir.

Cemal Bey (2) İstanbul muhafızlığına ve Enver Bey'in amcası Halil Bey (3) de İstanbul Merkez Kumandanlığı'na getirilmiştir.

Az sonra Ahmet İzzet Paşa Başkomutan Vekili olacaktır.

Avrupa, yeni hükümeti genel olarak Almanya'ya eygin (yatkın) sayacaktır ve İngiliz büyükelçisi hükümetine çektiği telde onun açık bir Alman rengi taşıdığını yazacaktır (4).

İç durumdaki özellik şudur: Türk kamuoyu Balkan Savaşı yıkımında İttihat ve Terakki'nin bilgisizlik, beceriksizlik ve yönetimsizliği yüzünden en ağır soravları (sorumlulukları) yüklü bulunduğunu az çok unutmuş olup onun Edirne'yi kurtarma propagandasına oldukça inanmaktadır, dolayısıyla onun yeniden iş başına gelmesini iyi karşılamaktadır. Bundan

---

(1) İstiklâl Savaşı sırasında uzun zaman Hariciye Vekilliği'nde bulunmuş olan uzkişi.

(2) İlerde Bahriye Nazırı olacak olan,

(3) 1914-18 acun (dünya) savaşında ordu komutanlığı etmiştir.

(4) I. B., c. IX, K. II, b. 550 (24-1-1913): "Cabinet has a distinet German colouring",- Bak keza: F. B., c. V. b. 254 (25-1-1913).

başka İttihat ve Terakki'nin ülke içindeki örgütleri de az çok yerli yerinde olup kendilerine dayanılabilecek bir durumdadırlar. Padişah da hem onu, hem Mahmut Şevket Paşa'yı, kendisini tahta çıkarmış olmaları dolayısıyla hem sevmekte, hem de onlara güvenmektedir. Ancak Çatalca'daki orduda hem Nâzım Paşa'nın adamları, hem de "Halâskâr"lar çoktur ve epey zaman yeni hükümet onlara ilişmeyi doğru bulmayacak veya buna yüreği olmayacaktır; dolayısıyla Mahmut Şevket Paşa hükümeti iç piyasada çok çekingen ve yumuşak olacaktır; bu, İttihat ve Terakki'ye öteden beri düşman olanlara karşı önemli bir şey yapılmaması ve hemen kimseye karşı çetin davranılmamasıyla görülür. Böyle davranılışta: dış durumun gerginliği, Avrupa'dan çekinilmesi, savaşın süregelmekte olması, ordunun yukarda anlattığımız durumu gibi olayların veya Mahmut Şevket Paşa'nın çetin davranmak istemeyişinin ne kadar payı olduğunu kestirmek güçtür.

Bu yumuşaklık Müslüman olmayanların gönlünü alma yolunda çalışmalarda da görülür. O sıralarda Ermeni Patrikliği askerde bulunan Ermenilerin karıları, eğer Müslüman olmak isterlerse kabul edilmemesini Babıâli'den diler ve bu dilek hemen kabul edilir (1).

Doğal olarak Ahmet Muhtar Paşa hükümetince işten çıkarılmış olanlar veya hiçbir fırka ile ilişiği olmadığı yolunda senet vermek istemediği için işyarlığına (memurluğuna) son verilmiş olanlar yeniden işe alınmışlardır. Bu yoldaki kararların birinde (2): "Bilûmum memurinin vazifei memuriyet başında fırka işleriyle ve hususatı saire ile iştigal etmeyerek bütün fikir ve mesaisini ifayı vazifeye hasretmesi lâbüt (ge-

(1) 26.12.1913 M. V. Z.

(2) Ezcümle 17-9-1912 tarihli M. V. Z.

rekli) olup şu kadar ki daima nazarı itinada tutulması lazım gelen bu esasın hüsnü muhafazası memurinden fırka ihtirasat (hırslarına) ve ihtilâfatına iştirak etmeyeceklerine dair senet alınmak suretiyle olmayıp esası mezkûre mugayir hareketleri görülenlerin tevbih ve azil ve tebdilleri tabii olmasına nazaran..."

denilmektedir...

Subayların siyasal işlerde kullanılmalarının kötülüğünü İttihat ve Terakki erkten (iktidardan) düşmeden az önce anlamış ve açıkça söylemişti; bu belge, siyasal ihtiraslar içinde bunalan bir ülkede işyarların (memurların) da siyasal işlerle uğraşmalarının kötü olacağının resmen olsun kabul edilmiş olduğunu gösterir.

Bırakışmanın bozulmasına kadar olan görüşmeler

Babıâli baskını Edirne'yi kurtarmak propagandasıyla yapıldığı için, Bulgarlar bu kentten vazgeçmezlerse savaşın yeniden başlaması doğal idi; böyle bir anda ilgili devletlerin düşüncelerini gözden geçirelim:

Rusya savaşın yeniden başlamasını istememektedir, sebepleri aşağıdadır:

Bulgar yenilirse savaşın ilk evresinde kazanılmış bütün asıların (çıkarların) elden gitmesinden korkulabilir; bu ise Rusya için de birçok bakımdan zararlı olabileceği gibi onun onuruna da dokunabilir ve Rus kamuoyunda Slavlık duygularını kabartabilir ve Rusya'yı da savaşa sürükleyebilir, Rusya ise bir acun (dünya) savaşı doğurabilecek böyle bir işe kendi seçmediği bir anda sürüklenmeyi doğal olarak istememektedir. Bulgar yenecek olursa istense de, istenmese de kimse işe karışmaya ve onu durdurmaya vakit bulamadan İstanbul'a girecektir ve dolayısıyla Rusya en korktuğu ve aylardan beri önlemeye çalıştığı bir durumla yeniden karşılaşacaktır.

Rusya'nın ana düşüncesi bu olmakla birlikte o, eğer Osmanlı Devleti, savaşın uzaması yüzünden bir kat daha güçsüz düşecek olursa zaten düşünüp tasarladığı gibi Ermenistan adı verdikleri Doğu Anadolu vilayetleri sorunu diye bir sorun ortaya atıp Osmanlı paylaşması işinde önayak olmaya ve bu işi çabuklaştırmaya anıklanmaktadır (hazırlanmaktadır).

Avusturya da Rusya gibi savaşın yeniden başlamasını istememektedir, şebebi kolay anlaşılır; yeni başlayacak olan savaş yalnız Bulgar'ı, yani Balkan devletleri arasında Avusturya'nın güçlüleştirmek ve Sırp'a karşı kullanmak istediği devleti yıpratacaktır.

Bu işte İngiltere ile Fransa aşağı yukarı Rusya ve Almanya da Avusturya gibi düşünmektedir.

Almanya ve Avusturya'nın genel düşünceleri bu olmakla birlikte yeni Osmanlı hükümetinin kendilerine az çok eyginliğinden asılanabilmek (yatkınlığından yararlanabilmek) için ona karşı kendisine barış öğüdü vermekle birlikte az çok tatlı dil de kullanacaklardır.

Bulgaristan'da da savaşın yeniden başlamasını istemeyenler çoktur ve Başbakan Geşof bunlar arasındadır (1); zaten Babıâli baskını günü, belki de daha onu öğrenmeden, Sırp Başbakanı Pasiç (2), Belgrad'daki Bulgar elçisine, Sırp-Bulgar bağlaşmasındaki sınırın değiştirilmesinin gerekeceğini söylemiş ve bu söz Bulgar hükümetini kuşkulandırmıştı.

Dolayısıyla savaşın yeniden başlamasını içten isteyen iki devlet vardır: Bulgar'ın yıpranmasını uman Yunanistan ve Romanya; ilk devlet Bugar'ın bağlaşığı olduğundan bu duy-

(1) Bak: Geş., s. 154 haşiye.
(2) Geş. s. 118.

gularını açığa vuramazdı (1), Romanya ise bunu Osmanlı'ya bildirmekten çekinmedi, dışişleri bakanı, Osmanlı hükümetini yeniden savaşa atılmak işinde yüreklendirmek için Bükreş'teki Osmanlı elçisi Safa Bey'e şunları söyler (2):

İstanbul'daki hükümet değişmesinin özel sebebi (3) Türkiye'yi Romanya hükümetinin gözünde yükseltti; büyük devletler notalarını vermekle yanlış bir iş gördüler; Romanya Bulgaristan'a hemen hemen bir ültimatom vermiştir ve kamuoyumuz ona karşı çok kızgındır; bununla birlikte saknılı davranmak ve Türkiye olaylarının gelişimini beklemek zorundayız, zira büyük devletler barışa eygindirler (yatkındırlar) ve Rusya bu uğurda üzerimize baskıda bulunmaktadır.

Sırbistan'ın da bu işte Yunanistan gibi düşünmesi akla gelirse de o, Avusturya baskısı dolayısıyla yeni karışıklıklar çıkmasından az çok çekinmektedir.

Aşağıda, ister büyük devletlerin kendileri arasında, ister bunlarla Osmanlı arasındaki görüşme ve konuşmalar okunurken bu genel çizgiler göz önünde tutulmalıdır.

Babıâli baskınını öğrenince Fransız hükümeti Rus hükümetine başvurup şunları bildirir (4):

Rusya bizimle danışmadan bağlaşmanın (Rus-Fransız) siyasasını herhangi bir yola sürükleyebilecek hiçbir girişitte (girişimde) bulunmasın- hele Rusya'ca Ermenistan (Anadolu Doğu Vilayetleri) sınırlarında yapılacak herhangi bir gösteri hiç şüphesiz İngiliz-Rus anlaşmasını tehlikeye düşürebilir ve Küçük Asya sorununu en tehlikeli bir biçimde ortaya atabilir.

---

(1) Bk: F. B., c. V, b. 285. Venizelos bu yoldaki isteğini başta iyice saklayabilmiş ve Bulgarların savaşın yeniden açılmasında önayak olmalarına yol vermiştir.

(2) Safa Bey'in 29-1-1913 tarihli teli.

(3) Edirne'yi kurtarmak için Bulgar'la yeniden savaşı göze almak.

(4) F. B., c. V, b. 251 (24-1-1913).

Bundan altı gün önce İngiltere İstanbul'da çetin bir girişitte (action énergique) bulunulmasını istememişti, dolayısıyla önceden anlaşılmadan (1) bundan başka bir durum takınamayız.

Bundan bir gün sonra Fransız Dışişleri Bakanı Jonnart, elçiliklerine yolladığı bir genelgede Türk ulusal yaşayışını ve genel barışı korumak için büyük devletlerin işbirliği yapmasının en etkili çare olduğunu bildirir (2). Yine bu günde Berlin'deki Fransız büyükelçisini görmeye gelen Alman Dışişleri Bakanı Yagov da bu düşüncededir (3).

Bunları hükümetine bildiren Paris'teki Rus işgüderi Osmanlı Bankası'nın bundan böyle Türkiye'ye avans para vermeyeceğini ve Alman sermayedarlarının da onlar gibi davranacaklarını teller (4).

Yagov ise Osmanlı işgüderiyle (maslahatgüder) şu yolda konuşur (5):

Türkiye'nin gerçekten bir dostu gibi size bir an önce barış yapmak öğüdünü veririm, biliyorsunuz ki Rusya sizi tehdit etmektedir. Rus büyükelçisi bana dedi ki barış yakında olmazsa Rus hükümeti, kamuoyu dolayısıyla artık yansız kalamaz. O size Anadolu'da çatarsa ne yaparsınız? - Kıbrıs anlaşmasını ileri sürdünüz (6). İngiltere'nin sizi koruyacağına güveniyor musunuz? Benim ağzımdan İstanbul'a usluluk öğütleri veriniz.

Yagov'un bu sözleri, bir gün önce Berlin'deki Rus Büyükelçisi Sverbeef'in kendisine, Rus hükümeti adına, söylemiş

---

(1) İm metinde vardır.
(2) F. B., c. V, b. 257 (25-1-1913).
(3) F. B., c. V, b. 259.
(4) S. K., c. II. s. 12 (26-1-1913).
(5) Galip Kemali Bey'in 28-1-1913 teli.
(6) Bak: c. I, s. 13, Kıbrıs ile ilgili Osmanlı-İngiliz antlaşması denmek istenilmiştir.

olduklarına dayanmaktadır. Sverbeef'e hükümetince bu yolda verilmiş olan yönergenin ana çizgileri aşağıdadır (1):

İstanbul olayları Rus hükümetini önemli olarak meraklandırmaktadır. Eğer büyük devletlerin Babıâli'ye birlikte vermiş oldukları notada (2) takınılmış olan durumda ve ileri sürülmüş olan görüşlerde bir değişiklik olmayacağı yettiği kadar açık olarak Osmanlı hükümetine anlatılırsa bu hükümet de ondan önceki gibi Avrupanın öğütlerine uymak gereğini anlamak zorunda kalır.

Rus hükümeti, Alman hükümetinin de, büyük devletlerin işbu notanın temeline bağlı olarak aralarındaki birliği korumalarını uygun bulduğu inanındadır.

Rus hükümetinin görüşüne göre, savaşın yeniden başlaması karmaşalara yol açabilir ve o, bunun olmamasını içten dilemektedir, çünkü bu olursa o çok ciddi bir duruma sokulmuş olabilir ve eğer savaşın sonuçları ve Balkanlıların elde etikleri asılar (çıkarlar) tehlikeye düşerse Rus kamuoyunda önüne geçilmez bir değişiklik olacağı açıkça görünmektedir.

Bu son sözlerdeki tehdit Fransa'da telaş doğuracak ve önceden anlaşılmadan bu gibi girişitlerde (girişimlerde) bulunulmasından sızlanılıp bundan böyle bu gibi davranışlarda bulunulmaması bir kere daha Rusya'dan istenilecektir (3).

Yagov'un Severbeef'e verdiği karşılığın özeti aşağıdadır (4):

Almanya, birlikte verilmiş notanın esaslarından ayrılmayacaktır, ancak o, bundan daha ileri gitmeyecektir; o, büyük devletleri yansızlıktan ayırabilecek her türlü girişite (girişime) ve bunlardan birinin yalnız başına iş görmesine karşındır (kar-

(1) Metin: F. B., c. V, b. 273.

(2) Edirne'nin Bulgar'a bırakılması öğüdünü kapsayan 17-1-1913 tarihli nota.

(3) F. B., c. V. b. 277 (28.1.1913).

(4) F. B., c. V. b. 280 (Yagov'un Jül Kambon'a anlatışına göre).

şıdır) - Edirne işinde Türk hükümetinin durumunu dayanılmaz bir biçime sokmamalıdır, çünkü o da düşerse Avrupa, İstanbul'da konuşacak kimse bulamaz.

Görüldüğü gibi az önceki İngiltere'nin durumunu şimdi Almanya takınmaktadır: Osmanlı'ya Edirne'yi bırak demek, ancak onu ayrıca sıkıştırmamak. Jül Kambon'un Yagov'a nota dışına çıkmadan Genç Türklerin Edirne bakımından işini kolaylaştırmanın (1) elden gelmeyeceğini söylemesi üzerine Yagov, kendi özel bir düşüncesi olarak der ki: Trablus'taki gibi yapılabilir; yani orada halifenin bir oruntağı (temsilcisi) bulundurulabilir; buna Trablus'ta İtalyanlar bir genel konsolos ve Türkler de İslam hükümranlığının bir nişanesi diye bakmaktadırlar.

Yagov'la yaptığı bu görüşmenin (28.1.1913) gecesinde Jül Kambon, Başbakan Betman-Holveg'le İspanya büyükelçiliğinde bir çağrıda buluşur; Betman-Holveg, Fransa'nın Türkiye'yi kendi haline mi bırakacağını Kambon'dan sorar ve bunun Fransız gelenek ve asılarına (çıkarlarına) uygun olmayacağını söyler. Kambon ise Fransa'nın Türkiye'nin ulusal yaşayışını korumak istediğini ve bunun için Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini büsbütün batırabilecek olan maceralara atılmaktan alıkoymanın gerektiği karşılığını verir. Bunun üzerine Betman-Holveg, Küçük Asya dolayısıyla Kambon'a dana önce söylemiş olduğunu tekrarlar, yani işbu ülkenin keskili (geleceği) ortaya atılırsa Almanya'nın seyirci kalamayacağını bir daha söyler. Başbakan Rusya'yı imleyerek (işaret ederek), her kim bu korkunç işi (Küçük Asya işi) ortaya atarsa atsın Fransa'nın bunu önlemeye çalışacağını umduğunu ekler

---

(1) Yani onlara: "Ne yapalım bütün Avrupa böyle istiyor" diyebilmek olanağını vermesin.

ve der ki: "Eğer Avrupa'da savaş çıkarsa bu, Amerika Birleşik Devletleri'yle Japonya bir yana, herkes için korkunç bir yıkım olur ve biz bunu önleyemezsek çocuklarımız sizlere de bizlere de deli derler." Başbakan da Edirne için Trablusgarp'a benzer bir çözülüme (çözüm) yolu gösterir, ancak bu düşüncesinin şimdilik bir önerme (öneri) sayılmamasını ister.

Görüldüğü gibi Rusya'nın Osmanlı'nın çokçana güçsüz düşmesinden Doğu Anadolu'da asılanabileceğini imaya kalkışması hemen bir genel savaş korkusu yaymıştır; Edirne için ise Almanya ancak gösterişten ileri gitmeyen ve Trablus'takine benzeyen bir çözüleme (çözüm) yolu düşünmektedir.

Betman-Holveg'in ve Yagov'un bu sözleri üzerine Fransa kendi başına işler görmekten ve girişitlere (girişimlere) atılmaktan vazgeçmesi için Rusya üzerinde baskısını arttırır, hatta Cumhurbaşkanı Puankare İsvolski'ye (1): "Fransız kamuoyunun, Balkan sorunu dolayısıyla patlayacak bir savaşa atılabilmesi için, onu önceden anıklamış (hazırlamış) olmak Fransız hükümeti için son aşama önemlidir" der ve dolayısıyla Rusya'nın bu gibi girişitlerde bulunmadan ve bir genel savaşa kapı açmadan önce Fransa ile danışmasını ister. Genel olarak Fransız devlet adamları Rusya'ya "savaş çıkarma" demekten çok, "işini bizimle danışarak gör" demekte ve Rusya için savaşa katılmaktan hiç de çekinmeyeceklerini birdüziye inancalamaktadırlar (teminat vermektedirler).

Burada ilk izlerini gördüğümüz Rus açgözlülüğünün nasıl birkaç ay sonra çok büyük gerginlikler doğuracağı ve Osmanlı Asyası'nın paylaşılması için yapılacak olan anlaşmaların başlıca etkeni olacağı bu cildin üçüncü kısmında bu pay-

---

(1) S. K., c. II, s. 12, 14 ve 18 İsvolski'nin, hükümetine yolladığı 28 ve 29.1.1913 tarihli teller ve 30.1.1913 tarihli yazı.

laşmalar anlatılırken görülecektir.

Bırakışmanın bozulması ve o sıradaki siyasal görüşmeler

Yukarıda görmüş olduğumuz gibi büyük devletlerden hiçbiri bırakışmanın bozulup savaşın yenilenmesini istemiyordu; Bulgar Başbakanı Geşof da bu düşüncede idi. Londra'daki Bulgar Başoruntağı (Başdelegesi) Danef'e de görüşmeleri, ancak büyük devletlerin oruntaklarıyla (delegeleriyle) danıştıktan sonra kesmesi yönergesi verilmişti (1).

Londra'daki Rus ve Fransız büyükelçileri ise Balkanlılar üzerinde bir baskıda bulunmak istemediklerini açıklamakla birlikte Babıâli'nin büyük devletlerin notasına vereceği karşılığı beklemenin daha iyi olacağını Balkanlılara anlatmaya çalışırlar; hemen bütün oruntaklar (delegeler) bu düşünceyi uygun bulurlarsa da Danef konferansın hemen sona erdirilmesini ister; Venizelos da ona katılır ve o yolda bir karara varılır (28.1.1913) (2) ve bu, Osmanlı oruntaklarına (delegelerine) o gün bildirilir; sebep olarak üç haftadır Osmanlı karşılığının beklendiği ve İstanbul'daki olayların (Babıâli baskını) bir barışa varma ümidini yok ettiğidir.

Danef'in giriştiği bu iş, az önce gördüğümüz gibi hükümetinden aldığı yönergeye karşındır (karşıdır), çünkü o, büyük devletlerin büyükelçileriyle anlaşırsa görüşmeleri kesecekti, halbuki o, Fransız ve Rus büyükelçilerinin öğütlerine karşın olarak Sazonof'tan beklenilen karşılık gelmeden görüşmeleri keser. Yani bir kere daha, Çatalca saldırısında olduğu gibi, Bulgar Bakanlar Kurulu'nun dileğine karşın olarak ve on-

(1) Geş. s. 154 haşıyesi.

(2) F. B., c. V, b. 276 ve 285.

dan ayrıca sorulmadan Bulgaristan yeni bir maceraya sürüklenmiş olur. Danef'in Edirne işinde Bulgaristan'ı baştan başa dinizlemeyecek (tatmin etmeyecek) bir çözüleme (çözüm) yolu bulunur ve Bulgar hükümeti bunu kabul eder korkusuyla mı bu olutu (öneriyi) yaptığını veya Kral Ferdinand'dan gizli bir buyruk mu aldığını açıklayamadım.

30 Sonkânun (Ocak) 1913'te Bulgar Başkomutanlığı bırakışmanın sona erdiğini Osmanlı Başkomutanlığı'na bildirir.

O gün Babıâli, büyük devletlerin 17.1.1913 tarihli notasına karşılık verir; Kâmil Paşa hükümetinin vermeyi düşündüğü karşılığın ana çizgilerini az çok tahmini olarak yukarda yazdık; yeni hükümetin karşılığının ana çizgileri aşağıdadır:

Edirne, esasında bir Müslüman kenti ve imparatorluğun ikinci başkentidir. Onun bırakılacağı sözünün dolaşması bile, ülkede öyle bir coşkunluk doğurdu ki geçen hükümeti çekilmek zorunda bıraktı. Bununla birlikte son bir uysallık gösterisinde bulunmuş olmak için Osmanlı hükümeti Edirne kentinin Meriç sağ kıyısına düşen kısmını bırakabilir.

Ege adalarına gelince bunların birtakımı Çanakkale Boğazı'na yakınlıkları dolayısıyla onun korunması bakımından son aşama önemlidirler; öbürleri de Anadolu kıyılarına yakınlıkları dolayısıyla ondan ayrılamazlar; böyle olmazsa işbu adalar Anadolu için birer fesat ocağı olurlar ve Anadolu kıyılarında durum Makedonya'dakine döner. Dolayısıyla Babıâli, büyük devletlerin bu yönleri göz önünde tutmaları şartıyla, adalar işini çözülemelerine onaşabilir (yanaşabilir).

Bundan başka Babıâli gümrük özgürlüğünü, modern hukuk esaslarına dayanarak tecim (ticari) antlaşmaları yapmak hakkını, bütün yabancıların Osmanlı vergilerini ödemelerini ve bunlar oluncaya kadar gümrüklerin % 4 arttırılmasını, yabancı postalarının kaldırılmasını dilemekte ve genel olarak ka-

pitülasyonların kaldırılacağı yolunda büyük devletlerden söz istemektedir.

Bu nota yeniden görüşme kapılarını kapamadığı için Fransa ve Almanya'da az çok iyi karşılanır (1); ancak Avusturya hükümeti, Sırp'a karşı kullanmak istediği Bulgar, yeniden yıpranacak düşüncesiyle notadan hoşlanmamıştır ve Almanlar da işin çabuk bitmesi için Bulgar ordusunun çabuk davranmasını dilemektedirler (2).

Osmanlı notası alındıktan sonra Almanya'nın Osmanlı'ya ve Rusya'nın da Bulgaristan'a uysallık öğüdü vermeleri dikkate değer; şöyle ki Yagov 31.1.1913'te Osmanlı işgüderi Galip Kemalî Bey'e şunları söyler (3):

İstanbul'daki hareketi (Babıâli baskını) yapanların yüksek duygularına ve büyük yurtseverliğine çok değer biçiyorum, ancak bu davranış iyi bir sonuç veremeyeceği için ona teessüf ediyorum. Karşılık notanız geniş bir uysallık düşüncesiyle yazılmış ise de şimdi artık büyük devletlere yeniden görüşmelerde bulunmaya yarayamaz, çünkü geç kalmıştır. (Yani Balkanlılar bırakışmayı bozduktan sonra verilimiştir.) Almanya öbür büyük devletlerle işbirliği yapmaktan vazgeçemez ve onlar arasında bir karşınlık (anlaşmazlık) çıkmasını her ne olursa olsan önlemek isteğindedir. İstanbul'a deyin ki daha büyük bir yıkımı önlemek için Edirne'den büsbütün vazgeçsinler.

Yine işbu 31 Sonkânunda (Ocak) Rusya, Bulgaristan'a şu yolda usluluk öğütleri vermektedir (3):

Türkiye'nin sırf sözde olmak üzere bir oruntağı (delege-

---

(1) F. B., c. V, b. 305 ve A. B., c. 34, K. I, b. 12767.
(2) Yagov'un Jül Kambon'a sözleri: F. B., c. V, b. 310.
(3) Galip Kemalî Bey'in işbu tarihli teli.
(3) S. K., c. II, s. 25 Sazonof'un Sofya Rus Elçisine teli.

si) Edirne'de bulunmak üzere bu kenti Bulgar'a bırakmak tasarı vardır. Büyük devletlerin kabul edecekleri bu tasarı Rusya da beğenmektedir, çünkü bununla Bulgar asılarına (çıkarlarına) dokunulmuş olmaz ve görünüş işine gelince Bulgaristan İtalya'dan daha titiz davranamaz (Trablus'taki Naib-üs-Saltanaya im). Türkiye ile elden geldiği kadar çabuk yapılacak bir barış hem Romanya hem de Avusturya yönünden gelebilecek tehlikeleri önler. Halbuki Bulgaristan öngü (inat) gösterirse hem bağlaşıklarını kızdırmış hem de Avrupa'da kötü bir etki uyandırmış olur, Rusya'da da böyle olur, çünkü burada Balkanlılar için yeter iş gördüğümüz ve artık iyi düşüncelerle verdiğimiz öğütlerin dinlenilidiğini görmek zamanının geldiği inanı vardır.

Görüldüğü gibi Rusya ve Almanya, her biri sözünü daha çok geçirebileceği devlete uysallık öğüdü vermektedir. Rusya'nın Küçük Asya paylaşılması işini ortaya çıkarmasından korkan Almanya'nın her ne olursa olsun barışı sağlamak isteyişi hükümetinden aldığı yönerge üzerine Londra'daki Alman Büyükelçisi Prens Lihnovski'nin Grey'e şu söylediklerinden de anlaşılır (1). Burada Almanya Türklere eyginlik (yatkınlık) göstermektedir.

Türkiye Edirne'nin bir kısmını bırakmakla edimsel (fiili) olarak büyük devletlerin notasını kabul etmiş sayılabilir; kent artık berkitilmiş (takviye edilmiş) durumdan çıkacağı için orayı en çok askeri bakımdan isteyen Bulgaristan dinizlenmiş demektir, çünkü kentin sultana kalacak kutsal kısmı da kılgın (uygulama) bakımından Bulgar'ın elinde demektir ve Türk dileği yalnız gösterişi korumak içindir. Sofya'daki Alman elçisi Bulgar hükümetine Türk önermesinin kabulü için

---

(1) I. B., c. IX, II, b. 578.

İngiliz elçisinin de bu yolda öğütler vermesini umarız.

Grey'in düşüncesine göre Osmanlı karşılık notası, üzerinde görüşülebilecek biçimde yazılmıştır ve dolayısıyla bırakışmanın uzatılması yolunu kapatmamaktadır, ancak eğer öğüt verilecekse bu bütün büyük devletlerce birlikte verilmelidir. Dolayısıyla Grey Londra'daki bütün büyükelçilerden hükümetlerinin görüşlerini öğrenip bu iş üzerinde hep birlikte konuşmayı onlara önermiştir. Lihnovski'den ayrıldıktan sonra Grey onun çok ileri gittiği inanına varır ve düşünceleri şu üç nokta üzerinde toplanır:

1) Haritalara göre Edirne kentinin hemen hepsi Meriç'in sol kıyısındadır ve Türkiye orayı istemektedir.

2) Türklerin orayı berkitmekten (takviye etmekten) vazgeçecekleri açık değildir ve notada bunun sözü geçmemektedir.

3) Sınır sorunu hiç de çözülenmemektedir. Eğer Meriç sınır olacaksa sınır Midya'dan geçemez; halbuki onun uçlarının Enos ve Midya olması ve Edirne'ye yakın geçmek üzere eğrilmesi düşünülmüştü.

1 Şubat 1913'te Londra'daki büyükelçiler Grey'in başkanlığında toplanıp Osmanlı karşılığı (tezi) işini konuşurlar.

Alman büyükelçisi yukardaki gibi konuşur.

İtalyan büyükelçisi der ki: Hükümetimin sandığına göre eğer Türkiye'nin öbür istedikleri verilirise o, Edirne'den vazgeçecektir.

Grey der ki: Türkiye'nin istediği, büyük kapitülasyonların kalkmasına varıyor; bu işin çözülenmesi çok uzun sürer ve buna kalkışırsak biz savaşın gidişi üzerinde etkide bulunamayız; çabuk görülmesi gereken iş ise budur.

Avusturya büyükelçisi, hükümetinin Türk karşılığını (tezini) biçim bakımından umduğundan iyi bulduğunu, ancak büyük devletlerin istediklerinin verilmediğini ve işbu devletlerin dileklerinden ayrılmamaları düşüncesinde olduğunu ve

Türkiye'ye karşı buna göre davranmak gerektiğini söyler. Sonda büyük devletlerin aralarında teması kaybetmemeleri gerektiğini ekler ve Alman ve İtalyan büyükelçileri, bu son dilekte onunla birlik olduklarını söylerler.

Rus ve Fransız büyükelçileri henüz hükümetlerinden yönerge (talimat) almadıklarını söylerler.

Her işte hep birlikte davranmanın gerektiğini imleyen (işaret eden) Grey, Danef'le şu yolda konuşulmasını ileri sürer:

Hep şu yolda düşünülmüştü ki Bulgaristan, Edirne'yi isterken Türkiye'ye, onun ününü (prestige) koruyacak ve cami ve türbeler bakımından onu dinizleyecek (tatmin edecek) şartlar sağlayacaktır. Babıâli'nin büyük devletlere vermiş olduğu karşılık ileriye doğru atılmış bir adımdır ve Bulgaristan'a Edirne işinde Türkiye'ye karşı kabul edebileceği şartları bildirmesi için bir fırsat veriyor gibidir.

3 Şubat'ta bütün büyükelçiler hükümetlerinin bu önermeyi beğendiklerini Grey'e bildirirler; esasen Sofya'daki Alman elçisi, Lihnovski'nin, Grey'e söylediği biçimde (yani az yukarda gördüğümüz gibi) değil aşağı yukarı Grey'in önermesi (önerisi) yolunda konuşmuş imiş (1).

Ancak Bulgaristan bu yoldaki öğütlere kulak asmayacak ve savaşa önem verecektir; büyük devletler de ona sözlerini dinletemeyeceklerdir.

SAVAŞ OLAYLARI VE BARIŞ İÇİN GÖRÜŞMELER

Edirne'yi kurtarma ümidi var sanılırken

Çatalca bölgesinde çarpışmalar 4 Şubat'ta yeniden başlar, başta Bulgar savgal (savunuş) bir durum alıp Türk saldı-

(1) I.B., c.IX, K.II, b.588.

rısını bekler.

Savaşın önlenilemeyeceği anlaşılınca Tevfik Paşa bir yandan İngiliz Dışişleri Bakanlığı daimi müsteşarı Nikolsan'a (sırf kendi adına) ve öbür yandan da Babıâli'ye bir önerme (öneri) yapar (1); onun düşüncesi şudur: savaşçılar arasındaki görüşmeler bir sonuç vermemiştir ve vermeyeceğe benziyor; dolayısıyla büyük devletler, Türkiye'nin vekili gibi, barış şartlarını -son Osmanlı notasının esaslarına göre- saptamalı ve bunları Balkanlılara önermelidirler, 1897'de Tessalya seferinden sonra Yunanistan adına da böyle davranmışlardı.

Grey, bunun büyük devletlerce kabul edilebilmesi için daha önce Balkanlılarca da kabul edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Tevfik Paşa bu iş üzerinde Pol Kambon'la görüşürken ona imleme yolu ile Osmanlı hükümetinin barış işinde belki büyük devletlerce zorlanılmaktan hoşlanacağını anlatır; ancak onda Edirne işinde hükümetinin ondan vazgeçmeyeceği duygusunu bırakır.

Osmanlı hükümeti Tevfik Paşa önermesini (önerisini) beş gün sonra kendine mal edecektir.

Arada Bolayır berzahı (yarımadası) dolaylarında vuruşmalar olur, 8 Şubat'ta bir yandan Eksamil'de bir vuruşma olurken öbür yandan Şarköy'e denizden Türk askerleri çıkarılmak istenilir; güdülen amaç Çatalca Bulgar ordusunun gerisine düşmek ve onu yenerek Edirne'ye ulaşmaktı. Ancak bu işlerden beklenilen sonuç elde edilemez, bir başarısızlıkla karşılaşılır ve o yönden Edirne'ye doğru ilerlenilemez.

Bu başarısızlıktan bir gün sonra 9 Şubat'ta, Hariciye Nezareti, önermesinin (önerisinin) kabul edildiğini Tevfik Pa-

---

(1) Tevfik Paşa'nın Hariciye'ye 3.2.1913 tarihli teli. Bak. keza: F. B., c.V, b.321: Pol Kambon'un 5.2.1913 tarihli teli.

şa'ya teller ve "Osmanlı hükümetinin, kesin olarak (Osmanlı) karşılık notasındaki (30.1.1913 tarihlidir) önermeler (öneriler) esası içinde kalınmak üzere, barış şartlarının saptanmasını büyük devletlere bırakmaya karar verdiğini" bildirir. Yine bu telde eski Sadrazam Hakkı Paşa'nın Tevfik Paşa'ya yardım etmek ve İngilizlerle Kuveyt işini görüşmek üzere Londra'ya geleceği bildirilmektedir.

Bu teli alınca Tevfik Paşa sözü geçen önermeyi (öneriyi) Grey'e yazı ile bildirir.

O andaki askeri durumu az çok göstermiş olmak için, 10 Şubat'ta Türk ordusu, Çatalca kentine girdikten sonra 11 Şubat'ta işbu orduya verilen emrin özetini aşağı koyuyoruz (1):

"1- Düşman önümüzdeki aksamıyla kati bir muharebeye girişmeksizin çekilmekte ve fakat daima teması muhafaza etmekte olduğundan bizi uzak bir mesafeye kadar mevzi-i asliden çıkarmak fikrinde olduğu anlaşılıyor.

2- Çatalca ordusu kısmı küllisiyle mevzi-i asliden (asıl mevzilerinden) çıkmayacaktır."

Dolayısıyla Edirne'yi kurtarmak propagandasıyla yeniden girişilen savaşın başlangıcından bir hafta kadar sonra Edirne'yi kurtarmak düşüncesinden, askerlik bakımından olsun, vazgeçilmiş demekti.

Edirne'yi kurtarmak ümidi kalmadıktan sonra

Siyasal olaylara dönelim. Tevfik Paşa, Babıâli'nin, kesin olarak 30 sonkânun (ocak) tarihli notasının esasları dairesinde, barış şartlarının saptanması işini büyük devletlere bıraktığını Grey'e 10 Şubat'ta yazı ile bildirdiği sırada İstanbul'da Osmanlı siyasal yaşayışında çok görülen bir olay olur. Fran-

(1) Nih. (Ç), s.66.

sız Büyükelçisi Bompar'la görüşen Sadrazam Mahmut Şevket Paşa ona Edirne'den vazgeçilebileceği sanını verir; Bompar, hükümetine çektiği telde (1): "Şunu gizli olarak söyleyebilirim ki o (Mahmut Şevket Paşa) eğer Bulgaristan'ı barış yapmaya sevk etmek için gerekirse Edirne üzerindeki Osmanlı egemenliğinden (souverainete) vazgeçmeye onaşacaktır (yanaşacaktır), şu şartla ki, işbu kentin Aynoros için düşünülene benzer bağımsız ve Müslüman bir örgütü olsun. Ancak o, hükümet arkadaşlarının böyle bir kombinezona yanaşıp yanaşmayacaklarını bilmemektedir."

Bompar bu teline ardala (karşılık) olarak çektiği yine 10 Şubat tarihli bir telde Sadrazam ve Hariciye Nazırı ile yaptığı görüşmeleri anlatarak şunları demektedir (2):

"...Büyük devletlerle yapılacak görüşmelerde esas olmak üzere 30 ikincikânun (ocak) (Osmanlı) notasını gösterirken Osmanlı hükümetinin işbu büyük devletleri Edirne'nin bölünmesi keyfiyetine bağlamayı (Babıâli 30.1.1913 tarihli notasında bunu önermişti) isteyip istemediğini aydınlatmak önemli idi (3). Böyle bir şey yoktur; hükümet (Osmanlı) Türkiye'nin onur ve asılarını (çıkarlarını) koruyacak biçimde olan büyük devletlerin başka herhangi bir önermesini incelemeye anıktır (hazırdır). Bana Edirne'den bahsederken Mahmut Şevket Paşa muayyen herhangi bir kombinezon üzerinde durmak istemedi, ancak Trablus işinde değerini tüketmiş olan Naibüs-Sultan kombinezonunun bir yana bırakılmasını istedi. Bununla birlikte büyük devletlerce kendisine yapılacak önerme-

---

(1) F.B., c.V, b. 350, 10.2.1913 tarihlidir, ancak büyükelçilerin bir gün önceki olaylardan bahsettiği anlaşılmaktadır.

(2) b.361.

(3) Sözü geçen notada Meriç'in sağındaki kısmın (Karaağaç) Bulgar'a verilmesi ve solundakinin (asıl Edirne) Osmanlı'da kalması ileri sürülmüştü.

lerde kendi durumunun gerekliklerinin (exigences de sa situation) göze alınması üzerinde çok direndi..."

Mahmut Şevket Paşa'nın bu iki telde görülen sözlerinin nasıl anlaşıldığını göstermesi dolayısıyla İsvolski'nin hükümetine çektiği 14 Şubat tarihli telden şu parçaları alıyoruz (1):

"Bompar, Mahmut Şevket Paşa ile olan bir görüşmesine dayanarak şunu güvenle söylüyor ki şimdiki Türk hükümeti Edirne'yi bırakarak barış yapmaya anıktır (hazırdır), şu şartla ki bu özveri kentin yansızlaştırılmasıyla şu veya bu biçimde gizlenilebilsin. Yalnız Mahmut Şevket Paşa istiyor ki böyle bir kombinezon için girişit (girişim) kendisinden değil büyük devletlerden gelsin, çünkü o 30 sonkânun (ocak) tarihli kendi notasıyla bağlıdır."

İngiliz ve Alman hükümetleri de tıpkı Rus hükümeti gibi anlamaktadır. Londra'daki Alman Büyükelçisi Prens Lihnovski, hükümetine 11 Şubat'ta çektiği telde (2), Grey'in Tevfik Paşa'nın sözlerinden anlaşıldığına göre Osmanlı hükümeti, Tevfik Paşa'nın verdiği 10 Şubat tarihli notada sözü geçen 30/1/1913 tarihli Osmanlı notasına bağlılık işinden, vazgeçmeye anık (hazır) göründüğünü bildirmekte ve Türk diplomatlarının iki dil kullanmasının İstanbul'da barış dileğinin her şeye üstün olduğu sanısını verdiğini eklemektedir.

Lihnovski bu telinde, Babıâli'ye verilmesi düşünülen ilk karşılık tasarını da bildirmektedir; bunun özü: Büyük devletler 30.1.1913 tarihli Osmanlı notası esası üzerine değil ancak kendilerinin 17.1.1913 tarihli notaları esası üzerine işe karışabilirler, biçimindedir. Kayser bu telin altına genel olarak şu düşünceyi yazmıştır:

"Korkak Türk hükümeti Edirne'nin elden çıkmasını ve

(1) S.K., c.II, sc.28.
(2) A.B., C.34, K.I, b.12825.

kötü şartların soravını (sorumluluğunu) büyük devletlere yükletmek istiyor, iki davulcu aralarında bir sonuca varmadan önce böyle bir işe şimdiden girişilmesin, ben buna karşınım (karşıyım)." (1)

Görüldüğü gibi bütün büyük devletler Osmanlı hükümetinin her şeyden önce barış istediğini ve bu yolda görünüş korunulursa onun Edirne'yi bırakacağını ve her türlü özveride bulunacağını anlamışlardır.

Yine 10 Şubat'ta Tevfik Paşa önermesi üzerine İngiliz büyükelçisiyle görüşen Mahmut Şevket Paşa daha çok kapitülasyon işleri üzerinde durur (2); Lovter'in telinin onun sözlerini anlatan kısmı aşağıdadır: "Sadrazam dedi ki, Londra'daki bütün yabancı büyükelçiler yoklanıldılar (Tevfik Paşa önermesi dolayısıyla) ve hepsi onu beğendiler; Babıâli'nin karşılık notasındaki bütün dilekler harfi harfine alınmamalıdır (3), Türkiye yabancı postaları işinde bazı ekonomik asılar (çıkarlar) elde etmekle memnun olur: mesela buralarda Türk pullarının kullanılmasıyla; ancak ekonomik erkinlik (etkinlik): temettü; oktrua vesaire esastır; kapitülasyonların adli kısmı üzerinde ise bir inanca (güvence) verilmesi bu sırada yeter."

13 Şubat'ta Osmanlı Bankası, hükümetçe kendisinden

---

(1) Kayser'in Lihnovski'nin işbu 11.2.1913 tarihli teline yazdığı daha iki not dikkate değer. Tevfik Paşa'nın Grey'e verdiği 10.2.1913 tarihli yukarda görülen notanın yanına Kayser: "Hiçbir vakit - Hoşa gitmeyen ne olursa bize yükleniliyor. İlk önce Bulgaristan'la sağlam anlaşmak gerekir" diye yazmış. Kayser'in Bulgaristan'la anlaşmasını istediği Osmanlı mıdır, yoksa büyük devletler midir, pek belli olmuyor. Büyük devletlerce ilk olarak verilmesi düşünülen ve az önce görülen karşılık dolayısıyla Kayser: "yani Türklerin gözünde, koruyabildikleri Edirne'yi onlardan almak ve onu alamayan Bulgarlara vermek. Türkler bunu hiçbir vakit bize affetmeyeceklerdir" diye yazmıştır.

Kayser'in "korkak" diye sıfatlandırdığı Türk hükümetiyle sağlam gösterdiği Türkler arasında büyük bir başkalık gözettiği ve Türk dostluğuna ne de olsa önem verdiği kolayca görülür.

(2) I.B., c.IX, K.II, b. 602.

(3) İngilizce metinde Fransızca olarak ve az çok yanlış bir biçimde "au pied de la lettre" denilmektedir.

istenilen 500.000 (altın) lira avansı veremeyeceğini bildirmesi üzerine Mahmut Şevket Paşa, Fransız ve Alman büyükelçilerini görmeye gider ve bir sürü sızlanmada bulunur; Bompar sözü Edirne işine ve yukarda sözü geçen notalar üzerine getirip: Edirne için özel bir yönetim sağlamakla birlikte işbu kenti Bulgar sınırları içinde bırakan bir kombinezonu kabul eder misiniz? demesi üzerine Sadrazam;

"Evet, Edirne'nin Bulgar toprağı içinde kalmasına onaşırım (onay veririm); mesela Sör Edvard Grey'in ileri sürmüş olduğu gibi kent yansızlaştırılabilir. Ancak kombinezon ne olursa olsun büyük devletlerce önerilmelidir, bence değil, çünkü ben 30 sonkânun (ocak) tarihli notamla bağlıyım. Dolayısıyla size gizli olarak söylediğim bu sözleri bir yerde kullanamayız."

Bunlara göre siyasal durum şudur: Bir yandan Babıâli 30 sonkânun (ocak) tarihli notasının esas tutulmasında kesin olarak direndiğini yazı ile büyük devletlere bildirmektedir, öbür yandan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Fransız büyükelçisine görünüş korunursa Edirne'den vazgeçilebileceğini ve İngiliz büyükelçisine de, sözü geçen notayı harfi harfine almamak gerektiğini söylemektedir.

Bu biçimde girişilen siyasal görüşmelerden iyi bir sonuç alınması beklenemezdi. Mahmut Şevket Paşa'nın bu davranışının sebeplerini aydınlatacak bir belge bulamadım; ancak burada Noradungiyan Efendi'nin yine Edirne işi üzerinde Alman büyükelçisine söylediklerini anlatırken demiş olduğumu tekrarlamak isterim; bu gibi yer ve işlerde Türk olmayanların kullanılması yanlıştır, çünkü iş başındakilerle, ulus arasında tam bir tinsel (manevi) birlik, anlaşış ve kaynaşma olması işlerin sağlamlık ve peklikle görülebilmesi için esastır ve Türklerle Türk olmayan başlar arasında, bu birlik, anlaşış ve kay-

naşma olmamaktadır, çünkü bu sonunculardan Türk'teki sağlamlık ve pekliği bulmak kabil olmamaktadır.

Çatalca ve Bolayır'da yapılan ilerleme denemeleri hiçbir iyi sonuç vermedikten sonra, şubatın ikinci haftasından bu yana, artık Edirne'nin kurtarılamayacağı anlaşılmıştı ve yukarda görülen ordu emri de bunu gösteriyordu. Askeri durum böyle olunca, daha Edirne, Yanya ve Şkodra elde iken düşmanlarla bir anlaşmaya varmak herhalde daha doğru ve daha asılı (yararlı) sayılabilirdi. Bu yapılmakla veya yapılmaya çalışılmakla düşmanlar bu yerleri ele geçirmek için sarf edecekleri emek, zaman, kan ve parayı elde tutmuş, savaşın uzamasıyla her an çıkabilecek her türlü güç ve tehlikeli durum olasılıklarından kurtulmuş olacakları için belki bunlara karşılık olarak Osmanlı hükümetine bazı asılar (çıkarlar) sağlamaya onaşabilirlerdi (yanaşabilirlerdi). Bu böyle olmakla birlikte, başka herhangi bir düşünce ve ümitle dayanmak ve savaşı sürdürmek siyasası da güdülebilirdi. Ancak herhangi yola gidilmeye karar verilirse verilsin, bu yolda el birliğiyle yürümek ve ona göre tek bir dil kullanmak gerekirdi. Halbuki bunun tam tersi yapıldı; bir yandan Osmanlı Hariciyesi ve elçilerinin çoğu daha 30 sonkânun (ocak) notası üzerinde direnirken, öbür yandan Osmanlı sadrazamının yabancı büyükelçilerine Edirne'den şöyle veya böyle vazgeçebiliriz ve bizim notamızı harfi harfine almayın demesi her bakımdan yalnız ve yalnız zarar doğurabilirdi, nasıl ki de öyle olacaktır. Sadrazamın bu sözlerini öğrenen devletler ve Balkanlılar elbette artık Hariciye'nin notalarına önem veremezlerdi ve Osmanlı hükümetiyle bir pazarlığa girişmek düşüncesi beslenilmiş de olsa sadrazamın almış olduğu durum bu düşünceyi herkesin kafasından çıkarmaya yeterdi.

Olaylara dönelim: Tevfik Paşa'nın 10 Şubat 1913 tarihli

yukarda sözü geçen başvurmasına büyük devletler ilk önce Prens Lihnovski'nin 11 Şubat tarihli teli dolayısıyla gördüğümüz gibi, ancak kendilerinin 17.1.1913 tarihli notaları esasına göre bir iş görebilecekleri karşılığında bulunmayı düşünürler.

Ancak buna karşı düşünceler ileri sürülür, Alman Dışişleri Bakanı Yagov, Kayser'in emriyle Prens Lihnovski'ye şu yönergeyi verir (1): Tevfik'e verilmek istenilen karşılık, eğer Balkanlıları da büyük devletlerin 17.1.1913 tarihli notaları esasına bağlıyorsa, ancak o zaman verilsin.

Bundan başka, Londra'da, Mahmut Şevket Paşa'nın Bompar'a söylediklerine göre Babıâli'nin çabuk barışa varmak dileğinin (2) açık olduğu inanına (güvenine) varıldığından, ona görüşmelere girişme işinin kolaylaştırılması istenilir ve verilecek karşılıkta büyük devletlerin 17.1.1913 tarihli notasının sözünü geçirmemekle bunun elde edileceği düşünülür; böylelikle Kayser'in itirazı da ortadan kalkmış olacaktır. Sonda 18 Şubat'ta Tevfik Paşa'ya şöyle bir karşılık verilecektir (3):

"Büyük devletler Babıâli'nin karşılık notası (30.1.1913 tarihli) esası üzerine bir şey yapamazlar. Eğer Babıâli onların öğütlerini (avis) kabul etmek isterse büyük devletler barışa varmak için bağlaşıklarla temasa gireceklerdir."

Bu, Babıâli'ye her şeyi bize bırak demekti; nasıl ki de öyle olacaktır. Osmanlı büyükelçilerinin büyük devletlerin bu karşılığı dolayısıyla bulundukları yerlerdeki dışişleri bakanlarının bazı sözlerini bildiren telleri ayrıca dikkate değer (1).

---

(1) A. B., C. 34, K. I, b.12837 (13.2.1913).

(2) Pol Kambon'un (15.3.1913) tarihli telinde: "Le desir de la Porte d'(arriver) a une prompte conclusion de la paix est evident" denilmekte; Prens Lihnovski, yine o günkü telinde "Nacht geben" sözünü kullanmaktadır. (F. B., C. V., b.398 ve A. B., C. 34, K. I, b.12858).

(3) F.B., C.V., b.398 ve 413 ve Tevfik Paşa'nın o günkü teli.

(1) Fransa için Rifat Paşa'nın 13.2.1913 ve Hakkı Paşa'nın 21.2.1913, Rusya için Turhan Paşa'nın 17 ve 18.2.1913, İngiltere için Tevfik Paşa'nın 18 ve 21.2.1913, Avusturya için Hüseyin Hilmi Paşa'nın 19.2.1913 tarihli telleri. Berlin ve Roma büyükelçiliklerinin tellerini bulamadım.

Rifat Paşa Fransız Dışişleri Bakanı Jonnar'ın İstanbul ve Küçük Asya'nın geleceği üzerinde kaygı gösterdiğini ve savaşın sürmesi Avrupa'nın Türkiye'ye karşı davranışının değişmesine yol açabileceğini söylediğini teller.

Turhan Paşa da ilk telinde Sazonof'un Enos-Ergene-Midya çizgisini yeter bulmamız öğüdünü verdiğini bildirmektedir. Bulgaristan ise daha önce, belki daha 10 Şubat tarihli Osmanlı notasını öğrenmeden, Enos-Midya sınırı esası üzerinde bir anlaşma girişiti (girişimi) yapması için (bu dileği Türklerce duyulmaması şartıyla) Rus hükümetine başvurmuştu (1).

Osmanlı önergesini (30.1.1913 tarihli nota) bilinen sebepler dolayısıyla beğenen yalnız Romanya olmuştur (32).

Büyük devletlerden yukarda gördüğümüz yolda karşılık aldıktan sonra Babıâli 23 Şubat'ta, yani Babıâli baskınından günü gününe bir ay sonra, Edirne'den vazgeçmeye resmen karar verir ve bunu Tevfik Paşa yolu ile büyük devletlere bildirir. Londra büyükelçisine çekilen telde (3) şunlar denilmektedir:

Edirne düştükten sonra durumumuzun kötüleşeceğine, yüksek askeri komutanlığın hiçbir yen (zafer) ümidi olmadığını söyleyişine ve yiyecek yokluğu dolayısıyla Edirne'nin on beş günden çok dayanamayacağının anlaşılmış oluşuna (4) göre Meclisi Vükelâ Edirne'den vazgeçme esası üzerine şimdiden barış yapmayı ve büyük devletlerden işe karışıp aracılık etmelerini istemeyi daha asılı (yararlı) bulmuştur.

---

(1) F. B., c.V, b. 390 (13.2.1913'te Jannar'ın Pol Kambon'a teli).

(2) Sefa Bey'in 18.2.1913 tarihli teli.

(3) 23.2.1913 tarihli olan bu telin başında âdet olduğu gibi "filandan filana" denilmemekte ve yalnız "A.S. A. Tevfik Paşa" denilmektedir; sanki kimse bu teli çekmiş olmayı tarihe karşı üzerine almak istememiştir.

(4) Babıâli baskını, yalnız yüksek siyasa bakımından incelenirse, durumun çok eyimsenmesinden doğmuş sayılabilir; bir ay sonra ise yeni hükümet, durumu olduğundan çok kötümsemekte ve birçok devletlerce okunan şifresiyle bunu yazmaktadır; çünkü Edirne 15 gün dayanacak ve açlıktan değil, zorlu bir saldırı üzerine düşecektir.

İstanbul'un güveni ancak Ayastefanos burnundan (1) Meriç'e giden ve İğneada (İnadiya), Lüleburgaz ve Babaeski'yi bizde bırakan bir sınırın elde edilmesiyle sağlanılabileceğine göre bu işte büyük devletlerin onaşmasına (yanaşmasına) güvenebilip güvenemeyeceğimizi önceden bilmemiz gerekir.

Edirne; cami, türbe, dini ve tarihi anıtlarına ülke dışı hakkının (exterritorialite) sağlanılması önemle gerekir.

Adalar işini büyük devletlere bırakıyoruz, şu kesin şartla ki kararları karşılık notamızdaki (30.1.1913) görüş ve düşüncelere uygun olsun.

Ödence (tazminat) yok (bunu şimdiden söylüyoruz), Balkanlıların Osmanlı borçlarından pay almalarını kesin olarak istiyoruz. İstanbul'un güveninin sağlanılması için Bulgar'a kalacak olan Edirne ve Kırkkilise (Kırklareli) berkitilmemelidir (desteklenmemelidir).

Edirne'de ancak 15 günlük yiyecek kaldığı için arada ilk anlaşma olunca, kuşatanların oraya yiyecek yollanılmasına onaşmaları (razı olmaları) veya oradaki askerimizin silah ve gereçleriyle ve askeri merasimle çıkabilmeleri önemle gerekir. Taşınılamayacak olan askeri gereç yine bizim kalacaktır (yani sonra aldırılacaktır).

Edirne'nin bırakılacağı haberi kötü etki yapacağı için iş kesin olarak gizli kalmalıdır.

Daha Edirne düşmeden yapılan bu Osmanlı önermesini (önerisini) yedi hafta önce Londra'da Sen Jems Konferansı'nın 3.1.1913 tarihli toplantısında Balkanlıların yapmış oldukları önerme (öneri) ile karşılaştırmak asılı (yararlı) olur. Bu toplantıda bağlaşıklar görüşmeleri kesmemek için üçüncü madde olarak şunu istemişlerdi (2):

---

(1) Karadeniz'de 42'nci arz dairesi üzerinde.
(2) Bak yukarda, s.214.

"Edirne vilayetine gelince, Edirne kentini bağlaşıklarda bırakan bir sınırın gösterilmesi."

Şimdi ise Osmanlı hükümeti bundan epey kötü bir sınırı kendisi önermektedir ve bunu beğendiremeyecektir.

24 Şubat'ta Tevfik Paşa, hükümetinin bu önermelerini (önerilerini) Nikolson'a bildirir ve 27 Şubat'ta Babıâli'ye yazar ki: bunlar gizli kalamaz, çünkü bazı devletler bunları herhalde Balkanlılara bildirecektirler. Yine o gün Babıâli bir genelge ile bu önermesini öbür elçilerine de bildirir ve bu uğurda çalışmalarını ister.

Tevfik Paşa'nın, Nikolson'un karşılığını bildiren, 26.2.1913 tarihli teli dosyada bulunamamıştır, ancak ondan bahseden başka belgelerden özetinin şuna vardığı anlaşılmaktadır:

Büyük devletler Osmanlı şartlarını göze almakla birlikte daha önce Babıâli işbu devletlerin aracılığını (mediation) kabul etmiş olmalıdır ki onlar Osmanlı barış şartlarını Balkanlılara bildirmek üzere onlarla temasa geçebilsinler.

Buna karşılık olarak Sait Halim Paşa, Tevfik Paşa'ya Nikolson'un dileği üzerine kendisine şöyle bir notis verilmesini bildirir:

"Osmanlı hükümeti barışa varmak üzere büyük devletlerin aracılığını (mediation) kabul eder."

Bu özel olarak Osmanlı şartlarının Osmanlı hükümetine göre yerinde durduğunun, ancak resmen şartsız ve bağsız bir aracılığın kabul edildiğinin bir deyişi idi. Büyük devletler de bunu böyle anlayacak ve açıklayacaktırlar (1); nitekim Balkanlılar büyük devletlerin hangi şartlara göre aracılık edeceklerini sormalarına karşılık olarak Grey, Osmanlı hükümetinin şartsız aracılık kabul ettiğini ve Balkanlıların da böyle yapmaları gerektiğini onlara bildirecektir (2).

---

(1) Bak. ezümle F. B., c.V, b. 479, 480, 485 (28.2 ve 1.3.1913).
(2) Tevfik Paşa'nın 7.3.1913 tarihli teli.

O sırada Balkanlıların Osmanlı'dan savaş ödencesi (tazminat) istemeleri sorunu da çok önem almıştı. Osmanlı ülkesinde mali ve tutumsal asıları (ekonomik çıkarları) ve oradaki işlere yatırılmış parası çok olan dört büyük devlet: Almanya, Avusturya, Fransa ve İngiltere idi; Osmanlı'nın Balkanlılara ödence (tazminat) önermesi demek onun mali ve tutumsal (ekonomik) durumunun daha da kötüleşmesi ve dolayısıyla hem borçlarının senelik bölülerini ödemesinin güçleşmesi hem de oradaki yabancı tutumsal girişitlerin (ekonomik girişimlerin) (demiryolu, liman, tramvay, banka) kazançlarının azalması demekti.

Bu yüzden bu dört devlet kesin olarak Osmanlı'dan savaş ödencesi (tazminat) alınmasına karşıdırlar; doğal olarak Babıâli de buna karşındır (muhaliftir). Ancak Avusturya her ne olursa olsun Bulgaristan'ı kazanıp onu bağlaşığı Sırbistan'dan ayırmak istediğinden bazı bazı ödence işine eyginlik (yatkınlık) gösterecektir. Fransa bile bir an Rus baskısı ile bu yolda daha çok görünüşte bir eyginlik (yatkınlık) gösterir gibi olacaktır. Almanya ile İngiltere ise buna hiç yanaşmayacaklardır. İtalya bu işte ilgisiz gibidir. Rusya'ya gelince onun Osmanlı ülkesinde ne borç olarak ne de işletilmek için gelmiş parası yok gibidir; dolayısıyla Osmanlı'nın ödence vermesiyle onun kaybedecek bir şeyi yoktur; belki bundan Osmanlı'nın daha da çok arıklaşacağı için Doğu Anadolu ve İstanbul üzerindeki dilekleri dolayısıyla kazancı bile olabilecektir. Bundan başka Edirne düştükten sonra Bulgarların Çatalca'yı zorlayıp İstanbul'a girmeleri korku ve telaşıyla onları dinizleyip (engelleyip) durdurmak isteğine kapılır ve bunun için onlara ödence verdirileceğinin adançlandırılması (hatırlatılması) için bağlaşığı Fransa'yı ve öbür büyük devletleri sıkıştırmaya koyulur. Bu gerginlik devresinde Fransız siyasasının bocalama-

larını göstermesi dolayısıyla Bompar'ın 4 Nisan 1913 tarihli bir yazısının (1) bazı kısımlarının ana çizgilerini aşağı koyuyoruz:

Türkiye Fransa için kültürel ve tutumsal (ekonomide) en geniş bir çalışma alanıdır, dolayısıyla Fransa'ca Türkiye'nin mali ve tutumsal gönencini sağlamak gerekir. Eğer Türkiye parçalanır ve onu paylaşanlar Osmanlı borçlarından paylarına düşen kısımları üzerlerine almazlarsa Türkiye'nin sönmesi sakınılamaz bir iş olur ve Fransız alacaklıların paraları batar- Bağlaşığımız Rusya bu işte Fransız asılarına (çıkarlarına) baştan başa karşı bir siyasa güdüyor, muttarit (sürekli) bir biçimde Osmanlı'yı çöktürmeye çalışıyor ve ona savaş ödencesi verdirerek Balkanlıların Osmanlı borçlarından almaları gereken parayı yine Osmanlı'ya ödettirmek istiyor (a) Fransa kesin olarak bu Rus isteklerinin önüne geçmelidir ve hatta onun, esaslı tek asısı (çıkarı) Bağdat demiryolu olan Almanya'dan da çok Osmanlı mali ve tutumsal asılarını (ekonomik çıkarlarını) koruması gerekir (b).

Bu yazıyı alan Dışişleri Bakanı Pişon (a) işaretini koyduğumuz yere şu notu yazmıştır:

"Bununla birlikte, ona karşı ilgisizlik gösterilemeyecek olan bir de genel barış sorunu vardır ki Bay Bompar onu çok kenarda bırakıyor."

(b) işaretini koyduğumuz yere de Pişon şu notu yazmıştır:

"Bugün Almanya daha az çetin görünüyor."

Pişon'un bu yazı dolayısıyla genel düşüncesini belirten not şudur:

"Şüphesiz ilgiye değer ve toptan alınırsa doğru bir yazı.

---

(1) F. B., c. VI, b. 196.

Ancak Türikye ile ilişkilerimiz gibi özel -ve şüphesiz önemli- bir bakımdan çok kesin ve çok dar. Duruma, çok önemli ve ağır bir biçimde, bütün Avrupa'yı ilgilendiren düşünceler başatlanmaktadır (zorlanmaktadır).

Bu yazı ve notlar bize, Fransa'nın doğudaki geleneksel asılarını (çıkarlarını) Rusya'ya karşı da olsa, korumak isteyen bir büyükelçi ile, gerekirse bunlardan Rus bağlaşması uğruna vazgeçmeyi, düşüncede olsun, göze almış olan bir dışişleri bakanının karşınlığını göstermektedir.

Bu sırada Osmanlı hükümeti barış ile ilgili tutumsal (ekonomik) ve mali sorunlarda Tevfik Paşa'ya yardım etmek, daha sonra Paris'e gidip Balkanlıların Osmanlı borçlarından pay almaları ve Doğu Anadolu'da Fransızların yapmak istedikleri demiryolları işlerini görüşmek ve çözülemek (çözümlemek) üzere Cavit Bey'i Avrupa'ya yollar (1).

Böylelikle bir yandan İngiltere ile olan pürüzlü işleri çözüleme (çözümleme) işi Hakkı Paşa'ya ve Fransa ile olanları çözüleme işi de Cavit Bey'e yüklenilmiş olur.

O sırada Cavit Bey 1910-1911 Osmanlı borçlanma işinden çıkan anlaşamamazlık dolayısıyla (2) Fransa'da pek iyi bir gözle görülmüyordu. Jonnar savaş ödencesi (tazminnatı) işi üzerinde Rifat Paşa ile konuşurken (3), Cavit Bey'in bir Fransız gazetesinde çıkan bir sözünden sızlanır. Cavit Bey, Osmanlı itibarı malisini yükseltmek ve dolayısıyla yeni bir borçlanmayı kolaylaştırmak için Rumeli'nin elden gitmesinin özdeksel (maddi) bakımdan Osmanlı hükümetine zarar vermeyip bilakis onun mali durumunu iyileştirdiğini söylemişti; Fransız dı-

---

(1) Mahmut Şevket Paşa'nın Bompar'a sözleri, F. B., c. V, b. 454 (25-2-1913)

(2) Bak: c. I, s. 322-4.

(3) Rifat Paşa'nın 6-3-1913 tarihli yazısı.

şişleri bakanı, Bulgarların savaş ödencesi elde etmek için bu sözden asılanmaya (yaralanmaya) kalkıştıklarını söyler.

Hakkı Paşa ile Cavit Bey'in Avrupa'ya yollandıkları bu sırada Açmiyazin'deki Ermeni Katogikosu adına iş gören Mısır paşalarından Bogos Nabar Paşa'nın da ortaya atıldığı görülür (1), bunu ayrıca ilerde anlatacağız.

Büyük devletlerin barış işindeki aracılıklarına dönelim; işbu devletler 4 ve 5 Mart'ta Türkiye'nin, aracılıklarını (mediation) kabul ettiğini Balkanlılara bildirir ve onların da aynı biçimde bunu kabul edip etmediklerini sorarlar.

Balkanlıların karşılığı 14 Mart'ta verilir, kendi aralarındaki görüşme, çekişme ve kuşkuların, bazı büyük devletlere danışmak gerekmesinin ve arada Edirne ile ilgili Şkodra'yı düşürmek isteğinin, işin, yani karşılık verilmesinin, gecikmesinde etkisi olmuştur.

Büyük devletlerin Balkanlılara başvurmalarından bir gün sonra 6 Mart'ta iyi ve yürekli bir savgıdan (savunmadan) sonra Yanya Yunan'ın eline düşmüştü.

Balkanlıların büyük devletlerin aracılığını kabul için ileri sürdükleri şartlar aşağıdadır (2):

1) Türkiye ve bağlaşıklar arasındaki sınırın saptanması için yapılacak görüşmelere esas olarak Marmara Denizi'nde Tekirdağ'ın doğusunda bir noktadan Karadeniz'de Midya'nın doğu-güneyinde Malatra burnuna giden bir çizgi alınmalıdır. Gelibolu Yarımadası bunun dışında olup Türkiye'ye kalacaktır. Bu çizginin batısında kalan bütün yerleri, kuşatılmış olan Edirne ve Şkodra da bunlar arasındadır, Türkiye bağlaşıklara bırakır.

---

(1) Bak: S. K., c. II, s. 47 İsvolski'nin Rus Dışişleri Bakanlığı'na 13-3-1913 tarihli yazısı.

(2) Bak: F. B., c. V, b. 587.

2) Türkiye Ege adalarını bırakacaktır.

3) Girit'le her türlü ilgisini kesecektir.

4) Türkiye ilke olarak bir savaş ödencesi (tazminatı) vermeye onaşmalıdır (yanaşmalıdır), bunun değeri kesin barış yapılırken saptanır. Keza Türkiye, sebepleri savaştan önceki zamanla ilgili olan zararlar için de özel ödenceler vermeye onaşmalıdır (yanaşmalıdır). Bağlaşık devletlerin oruntakları (delegeleri) ödencelerle ilgili görüşmelerde bulunmalıdırlar.

5) Bağlaşık devletler, kesin barış antlaşmasında, Osmanlı İmparatorluğu içinde kendi uyrularına (uyruklarına) ve tecimlerine yapılacak olan muamele, münaziünfih (tartışmalı) uyruluk (uyrukluk) sorunları ve Ortodoks kiliseleri ve kendi Osmanlı ırktaşlarının genel hukuku ile ilgili imtiyazlar için inanca elde etme hakkını elde tutarlar.

6) Görüşmeler sırasında savaş hareketleri durdurulmayacaktır.

Bu karşılıktaki dileklerin ne kadar aşırı olduğu ilk bakışta görülür, esasen bağlaşıklar bunları daha çok birer pazarlık konusu olur diye ileri sürmüşlerdir; biraz da aralarında yarış etmişlerdir.

Birinci maddedeki dileğe göre Bulgarlar Tekirdağ'ı almayı ve bu limanla Bolayır arasındaki Marmara kıyılarını da ele geçirmeyi istemektedirler. İstanbul ve Boğazları kendisi için saklayan Rusya'nın bunu kabul etmeyeceği açıkça bilindiği gibi bir hafta kadar önce 6 Mart'ta Sazonof'un Paris ve Londra büyükelçilerine çektiği bir telde şunlar vardır (1):

"Sınır çizgisi ana sorunu üzerinde Geşof, elçimize dedi ki: Bulgaristan Enos-Ergene- Midya çizgisinden daha geride kalmaya onaşamaz (yanaşmaz); o, bu çizgiyi ya Türkiye ile

(1) S. K., c. II, s. 39.

hemen yapılacak bir anlaşma ile veyahut Rusya'nın aracılığı ile elde etmek istiyor."

En önemli sorun olan sınır işinde Rusya'ya bildirilen dilekle resmen büyük devletlere karşı ileri sürülen dilek arasındaki büyük başkalık, Balkanlıların ve hele Bulgarların bu işe nasıl bir pazarlık düşüncesiyle giriştiklerini gösterir. Büyük devletlerin hemen hepsinin karşı olduğu savaş ödencesi (tazminatı) işiyle (m. 4), Almanya, Avusturya ve İtalya'nın daha önce yapılmış antlaşmalarla bütün öbür büyük devletlerin kabulüne bağlı olarak kaldırılmasına onaştıkları (razı oldukları) kapitülasyonları, Balkanlılar için istemeye varan 5.nci madde de birer pazarlık konusu sayılmalıdır.

Hep olageldiği gibi büyük devletler, Balkanlılara karşılık vermeden önce aralarında epey görüşme ve aytışmalarda (tartışmalarda) bulunurlar; ve ancak 20 Mart'ta barış için kendi önermelerini Balkanlılara bildirirler.

Arada askeri olaylar gelişip durmaktadır, 15 ile 21 Mart arasında Yanya'dan kuzeye çıkan Yunanlılar Ergeri ve Tepedelen'i alırlar ve Ege'de Sisam adasını ele geçirirler.

Osmanlı ordusu da o sıralarda Çatalca'da bir sürü keşfi taarruzi yapıyordu, belki büyük devletlere ve Balkanlılara ordunun güçlü olduğu gösterilmek ve barış şartları saptanırken etkide bulunulmak isteniliyordu. Bunlar üzerinde Yarbay Nihat şunları yazmaktadır (1):

"Bugünlerde keşfi taarruzi namı altında zayiatlı, maksatsız ve bir semere vermeyen bir sürü irili ufaklı müsademat (çatışma) cereyan ediyordu.

"4 Mart'ta (17 Mart) büyük mikyasta tekmil cephede bir keşfi taarruzi daha yapıldı, her tarafta birkaç kilometrelik ara-

---

(1) Nih., (Ç) s. 67.

zi daha kazanıldı. Bu keşfi taarruziler bir hayli zayiatı bâdi (neden) oluyordu ve hoşnutsuzluk başlamıştı. Bu baptaki emirde şunlar vardır:

"Son keşfi taarruzilerde zâbitan ve efrattan bir hayli şehit ve mecruh (yaralı) vukua gelmiş, diğer taraftan gazetelerden hükümetin Düveli Muazzamaca teklif edilen sulhu kabul edeceğine zabitanın kanaati olması hesabıyla bu hareketin beyhude olduğu hakkında zabitan arasında bir fikir mevcut olduğu anlaşıldı. İki tarafı denize müstenit (dayanan) bir mevzide bulunulduğundan malûmat istihsali için keşfi taarruziden başka çare olmadığı erbaba insafça malûm olmak iktiza eder, netekim bu defa da cidden mühim malûmat elde edilmiş ve karşımızda düşmanın 1. nci ve 3. ncü ordularının bulunduğu anlaşılmıştır."

Bu emri yevmi (günlük) ve hele başkomutanlığın "erbabı insaf" sözünü kullanması o anda ordudaki tinsel (ruhsal) durumun ve yasavın nasıl olduğunu iyice göstermektedir.

18 Mart'ta Yunan Kralı Jorj, Selanik'te bir sosyalist Rum öğretmenince öldürülür.

22 Mart'ta büyük devletler kendi barış şartlarını Balkanlılara bildirirler; ana çizgileri aşağıdadır (1):

1) "Sınır, Enos'tan başlayıp Meriç ve Ergene boylarınca gidecek ve Midya'ya varacaktır. Bu çizginin batısında bulunan bütün yerleri Türkiye Balkanlılara bırakacaktır, yalnız Arnavutluk'un keskili (bölünmesi) büyük devletlerce saptanacaktır.

2) Ege adaları sorununu büyük devletler çözüleyecektir (çözümleyecektir).

---

(1) F. B., c. VI, b. 31. Her Balkan başkentinde bulunan büyük devlet elçilerince ora hükümetine hep birlikte verilmiştir.

3) Türkiye Girit'le her türlü ilgiden vazgeçer.

4) Büyük devletler bir ödence dileğine karşı eyginlik gösteremezler; ancak Balkanlıların, üzerlerine Osmanlı borçlarından ve ele geçirdikleri yerlerin mali yüklerinden birer pay almaları işini tüze (hukuk) içinde çözüleyecek olan komisyonun görüşmelerine oruntaklarını (delegelerini) göndermelerini kabul edeceklerdir. Türkiye'den de bu görüşmelere oruntaklarını göndermesi istenilecektir.

Edirne'nin düşmesi

Sınır bakımından Rusya'ya daha önce bildirmiş olduğu gerçek dilekleri böylece büyük devletlerce kabul edilmiş olan Bulgar hükümeti, işbu büyük devletler kendisinden karşılık bekledikleri sırada ordusunu birden bire 24 Mart'ta Edirne'ye saldırtır ve çetin ve sürekli top ateşleri ve saldırılarla 26 Mart'ta kenti ele geçirir; bunlar olurken Çatalca karşısındaki Bulgar ordusu da saldırıya geçmiş ve genel olarak Osmanlı ordusunu baş mevziine sürmüş ve orayı da zorlayacak gibi davranmış, ancak 29 ve 30 Mart'ta aldığı yerlerden çekilmek zorunda kalmıştı.

Böylelikle kendisi için bunca propaganda yapılmış olan Edirne düşmüş, içindeki ordudan sağ kalanları tutsak olmuş ve oradaki bütün silahlarla savaş gereçleri düşmanda kalmıştı.

Bu işin ulusa anlatılışı hükümet ve İttihat ve Terakki'nin düşüncelerini yayan Tanin gazetesinin 26/3/1913 tarihli başyazısında:

"Edirne sukut etti, fakat millet manen yükseldi" başlığı altında şöyledir:

"... zaten ikinci defa muharebe maddiyattan, menafii maddiyeden ziyade menafii manevviyeye matuf (yönelik) idi; düşmandan intikam almak ve ikmali namus etmek istedik.

Yanya ile Edirne vakaları bu maksadın mehmaemken (olabildiği kadar) husule geldiğini gösterdi. Çatlalca ordusu da elinden geldiği kadar bu maksadı istihsale çalışıyor ve ümit ederiz ki bundan sonra daha ziyade çalışacaktır. Edirne'nin kurtarılması kendisine vusul muhakkak olan bir hedef değil idi. Edirne'nin tahlisine (boşaltılmasına) vüs'ü takati (bütün gücü) beşeriye dahilinde teşebbüs etmek lazımdı."

İşbu yazının sonunda ve bir gün sonraki başyazıda Edirne'nin düşmesinin barış şartlarını değiştirmemesi gerektiği düşüncesi ileri sürülmektedir.

Genel olarak çocuk kandırırcasına yazılmış olan bu yazı Babıâli'nin 23 Şubat'ta, Edirne düşecek, ondan önce barış yapalım diyen Tevfik Paşa'ya çektiği tel ve Mahmut Şevket Paşa'nın daha da önce 10 Şubat'tan beri Edirne'den vazgeçtiğini Bompar'a söylemiş olmasıyla karşılaştırılırsa, ne kadar az içten davranılmış olduğu göze çarpar.

Barış işi bu kadar ilerlemişken Bulgar ordusunun bu saldırısının ve bunca kan dökmesinin sebepleri hakkında Sofya'daki Fransız elçisi, hükümetine şunları bildirmiştir (1):

Yunanlıların Yanya'daki başarıları -ordunun güç ve hızını kaybettiğini ve yalnızca kışın çok çetinliği yüzünden beklemiş olduğunu göstermek.

Elçi şunları da yazmaktadır:

Saldırı Bulgaristan'da herkesi şaşırtmıştır... Hükümet bile karargâhı umumisinin düşüncelerinden habersiz görünüyor, çünkü daha geçen pazartesi günü (24 Mart) Dışişleri Bakanı (Başbakan Geşof) arkadaşlarımdan birine gizli ve özel olarak büyük devletlerin önermesini temel olarak kabul ettiğini söylemiştir.

---

(1) F. B., c. VI, b. 96 (28.3.1913).

Bulgar Kralı ve Karargâhı Umumi'sinin hükümete karşı davranış biçiminin ve ona önem vermeyişinin birkaç örneğini yukarda görmüş olduğumuz için bu sefer de böyle yapılmış olmasına şaşılmaz. Yine o dışişleri bakanının (Başbakan Geşof) yine o elçi ile 29 Mart'ta yaptığı bir konuşma (1) bu görüşü berkitir (destekler). Başbakan, Edirne yeni sonuçlarının Bulgaristan'ın kararları üzerine yapacağı etkiden çok endişeli (2) olduğunu, kendisinin ve hükümet arkadaşlarının belki Ege kıyıları boyunca biraz genişleme elde etmek şartıyla Enos-Midya çizgisini yeter ve Tekirdağ'a ve Marmara'ya çıkışı istemeyi tehlikeli bulduklarını, ancak kamuoyu ve Karargâhı Umumi'nin düşüncesine karşı koyamayacağını ve yeni bir Çatalca saldırısının onlarca var güçleriyle istenileceğini söyler.

Edirne düştükten sonraki Bulgar tehdit ve istekleri

27 Mart'ta büyük devletler bir hafta önce Balkanlılara bildirmiş oldukları barış şartlarını Babıâli'ye bildirmeye karar vermiş (3) bulunuyorlardı ise de Edirne'yi düşürmüş olmalarından asılanmak (yararlanmak) isteyen Bulgarlar yeni şartlar isteyecekler ve hem onların gönlünü almak hem de Çatalca'yı zorlayıp İstanbul'a girmelerini önlemek için Rusya bu işte onlara yardım edecektir.

O sırada Danef, Petersburg'dadır, Bulgar Elçisi Dimitriyef'le birlikze Sazonof'u görür ve epey sonra Rus Dışişleri Bakanı'nın Turhan Paşa'ya anlatmış olduğuna göre (4), ikisi birden Bulgarların İstanbul'u almalarına Rusya'nın onaşma-

(1) F. B., c. VI, b. 109.
(2) İm metinde vardır.
(3) F. B., c. IV, b. 73.
(4) Turhan Paşa'nın 8.8.1913 tarihli teli; bu tel ilerde ayrıca görülecektir: Balkanlı bağlaşıklar arasında savaş çıkınca Edirne'nin Türklerce geri alınması üzerine Sazonof'un tehditlerini kapsamaktadır.

sını (onaylamasını) isterler; kenti alır almaz orayı ve Boğazları Ruslara vereceklerini adançlarlar (hatırlatırlar). Rus hükümeti kesin olarak bu dileğe karşın durum alır ve Rusya'nın kendisinin yoktan var ettiği bir ülkeden armağan alamayacağını Bulgar ortaklarına (delegelerine) bildirir; bunlar da hoşlanmamış olarak giderler.

Kral Ferdinand'ın İstanbul'u almayı ve hiç olmazsa oraya girmeyi ne kadar çok dilediğini birkaç kaynaktan görmüş olduğumuz için Sazonof'un bu sözlerine inanmak gerekir. Dolayısıyla Edirne düşer düşmez Bulgar hükümetinin ilk düşüncesi İstanbul'a saldırmak olmuştur. Bu sırada bu işe atılmak için Rusya'nın onaşmasını ve hatta açık tinsel (manevi) yardımını elde etmek Çatalca vuruşmasının öngününden daha önemli idi, çünkü 1912 kışında öbür Balkan devletlerinin orduları da az çok şurada burada dağınıktı ve uğraşmakta idi ve Bulgarlar ilk yenin (zaferin) verdiği hızla ileri gitmekte idiler; halbuki 1913 Mart ve Nisan'ında savaşı Edirne yüzünden aylarca uzatmış olan Bulgaristan'ın bir de İstanbul yüzünden bunu yeniden belli olmayan bir süre için uzatmaya kalkışabilmesi ve hele Rumların "Megalo İdea"sının (1) baş amacı olan bir kente saldırabilmesi için bunun doğurabileceği bütün tehlikeli sonuçlardan Rusya'ca korunabilmesi gerekirdi. Dolayısıyla Sazonof'un karşılığı Bulgarları bu denemeyi yapmaktan vazgeçirecektir. Ancak onlar İstanbul'a saldırma tehdidini gerek Osmanlı'dan gerekse Rusya ve öbür büyük devletlerden elden geldiği kadar büyük asılar (çıkarlar) koparmak için sık sık kullanacaklardır ve Rusya da, ne olur ne olmaz diye, İstanbul'u Bulgar tehlikesine karşı korumak için onlara öbür isteklerini elde etmeleri için siyasal yardımda bulunacaktır.

---

(1) Büyük ülkü.

Danef'in 27 Mart'ta Petersburg Fransız Büyükelçisi Delkase ile konuşuşu buna bir örnektir; sözlerinin ana çizgileri aşağıdadır (1):

Sanıma göre bağlaşıklar savaş ödencesi (tazminatı) olmaması işinde direnmemelerini büyük devletlerden isteyeceklerdir; eğer buna onaşmazlarsa (yanaşmazlarsa) Balkanlıların onların aracılığını abamalarına yol açılmış olur. Balkanlılar hiç olmazsa bu ödence ve incelenmesi uzun sürebilecek olan Osmanlı borçlarının bölünmesi işinin Paris komisyonuna bırakılmasını istiyorlar, önemli olan, barışın çabuk yapılmasıdır.

Bundan sonra Danef, Karadağ'ın Şkodra ve Yunanistan'ın adaları istemesini doğru bulduğunu söyler ve Trakya'daki sınır işine geçer; bunun üzerine der ki:

Büyük devletlerin diledikleri gibi sınırın Midya ve Enos'tan geçmesini kabul ederiz, ancak askeri ve tutumsal (ekonomik) sebepler dolayısıyla sınırın Meriç ve Ergene boyunca gitmesini kabul edemeyiz. Bir demiryolu bu çizginin 3 kilometre yakını boyunca gitmektedir. O, Türk toplarının ateşi altında kalamaz; biz güneye doğru usalır (yönelir) bir eğrilme isteyeceğiz.

Daha sonra Danef, tehditlere koyulur ve der ki:

Barış elden geldiği kadar çabuk olmalıdır; çünkü bir haftadan çok aylak (boş) duramayız. Kolera, yolların geçilemez bir durumda olması, ağır kuşatma toplarının yetersizliği bizi Çatalca'da kıpırdatmamıştı; havaların iyileşmesiyle yollar geçilebilir olmuştur, Edirne kuşatmasının alıkoyduğu ağır topları ve askerleri bundan böyle kullanabiliriz; eğer savaş yeniden başlayacak olursa Türkleri Çatalca'da tepetaklak (culbuter) etmeye biz yeteriz ve İstanbul'a kadar gidiş bir gezinti olur..... Biz İstanbul'u istemiyoruz.... Ancak Türkleri barışa zorlamak için oraya kadar gideriz; doğaldır ki o vakit şartlarımız daha ağır olur...

---

(1) F. B., c. VI, b. 81.

Bu sözler yeni Bulgar durumunu aydınlatır, yukarda dediğimiz gibi, İstanbul işi ayral (ayrı), Rusya Bulgaristan'a hemen her işte yardım edecektir. Şöyle ki 28 Mart'ta İstanbul'daki büyükelçiler toplanıp hükümetlerinin 20 Mart'ta Balkanlılara bildirmiş oldukları barış şartlarını Babıâli'ye de bildirecek olan notayı anıklarlarken (hazırlarlarken) Rus Büyükelçisi Girş, hükümetinden bir tel alır; bunda Türkiye'ye Enos'tan Midya'ya giden, ancak Ergene'nin güneyinden geçen bir sınırı kabul ettirmek için Babıâli'ye başvurması bildiriliyordu (1).

Yine o gün İsvolski Fransız Dışişleri Bakanı Pişon'a bir mektup yollayıp (2) bu Bulgar dileğini bildirir; bu işte Fransa'dan yardım ister ve bunun Bulgaristan'a gösterilebilecek olan son müsaadekârlık (hoşgörülülük) olduğunu ekleyerek bu son yönün Sofya'da açıklanıldığını ve Fransa'nın da orada bu yolda bir deyide (deyişte) bulunmasını dilediğini yazar.

Pişon da İstanbul'a ve Sofya'ya bu yolda yönergeler yollamayı düşünür (3), daha sonra önce İngiltere ile danışmak ister (4) ve sonra Londra'da 28 Mart'taki büyükelçiler toplantısında hem Rus hem de Avusturya büyükelçilerinin dileği üzerine Osmanlı-Bulgar sınırı olarak Enos'tan Midya'ya giden doğru çizgi kabul edilir (5). Bu, Bulgarlar aşağı Meriç'in ve Ergene'nin sol kıyılarına da yerleşecekler demekti.

Rusya'nın bu işe ne kadar önem verdiğini ve Bulgarların Çatalca'ya saldırmalarından ne kadar korktuğunu göstermek için, hükümetinden aldığı yönergelere karşılık olarak Sofya Rus elçisinin 29 Mart tarihiyle hükümetine çektiği telin ana çizgileri aşağıya konulmuştur (6):

---

(1) F. B., c. VI, b. 89.
(2) F. B., c. VI, b. 91.
(3) Pişon'un İsvolski'nin mektubuna yazdığı not.
(4) ve (5) I. B., c. IX, K. II, b. 758 ve F. B., c. VI, b. 106 ve 108 ve bu sonuncusunun haşiyesi.
(6) F. B., c. VI, b. 111.

Bu sırada Geşof'a başvurmak para etmez, kral ve generaller yanında çalışmalıyız- Eğer Bulgarların Çatalca'ya saldırmalarını önlemek istiyorsak açık ve kesin bildirilerde bulunmalıyız- Bulgarlardan Enos-Midya doğru çizgisini yeter bulmalarını isteyebilir ve onların Osmanlı borçlarından üzerlerine alacakları payla denk bir savaş ödencesi (tazminatı) elde etmeleri için yardımımızı adayabiliriz - Keza Sırbistan'ın bağlaşma antlaşmasıyla kabul etmiş olduklarına saygı göstereceğini inancalayabiliriz (güvenebiliriz), Bulgaristan da Sırp'la bağlaşmasının süreceğini bize inancalayabilir (güven verebilir). - Keza Bulgarlara diyebiliriz ki onların Selanik üzerindeki dileklerini desteklememekle birlikte Bulgaristan'a en uygun gelecek bir sınırı elde edebilmesi için Yunanlılar yanında çalışırız.

Bütün bunlar Rusya'daki kuşku ve korkuların aşamasını gösterir.

Bulgarlar Edirne'yi aldıktan ve sıkı basmaya koyulduktan sonra büyük devletler, önce gördüğümüz tasarlarındaki Enos-Ergene-Midya çizgisini Enos-Midya doğru çizgisi biçimine sokarak 31 Mart'ta 4 maddelik barış şartlarını Babıâli'ye bildirirler. Sonda, 5'inci madde olarak, bu şartlar kabul edilince savaşın duracağı yazılıdır.

Bir gün sonra Turhan Paşa (1) Babıâli'ye, Sazonof'un şu öğüdünü bildirir: Eğer bu yeni çizgiyi kabulde gecikirseniz Bulgarlar Kadıköy (2) - Midya çizgisini isteyeceklerdir- Savaş ödencesi işine gelince, buna karşı bulunan bir büyük devlet yumuşamaya başladı.

Osmanlı hükümeti, Çatalca'nın zorlanmasından çok telaş ve korku içinde olmalı ki 24 saat geçmeden 1 Nisan'da bu

---

(1) 1.4.1913 teli.

(2) Enos'un doğusunda.

şartları kabul eder; iş çabuk olsun ve nazırlardan hiçbiri sonra bu işin soravını (sorumluluğunu) üzerinden atmaya kalkışmasın diye olacak, büyük devletlere verilmek üzere anıklanmış (hazırlanmış) olan Fransızca notanın Fransızca karalaması üzerine, Fransızca bilen ve bilmeyen bütün nazırlar imzalarını koymuşlardır (1).

Ancak Bulgarlar biteviye Çatalca'yı zorlayacaklarmış gibi bir durum aldıklarından Rusya başta, Avrupa'da büyük korku ve heyecan vardır. Bu yüzden Rusya bir yandan eğer Bulgarlar Çatalca'yı zorlayacak olurlarsa Karadeniz donanmasını İstanbul'a yollamaya anıklanmakla (hazırlamakla) birlikte öbür yandan da Bulgarları yatıştırmak için sınır işini onların dileklerine göre çözüledikten sonra onları savaş ödencesi işinde de dinizlemeye (tatmin etmeye) çalışacak ve Osmanlı-Bulgar bırakışmasına kadar bu iki kol üzerinde uğraşıp duracaktır.

Rus donanmasının İstanbul'a girmesi olasılığı, Avrupa'da öteden beri alışılmış olan kuşku ve telaşı uyandırdığı gibi, Avusturya'nın da bundan asılanarak (yararlanarak) Selanik'e inmeye kalkışması ve eğer Ruslar İstanbul'da Bulgarlara karşı bir şey yapacak olurlarsa Avusturya'nın da Sırplara karşı ona benzer biçimde davranması ve sonuçta işin bir genel savaşa varması korkusu da vardır.

31 Mart'ta İsvolski, Pişon'a bir nota verir (2) ve şunları bildirir:

İstanbul'daki Rus büyükelçisine, ne gibi şartlar altında Karadeniz Rus donanmasını İstanbul'a getirebileceğini bildiren yönerge verilmiştir. Bu ölçeme (önlem) şu iki durumda başvurulacaktır: a) Türk ordusu karmakarışık bir biçimde çe-

---

(1) 1.4.1913 tarihli M.V. Z.

(2) F. B., c. VI, b. 127.

kilecek olursa Hıristiyanları korumak için; b) Eğer Bulgarların İstanbul'a girmeleri üzerine, güçlü ve çalımlı bir Rus kuvvetinin Boğaziçi'nde bulunması, istenilen etki ve baskıyı yapmak ve İstanbul ve Boğazlar işinin Rusya'nın asılarına (çıkarlarına) uymayan biçimde çözülenmesini (çözümlenmesini) önlemek için gerekirse Rus donanması ancak barışın kesin şartları saptanıncaya kadar Boğaz'da kalacak ve eğer Çatalca zorlanmadan barış olursa orâya hiç gitmeyecektir.

Grey, Bulgarlar Çatalca'yı zorlarlarsa İstanbul'a arsıulusal bir donanma yollamak gerekeceği ve İstanbul ve Adriyatik sorunlarının ağırlığı yüzünden bir Avrupa konferansı toplamanın gerekebileceği düşüncesindedir (1).

İsvolski Karadeniz donanmasıyla ilgili notayı verdiği gün bir de savaş ödencesinin büyük devletlerce esas bakımından kabul edildiğinin ve bu işin Paris'teki mali komisyonca çözüleneceğinin, Balkanlılara bildirilmesini isteyen bir nota verir (2).

Bir gün sonra yeni bir nota verip (3) şunları ister:

Üçlü Anlaşma elçileri Ferdinand'a şunları bildirsinler: 1) Vuruşmaların hemen durdurulması; 2) Değiştirilemeyecek olan Enos-Midya doğru çizgisinin kabulü; eğer bu iki şart kabul edilirse işbu üç hükümet vuruşmaların hemen kesilmesi için esas olarak bir ödence (tazminat) vermeyi kabul etmesi gerektiğini Babıâli'ye bildireceklerdir.

Grey bu Rus önermesine karşı durum alır ve der ki (4): Ana barış şartlarımaz karşılık olarak Bulgarlar Enos-Midya doğru çizgisini istediler; ona onaşmamız (yanaşmamız) üzerine ödence dileğini ortaya attılar: Onlara bu yolda ümitler ver-

(1) F. B., c. VI, 154 (1.4.1913).
(2) F. B., c. VI, b. 129.
(3) F. B., c. VI, b. 150.
(4) F. B. c. VI, b. 155 (1-4-1913).

mek saknısızlık (ihtiyatsızlık) olur ve bizi Balkanlılarca yeni yeni dilekler ileri sürülmesine karşı korumaz.

Büyük devletler arasında epey çekişmeler olduktan sonra Sofya'daki altı elçi, Bulgar hükümetine şu yolda bir nota verirler (1):

Savaşı durdurmak amacıyla büyük devletler Enos-Midya doğru çizgisini kabul etmişlerdir; bütün mali sorunlar savaşçıların da bulunacakları Paris'te toplanacak olan teknik komisyonda çözülenecektir (çözümlenecektir).

Bu, ödence işinde ne evet ne hayır demekti, ancak ilerisi için ümit verici idi, çünkü o ana kadar büyük devletlerin çoğu bu işte kesin olarak karşı durum almışlarken bu sefer böyle davranmamışlardı.

Geşof bu yüzden elçilere teşekkür eder, ödence (tazminat) üzerinde az aytışma (tartışma) olur ve bu Geşof yeni sınırın ayrıntıları üzerinde Bulgar dileğini bildirir:

Midya-Saray-Muratlı durağı -Hayrabolu güneyi -Keşan'la Malkara arası- Ege Denizi üzerinde Enos'un doğusuna kadar suların bölüm çizgisi.

Yine bu 5 Nisan'da Balkanlılar büyük devletlerin barış şartlarını bildiren 20 Mart tarihli notasına karşılık verirler, ana çizgileri aşağıdadır (2):

1) Trakya'da gösterilmiş olan sınır çizgisi esas olarak alınacak ve bu, kesin çizgi sayılmayacaktır (yani Geşof'un istemiş olduğu gibi bu güneye doğru eğrilecektir).

2) Türkiye Ege adalarını bağlaşıklara bırakacaktır.

3) Bağlaşıklar önceden Arnavutluk sınırlarını bilmelidirler, bunlar Londra'da ileri sürülenlere uygun olacaklarını umarlar.

---

(1) F. B. c. VI, b. 202 (5.4.1913).

(2) F. B. c. Vl, b. 200.

4) Bir savaş ödencesi esas bakımından kabul edilmelidir; onun sayısı mali işleri inceleyecek olan komisyonca saptanabilir, orada bağlaşıkların da oruntakları (delegeleri) olacaktır.

5) Bu şartlar iyi bir karşılık görünce savaş durdurulabilir.

Yine bu 5 Nisan'da bir gün önce Edirne'den dönmüş olan Geşof, Fransız elçisine çok gizli (1) olarak kral ve ordu komutanlarıyla görüşüp Çatalca'ya saldırmamalarını sağladığını, şu şartla ki sınır size bildirmiş olduğum gibi olsun ve mali işler bizi hoşlandıracak bir biçimde çözülensin (2).

Görüldüğü gibi Bulgar hükümeti, Rusya'nın İstanbul üzerinde titremesini ve Avrupa'nın da onun oraya gitmesinden ürkmesini, biteviye Çatalca'yı zorlayacağım tehdidini savurarak, yeni yeni asılar (çıkarlar) koparmak için sömüredurmaktadır.

Rifat Paşa'nın Pişon'la görüştükten sonra Babıâli'ye çektiği tel (3) Fransa'da da böyle düşünüldüğünü gösterir; Rifat Paşa der ki:

Pişon bir şantaj saydığı Balkanlıların karşılığı dolayısıyla çok kızgındır -Çatalca'da güçlü müsünüz diye sordu- Sazonof'un büyük devletlerin Bulgarların Çatalca'ya yürümelerine izin vermeyeceklerini söylediği doğru mudur diye sordum; doğrudur dedi.

Balkanlıların karşılığı ve Edirne'yi dövmüş olan ağır topların Çatalca'ya taşınmakta olduğu yolunda dolaşan sözler Rusya ve Avrupa'daki telaşı sürdüre geldiğinden İstanbul'a yollanacak Rus ve arsıulusal donanma üzerindeki konuşma ve aytışmalar (tartışmalar) da süregelir, bir yandan da Rusya,

---

(1) İm elçinin telinde vardır.

(2) F. B., c. VI, b. 205..

(3)6.4.1913 tarihli.

Bulgarları durdurmanın en kesin yolu savaş ödencesi işinde onları dinizlemek (tatmin etmek) olduğunda direnir, ancak en çok Almanya ve İngiltere buna yanaşmak istemezler; Fransa ise bağlaşığı Rusya'ya hoş görünmek için olacak bu işte biraz yumuşara benzer (1).

Londra'daki büyükelçiler konferansının 8 ve 11 Nisan tarihli toplantılarında, Balkanlıların 5 Nisan tarihli notasına verilecek olan karşılık epey aytışmaya (tartışmalara) yol açar (2); verilen kararlar şunlardır:

1) İlk notaya itiraz yoktur, yani Enos-Midya doğru çizgisi kesin sınır sayılmayacak ve sınırın temeli olarak alınacaktır.

2) Ege adalarının keskilini (paylaşımını) saptamak büyük devletlere bırakılmış olduğundan Balkanlıların buradaki dilekleri ancak bazı adalar üzerinde alınacak karar için sakıncalar ileri sürülerek kabul olunabilir.

3) Büyük devletler Arnavutluk'un kuzey ve doğu-kuzey sınırlarını şimdiden bildirebilirler. Doğu-güney ve güney sınırları da saptanılınca bildirilecektir.

4) Bütün mali sorunların çözülenmesi işi Paris teknik komisyonunca bırakıldığından ve savaşçı devletlerin oruntakları (delegeleri) de orada bulunacağından savaş ödencesi işinin esası üzerinde şimdiden açıklamada bulunmak gerekmez.

Bu karşılık 9 Nisan'da saptanmış bulunuyordu; buna göre Bulgaristan sınır bakımından baştan başa dinizlenmişti (güvence altına alınmıştı) ve Rusya ile açıktan açığa karşınlığı göze almadan bundan ötesini istemekte direnemezdi; ödence işinde de büyük devletlerin eski kesin karşınlığı ortadan kalkmıştı. Çözülenmemiş olan sorunlar; Yunanistan'ı ilgilendiren adalar sorunu ile Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ı ilgilen-

(1) Ezcümle F. B., c. VI, b. 274.
(2) F. B., c. VI, b. 241 ve 24 (13.4.1913'te Balkanlılara bildirilecektir.)

diren Arnavutluk sınırları sorunu idi; halbuki bunların da Balkanlıların dileklerine göre çözülenmesi için tek baskı Çatalca'daki Bulgar ordusu idi. Yani bu ordunun bundan böyle ana işi Sırp, Yunan ve Karadağ'a asılar (çıkarlar) sağlamak olmuştu. Buna göre Bulgarların biran önce bırakışmayı aramaları doğal idi. Her an Çatalca'nın zorlanmasından korkan Rusya'nın aracılığı ile 10 Nisan'da bırakışma için yarı resmi görüşmeler başlar ve 14 Nisan'da, 16 Nisan'da başlamak ve 10 gün sürmek üzere sözlü bir bırakışma yapılır, 10 günde barışa varılmazsa bırakışma anlaşılarak uzatılacaktır, yeniden savaşa başlamak isteyen, 48 saat önceden haber verecektir. Osmanlı donanması, Bulgar ordularının Karadeniz yolu ile beslenmelerine engel olmayacaklardır.

Osmanlı ile Balkanlılar arasında savaşı durdurmak ve hiç olmazsa bir ön barışa varmak için büyük devletler görüşmelerde bulunurlarken Avusturya, eğer ön barış şartları büyük devletlerce saptanacak olursa, Balkan devletlerine geçecek olan Osmanlı topraklarında kapitülasyonların kalmasını ve ilgili Balkan devletlerinin büyük devletlerle görüşerek ve onları onaştırarak (inandırarak) bunları kaldırabilmelerini sağlayacak hükümlerin konulmasını ister; Rusya ise buna kesin olarak karşı durum alır (1); iş bundan ileri götürülemez.

OSMANLI-BULGAR BIRAKIŞMASINDAN LONDRA BARIŞINA KADAR (14 NİSAN - 30 MAYIS 1913)

Büyük devletler 8 ve 11 Nisan'da Londra Büyükelçiler Konferansı'nda anıklanmış (hazırlanmış) olan karşılığı 13 Nisan'da Balkanlılara bildirmişlerdi, bunlar 21 Nisan'da karşı-

(1) Bak: Av. B., c. VI, b. 6408'e ek I ve II (1-4-1913) ve I. B., c. IX K. II, b. 787.

lık verirler; bunda savaş ödencesi esasının büyük devletlerce kabulünü yeniden dilemekle birlikte aracılığı kabul ettiklerini bildirmekte ve görüşmeler sırasında adalarla ve Trakya ve Arnavutluk sınırlarının kesin olarak saptanmasıyla ilgili işleri büyük devletlerle konuşacaklarını eklemektedirler (1).

Bunu alınca Londra'daki büyükelçiler konferansı şöyle bir karşılığa karar verir (2):

Önerdikleri barış esaslarının kabulüne teşekkür -bunları Babıâli'de kabul etmiş olduğundan oruntaklarının (delegelerinin) ve barış görüşmeleri yapılacak yerin saptanması dileği- Adalar ve Arnavutluk sınırlarının saptanması işinde yalnız büyük devletlerin sözü olacaktır. Dolayısıyla adalar işi, bağlaşıkların karşılıklarında yaptıkları gibi anılamaz.

Bu karşılık, Rusya'nın bazı geciktirmeleri yüzünden ancak 1 Mayıs'ta verilebilir; ve bir an önce Çatalca ordusunu çekip Sırp ve Yunanlılarla işini görmek isteyen Bulgaristan bu gecikmeden sızlanmaya koyulur(3).

Herkes barış görüşmelerinin Londra'da yapılmasında birleşecektir.

Arada 26 Nisan'da Babıâli, büyükelçilerine bir genelge yollar ve şu yolda bir başvurmada bulunmalarını ister:

Eğer Osmanlı oruntakları (delegeleri) barış şartları için yeniden Balkanlılarla aytışacaklarsa (tartışacaklarsa) uygun bir sonuca varılamaz - böylelikle savaşın durdurulması (bırakışma yalnız Bulgar'ladır) ve barışa varılması işi uzayadurur - büyük devletlerin barışın ana ilkelerini saptayıp savaşçılara bildirmeleri ve savaşın kesilmesini ve Londra'da toplanılmasını onlardan istemeleri daha iyi olur - büyük devletler ortaya

(1) F. B., c. VI, b. 348.
(2) F. B., c. VI, b. 366 (23.4.1913).
(3) Bak: F. B., c. VI, b. 429 ve 454.

çıkacak herhangi bir anlaşmamayı çözülemek için işe karışacaklarını da belirtmelidirler.

Bu önerme karşısında Alman ve Fransız hükümetleri böylelikle işin daha uzaması korkusunu gösterirler (1); Rifat Paşa da böyle bir yola gidilirse bundan Balkanlıların asılanması (yararlanması) korkusunu gösterir (2).

Sazonof önce Babıâli gibi düşünmektedir, ancak sonra Balkanlıların bunu kabul etmemeleri olasılığını ileri sürer, daha sonra ise Babıâli'nin dileğine eyginlik (yakınlık) gösterir (3).

Tevfik Paşa (4), Nikolson'un: barış şartları ana çizgilerinin Büyükelçiler Konferansı'nın ilk toplantısında görüşüleceğini ve imzalanmak üzere savaşçılara bildirileceğini söylediğini, Babıâli'ye teller.

Londra'daki Bulgar elçisinin de Tevfik Paşa'nınkine benzer bir başvurmada bulunmuş olması İngiliz hükümetinin bu kararı üzerinde etki yapmıştır (5).

İstanbul ve Çatalca üzerindeki baskıdan bir an önce kurtulmak ve Avrupa'dan borçlanabilmek isteyen Osmanlı hükümetiyle, Osmanlı'dan ne koparabilecekse koparmış olan ve artık kendi bağlaşıklarıyla uğraşmayı düşünen ve bu uğurda kullanılmak üzere Çatalca'daki ordusunu oradan çekebilmeyi isteyen Bulgar hükümeti, bundan böyle hep barışı çabuklaştırmak isteyecek; Sırbistan'la Yunanistan ise, bunun tersine olarak onu geciktirmek için uğraşacaklardır.

Osmanlı ve Bulgar dileklerine dayanan Grey'in girişitiyle (girişimiyle) demin dediğimiz gibi barışın ana çizgilerinin

---

(1) Mahmut Muhtar Paşa'nın 30 ve Rifat Paşa'nın 28.4.1913 tarihli telleri.
(2) Onun 30.4.1913 tarihli teli.
(3) Turhan Paşa'nın 26, 29 ve 30.4.1913 tarihli telleri.
(4) 29.4.1913 tarihli teli.
(5) Bak: F. B., c. VI, b. 458, s. 521 - Büyükelçilerin 1 Mayıs toplantısı.

büyük devletlerce saptanması ve savaşçılarca imzalanması yoluna gidilmiştir; bu bir yandan da savaşın yalnız ana çizgilerinin saptanması ve bütün ayrıntıların sonraya bırakılması demekti, nasıl ki öyle olacaktır.

1 Mayıs'ta büyük devletler Balkanlılara yapmış oldukları gibi Babıâli'den de oruntaklarını (delegelerini) ve barış görüşmeleri için bir yer seçmesini isterler ve Balkanlıların kendilerine bildirilmiş olan barış şartlarını ve savaşı durdurmayı kabul etmiş olduklarını eklerler.

Babıâli de 3 Mayıs'ta kabulünü bildirir ve toplanma yeri olarak Londra'yı seçer.

Bu görüşmeler sırasında, 23 Nisan'da, Şkodra'da Komutan Hasan Rıza Bey'i (paşalığı haberi öldürüldüğü sırada alınmıştı) - öldürenler o anda belli olmadan - öldürttükten sonra onun yerine geçmiş olan Arnavut derebeylerinden eski Draç Mebusu Esat Paşa Toptani, orasını Karadağlılara bırakıp çekilir.

Barış işine dönelim:

Büyük devletlerce anıklanmış (hazırlanmış) olan antlaşma metni, özel olarak savaşçılara gösterilip düşünceleri sorulacak ve onların bazı dilekleri göze alınacak,bazıları da alınmayacaktır.

Babıâli, Tevfik Paşa'ya yolladığı 3 Mayıs tarihli teliyle Osmanlı-Bulgar sınırını çizecek olan komisyonda büyük devletlerin de üyeleri bulunmasını ister ve bu kabul edilir (m. 1 de). Bir an Babıâli 7'nci maddede "question de juridiction" sözlerinin bulunmasından bunun kapitülasyonlardan Balkanlıların da asılanmasına (yararlanmasına) yol açacağından kuşkulanırsa da bu yönden dinizlenilir (temin edilir) (1).

12 Mayıs'ta Yunan hükümeti (2) büyük devletlerin 1 Ma-

(1) Antlaşma ve işbu maddeler az aşağıda görülecektir.
(2) F. B., c. VI, b. 524.

yıs tarihli bildirilerine karşılık verir ve Atina'daki bazı elçilere de antlaşma tasarısına karşı olan bazı itirazlarını bildirir. İşbu notasında Yunan hükümeti, bağlaşıklarca adalar ve Arnavutluk için ileri sürülmüş olan sakıncaları büyük devletlerin 1 Mayıs tarihli notalarında kabul etmemiş olmalarından sızlanır ve yenle (galibiyetle) biten bir kurtarış savaşından doğan ve bağlaşıkların ana asılarını ilgilendiren sorunların aytışmasında (tartışmasında) bulunmanın işbu bağlaşık devletlere yasak edilmesine inanamayacağını söyler; ancak bu yüzden savaşın sürdürülemeyeceğini ve barış görüşmeleri için Londra'ya oruntaklarını (delegelerini) yollayacağını ekler.

Yunan hükümetinin işbu notasına göre onun antlaşma tasarısına itirazı 3'üncü ve 5'inci maddelerin başlangıçları üzerinedir. 3'üncü maddede sultan ve bağlaşık hükümdarların Arnavutluk'un ve 5'inci maddede de adaların keskilini (paylaşımını) saptamayı büyük devletlere bıraktıkları yazılıdır; Yunan hükümeti burada yalnız "Sultan" sözünün bırakılmasını ve "bağlaşık hükümdarlar" sözünün kaldırılmasını ister ve bir zamanlar bu olmazsa antlaşmayı imzalamamak tehdidini ortaya atar. Bu, büyük devletlerin kararlarıyla yalnız Osmanlı hükümetinin bağlı kalacağını açıklamaya varırdı. Buna Osmanlı, Avusturya ve İtalyan hükümetleri kesin olarak karşı duracaklardır(1).

Yine 12 Mayıs'ta Sırp (2) hükümeti büyük devletlere Yunan notasına benzeyen bir nota verir.

Onun antlaşma tasarında dilediği başlıca değişiklik 3'üncü maddeye, Sırbistan'a Adriyatik'te erkin (etkin) bir liman ve buraya ulaştıran bir demiryolu sağlanacağını belirten bir sö-

---

(1) F. B., c. VI, b. 541, 565, 591 ve 620.

(2) F. B., c. VI, b. 526 ve 620.

zün konulmasıdır. Buna büyük devletlerce ayrıca bir nota ile Sırbistan'ın istediği inancaların (güvencelerin) verileceği yolunda karşılık verilir.

27 Mayıs'ta Grey, savaşçı devletlerin Londra'daki oruntaklarını (delegelerini) toplayıp, Büyükelçiler Konferansı'nın bir önceki (1) görüşme ve düşüncelerine de dayanarak antlaşmayı çabuk imzalamalarını söyler ve imza etmek isteyenler etsin, istemeyenler de daha uzun Londra'da kalmayıp gidebilirler der.

30 Mayıs'ta Londra barışı imzalanır (2):

M. 1: Barış olduğunu,

M. 2: Enos - Midya çizgisinin ötesinin bağlaşıklara bırakıldığını ve bu çizginin arsıulusal bir komisyonca saptanacağını (bu çizgi üzerinde hiçbir ayrıntı yoktur, yani en önemli sorun olan sınır sorunu belirsiz bırakılmıştır).

M. 3: Sultanın ve bağlaşık hükümdarların Arnavutluk sınırlarının çizilmesini ve bu ülke ile ilgili bütün sorunların çözümlenmesini büyük devletlere bıraktıklarını,

M. 4: Sultanın Girit üzerindeki bütün haklarını bağlaşıklara bıraktığını,

M. 5: Sultanın ve Balkan hükümdarlarının biten savaştan ve toprak değişikliklerinden doğan bütün mali sorunların çözümlenmesini kendilerinin oruntaklarını (delegelerini) onadıkları Paris'te toplanacak olan arsıulusal komisyona bıraktıklarını,

M. 7: Savaş tutsakları, hakkı kaza (jüridiction), uyruluk (uyrukluk) ve tecim (ticari) işlerinin ayrıca anlaşmalarla çözümleneceğini açıklamaktadırlar.

---

(1) F. B., c. VI, b. 620.

(2) Metin, I. B., c. IX, K. II. s. 1049.

İmzadan sonra baş oruntakların (delegelerin) söylevleri olur. Bunlar arasında Danef, beylik söylevden önce şu demeçte bulunur (1).

"Önce Bulgar oruntakları (delegeleri) adına: Bulgar oruntakları (delegeleri) büyük devletlerin 22 Mart ve 13 Nisan 1913 (2) tarihli bildirilerine dayanarak antlaşmanın ikinci maddesi dolayısıyla Trakya sınırının Midya'nın doğusunda Karadeniz üzerinde bulunan bir noktadan başlayıp Muratlı'ya kadar Ergene boyunca gideceğini, Keşan'la Malkara arasından geçerek Ege'ye kadar sular bölümü çizgisi boyunca ilerleyeceğini ve Enos'un doğusunda Eğrice burnuna ulaşacağını anlarlar.

"2'nci olarak bağlaşıklar adına: Barış antlaşmasının 6'ncı maddesi dolayısıyla bağlaşıklar şu sakıncada bulunurlar ki kendi oruntakları (delegeleri) Paris arsıulusal maliye komisyonunun kendilerini ilgilendiren görüşme ve kararlarına öbür oruntaklarla (delegelerle) aynı sıfatla iştirak edeceklerdir."

Bunlara karşılık olarak Osman Nizami Paşa sakıncaların kabul edilemeyeceğini ve antlaşmaya bağlı kalmak gerektiğini söyler.

Bundan sonra Yunan ve Osmanlı oruntakları (delegeleri) arasında savaştan önceki antlaşmaların yürürlüğü üzerine pek gerekmeyen bir aytışma (tartışma) olur.

2 Haziran 1913'te eski savaşçıların oruntakları (delegeleri) bir toplantı daha yaparlar (3), Osmanlı ve Yunan oruntakları (delegeleri) arasında yine o sorun üzerinde aytışma (tartışma) olur ve bu işin ayrıca özel konuşmalarla çözümlen-

---

(1) I. B., c. IX, K. II, s. 1048.

(2) Yukarda görülmüştür.

(3) I. B., c. IX, K. II, s. 1053.

mesine karar verilir. Bundan sonra imzalanan antlaşmanın bir ön antlaşma mı (traite preliminaire) veya kesin antlaşma mı olduğu üzerinde aytışma (tartışma) başlar.

6 Haziran toplantısında bunun kesin bir antlaşma olduğuna karar verilir.

Tutsakların geri verilmesi, Osmanlı'da kalacak olan yerlerden bağlaşıkların nasıl ve ne zaman çekilecekleri, Balkanlılara kalan yerlerdeki Müslümanların durumu ve daha bazı sorunlar üzerinde görüşmeler olur ve tasarlar (tasarılar) yapılırsa da (6, 7 ve 9 Haziran toplantıları) bunlar kesin bir sonuca bağlanılmadan her hükümetin ayrı ayrı Osmanlı ile bu yolda anlaşmalar yapmasına karar verilerek 9 Haziran'da Londra barış konferansı dağılır.

Londra barışından sonraki iç durum

1913 yılı başlarında Edirne'yi kurtarmak propagandasını yaparak zorla ve bir çarpı (darbe) ile iş başına geçmiş olan İttihat ve Terakki hükümeti az sonra Yanya'nın, iki ay geçince Edirne'nin, üç ay geçince Şkodra'nın düşman eline düştüğünü görmüş ve yeniden binlerce subay ve erin ölmesine, on binlercesinin tutsak olmasına ve sayısız silah ve savaş gerecinin elden çıkmasına yol açtıktan başka, erke (iktidara) geçişinden dört ay kadar sonra, yalnız Edirne'yi düşmana bırakmakla kalmayan, bir de sınırı 4-5 ay önce akla bile gelmeyen bir biçimde güneye indirmiş olan bir antlaşma imzalamıştı. Bu herkesçe görülen, anlaşılan ve söylenilen yön idi. İşin içinde olan ve akıl erdirenler ise işin bundan da kötü olduğunu seziyorlardı; çünkü sınır için belirsiz olarak Enos-Midya çizgisi denilmişti ve bunun ilerde arsıulusal bir komisyonca saptanacağı söylenilmişti; ancak yukarda gördüğünüz gibi 5 Nisan'da kendisine Enos - Midya doğru çizgisi önerilirken Geşof bunun güneye doğru kıvrılmasını

ve Ege denizine Enos'un doğusundan ulaşmasını istemiş, Balkanlılar yine 5 Nisan tarihli notalarında Enos - Midya doğru çizgisinin "kesin çizgi" değil "esas çizgi" olmasını ileri sürmüşler ve büyük devletler de onlara 13 Nisan'da verdikleri karşılıkta bunu kabul etmişlerdi. Dolayısıyla kesin sınırı saptayacak olan komisyonda egemen olacak olan büyük devletler, altık (kapalı) olarak da olsa, sınırı Bulgar'dan yana daha güneye indirmeyi üstenmiş bulmuyorlardı. Bulgarın istediği sınırla Enos-Midya doğru çizgisi arasındaki yerler ve onlardan da üstelik ta Çatalca'ya kadar olan ülkeler Bulgar elinde bulunduğu için Bulgar hükümeti o yerlerde kalarak büyük devletlerden altık (kapalı) olarak olsun elde etmiş olduğu sözün tutulmasında direnebilir ve Enos-Midya doğru çizgisi yerine Danef'in de Londra antlaşmasının imzalandığı gün söylediği gibi güneye kıvrılan bir Eğrice (veya ayrıca) - Midya çizgisini veyahut bu iki çizgi arasında ortalama bir sınırı elde edebilirdi.

İster herkesçe görülen, ister işi bilenlerce sezilen durum gerçekleşsin, Babıâli baskını ile başlayan olayların sonucu ulus ve ülke için çok zararlı görünüyordu. Buna göre Haziran 1913 ayında hükümetin yurt ve ordu içinde tinsel (manevi) durumunun hiç denecek kadar düşük olmasına şaşmamak gerekir. Esasa bakılırsa bu tinsel (manevi) durum düşüklüğü, şubat ortalarında, gerek Çatalca, gerek Bolayır bölgesi vuruşmalarının iyi bir sonuç vermemiş olmasından sonra Edirne'yi kurtarmak için ilerlenemeyeceği anlaşılınca kendini göstermişti. Hele ki bu; yukarda görülen ordu emriyle, orduya açıktan açığa bildirilmiş bulunuyordu.

Dolayısıyla Babıâli baskını ile Londra barışı arasındaki devir çok karanlık ve korku içinde geçirilmiş bir devirdir. O devredeki Osmanlı iç durumunun incelenmesine girişmeyeceğiz; ve Osmanlı Dahiliye Nezareti sıralaçlarının (sıralama-

larının) ilk ciltte anlattığımız durumu böyle bir işi olanaksız denebilecek kadar güç ve uzun kılar; bundan başka bizce bu da yetmez ve İttihat ve Terakki'nin sıralaçlarını (eğer varsa ve kalmışsa) incelemek gerekir ve onun o sırada iş başında bulunmuş olan ileri gelenlerinin hatıratı da elde bulunmalıdır; halbuki bunlardan ortada yalnız Cemal Paşa'nınkiler vardır; öbürleri arasında hatırat yazmış olanlar varsa ve bunlar ilerde ortaya çıkacaksa, bu, işleri onlar kadar bilenler hep öldükten ve dolayısıyla her türlü karşılaştırma az çok olanaksız olduktan sonra yapılacaktır ve bu hatıralar, nesine inanılması ve nesine inanılmaması gerektiğini seçmek pek güç birer "ahiretten müdafaanameye" benzeyecektir.

Bütün bunlara göre bu kısmı kısa geçeceğiz. Cemal Paşa hatıratının başları bu devrenin ne kadar karanlık ve korkunç olduğunu, her an hükümet üyeleriyle, İttihat ve Terakki üyelerinden birkaçının öldürülebileceğini, ayaklanmalar olabileceğini ve Babıâli baskınına benzer olayları her an beklemek gerektiğini göstermektedir. Bu işlerde bir bulmaca gibi duran yönlerden biri de o sırada İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi olan Talât Bey'in yaptıklarıdır; o sırada İstanbul muhafızı olan Cemal Paşa hatıratında onu birçok kere kendisinin işini bozan, hükümetin en azılı düşmanlarını koruyan biri gibi gösterir. Onun bu yazdıkları, Talât Bey'le Mahmut Şevket Paşa arasında köklü düşmanlık bulunduğu, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüleceği bilindiği halde o günlerde İtihat ve Terakki'nin birçok ileri gelenlerinin yanlızca gizlenip kendilerini korudukları ve Mahmut Şevket Paşa'yı korumak ve tehlikenin büyüklüğüne onu inandırmak için bir şey yapmadıkları yolunda halk ve az çok da işleri bilenler arasında dolaşmış olan ancak kanıtsız kalan sözlerle karşılaştırılacak olursa durumun her bakımdan çok, pek çok karanlık ve korkunç olduğu anlaşılır.

Her ne ise 30 Mayıs'ta Londra'da imzalanmış olan barış antlaşmasıyla Edirne resmen bırakıldıktan ve sınırın İstanbul'a çok yakın geçmesi kabul edildikten sonra İttihat ve Terakki'nin durumu eğer elden gelirse daha da kötüleşmiş ve karanlıklaşmıştı.

Bütün bunlara mayıs içinde Rusya'nın Doğu Anadolu vilayetlerinde yeğleme (iyileştirme) işini açıkça kurcalamaya koyulmasının duruma verdiği ağırlık da eklenilmelidir.

Bu boğucu hava içinde 11 Haziran'da Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülür, öldürenler kaçıp saklanırlar, daha sonra bunlar birer birer yakalanacaklardır. Ancak o sırada, bu öldürüş olayından sonra, hükümeti devirme yolunda bir şeyler olmaz ve iş bu kadarla kalır. Doğaldır ki bu işe, ne kadar yüksek bir yerde bulunursa bulunsun, tek bir adamı öldürmek için girişilmiş değildi ve esasen durum ve ortadaki hava daha büyük işlere kalkışmaya kışkırtıcı özde idi. Bunun neden bu kadarla kaldığı ve iş bu kadarla kalacaksa buna neden girişildiği ve sadrazamı öldürenlerin bir evde saklanıp rahat rahat olan bitenleri neden bekledikleri açık olarak anlaşılamamıştır ve öyle sanıyorum ki bugün de bunu bilenler azdır. Bu olaydan epey sonra İstanbul'dan Avrupa'ya gelen veya kaçanlardan az çok dedikodu olarak duyulan şu olmuştur ki (1), başta Ahmet Abuk Paşa olmak üzere, Çatalca ordusunda ileri gelen birkaç komutanla sadrazamı öldürme ve hükümeti devirme işi üzerinde görüşmeler olmuş (görüşmeleri yapanlar arasında başta Prens Sabahattin ve Damat Salih Paşa'nın adı geçer) ve işbu komutanlar güya: "Siz öldürün, sonrasını bize bırakın" yolunda dil kullanırlar; ancak sadrazam öldürüldükten sonra

(1) Bunları en çok, o sırada uzun zamandan beri Paris'te oturan Sait Paşa'dan (Kâmil Paşa'nın oğlu) duydum; ben de o anda talebe olarak Paris'te idim.

bunlar kendilerinde orduyu, hükümeti devirmek için kullanacak güç ve yürek bulamazlar.

O sırada İstanbul muhafızı bulunan Cemal Bey'in (Cemal Paşa) hatıratında (1) bu işin anlatılışı şu yoldadır:

"İstintak (sorgu) ve muhakeme neticesinde sabit oldu ki fırka veya grup halinde veyahut eşhası münferide (yalnız kişi) olarak birçok muhalifinin müşterek veya aynı gayeye hadim müteferrik mesaisi neticesinde evvela İttihat ve Terakki'nin eşhası mühimmesi aleyhinde bir suikast icrasından ve bu suretle memleketi hükümetsiz bıraktıktan sonra Zatı Şahane üzerinde icra edilecek tesirat (etki) sayesinde Müşür Şakir Paşa'yı sadaret kaymakamlığına tayin ettirmek ve onun riyaseti (başkanlığı) altında bir muvakkat (geçici) kabine vücuda getirerek üç gün üç gece İttihat ve Terakki'nin bütün efradı aleyhinde bir katliam tertibetmek ve müteakıben (sonra) kabineyi Kâmil Paşa'nın veya Prens Sabahattin'in riyaseti altında teşkil eylemek hususlarına karar verilmiş."

Kolayca görüleceği gibi bu deyi (deyiş) çok dumanlıdır, burada karar verenin kim veya kimler olduğu anlaşılamıyor ve baştaki sözler, yani: "Sabit oldu ki fırka veya grup halinde veyahut eşhası münferide olacak birçok muhalifinin müşterek veya aynı gayeye hadim müteferrik mesaisi neticesinde..." sözleri, birçok kişinin, çok kere kendi başlarına ve birbirlerinden haberleri olmayarak bu işi düşünmüş ve dilemiş olduklarını gösteriyor; bu böyle ise üç gün üç gece adam öldürmeye ve önceden adları saptanmış kimseleri iş başına geçirmeye varan bir "karar"ın alınmış olması, yani önceden sıralanmış ve düzenlenmiş bir sürü işin görülmesini gerektiren bir anlaşmanın bulunması ve bunun da hükümetçe öğrenilmemiş olması güç anlaşılır bir şeydir.

---

(1) C. P., s. 67.

Bunları yazmaktaki düşüncemiz bu olayın, en yakından işin içinde bulunanlarca bile, pek iyi anlaşılamamış ve anlatılamamış olduğunu göstermektir.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğü gün Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa Sadaret Kaymakamlığı'na ve ertesi gün doğrudan doğruya sadarete geçirilir. O sırada yıllardan beri Mustafa Kemal'ce istenilederan ve 1912 yılında binbir yıkımdan sonra doğruluğu anlaşılmış olan veya anlaşıldığı sanılan bir durum yeniden bozulur: ordu ve subaylar yeniden ve açıktan açığa siyasaya karışmaya koyulurlar. Gerçi bu karışış edimsel olarak hiç ortadan kalkmadı denilebilir: İttihat ve Terakki erkten (iktidardan) düşürüldükten sonra "Halaskâr" subaylar da bir süre için siyasal etki elde etmişlerdi, ancak Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti onlara karşındı (karşıydı) ve onlarla uğraşmakta idi; Babıâli baskını da büyük ölçüde subayların girişmiş oldukları bir siyasal çarpı idi, ancak yeni hükümet kurulduktan sonra onlar siyasal alanda pek görülmemişlerdi.

Mahmut Şevket Paşa öldürüldükten sonra ise "İttihatçı" subaylar siyasal alanı kendileri için boş bulmuş olurlar, yeni kurulacak hükümetin şu veya bu üyesi kim olmalıdır sorununa, bu türlü subaylar, öbür İttihat ve Terakki üyeleri ile birlikte, var güçleriyle karışır ve devlet birkaç yıl önceki duruma geri dönmüş olur. Bu biçim aytışmalar (ayrılıklar) yüzünden hükümetin kurulması 4-5 gün alır. Yeni hükümette Sait Halim Paşa hem sadrazam hem de Hariciye Nazırı'dır, Harbiye'ye Başkomutan Vekili Ahmet İzzet Paşa, Dahiliye'ye Talât Bey geçer.

Çok geçmeden Balkanlılar arası savaş çıkınca bu subaylar Edirne'yi kurtarmak için Avrupa'nın verdiği gözdağına aldırılmadan ileri atılma kararının başlıca etmenleri olacaklar

ve iş başarı ile bitince ordunun siyasal etkide bulunmasının asılı (yararlı) bir şey olabileceği sanının, açıktan açığa söylenilmese de, içten içe akıllara sinmesine yol açılmış olacaktır. Ancak besbellidir ki, iş böyle bir çığıra sokulunca nerede durulacağı kestirilemezdi; Edirne işinin kendilerine kazandırmış olduğu tinsel (manevi) güçle bunlar ve bunların başı olan Enver Paşa, devleti, hesapsız olarak, düşünülüp tasarlanmış bir biçimde değil, bunlar üzerinde, etki kazanmış yabancıların diledikleri anda ve biçimde genel savaşa sürükleyecekler ve bu savaşın yine hesapsız bir biçimde yönetilmesinde etmen olacaklardır.

Yeni sadrazam Mısır Hidivi soyundandır; ülkede tanınmamış olduğu gibi doğrudan doğruya dayandığı bir güç de yoktur, dolayısıyla kendisini iş başına geçiren İttihat ve Terakki'nin, onun üzerinde kendisinin bir etkisi olmayarak bir aleti kalmak zorundadır. Çok zengin olduğu için, ziyafet ve gönül alma yolu ile dost kazanmaya ve bir yer edinmeye çalışmıştı ve çalışacaktır; ortalama ve usalır bir şeriatçılık veya dincilik ilkesi üzerinde ülkenin ilerlemesiyle şeriatçılık ve dinciliği birbirine uydurmaya eygin (yatkın) epey uzkişiyi kendi yanına toplamıştır; ancak bunlar hiçbir vakit bir güç olacak kadar kalabalık veya zorlu olmayacaklardır. Dolayısıyla kendisi ülke içinde hiçbir vakit kendine öz veya kendi yönergelerine uyan bir temele dayanamayacaktır. Soyca Türk olmakla birlikte yaşayışının çoğunu Mısır'da, bu ülkenin şimdikine göre daha çok büyük ölçüde her işi yabancıların elinde ve egemenliği altında bulunduğu bir devirde geçirmiştir; bu, onun içine işlemiştir; olaylar bunu gösterecektir.

Dolayısıyla o andan sonra Osmanlı Devleti bilgi ve düşüncesi kıt ve kesin bir karar almaya gücü olmayan bir padişahla uzkişiliği yetmeyen bir sadrazamın elinde kalmış ola-

caktır. O sırada devletin gerçekten başı Dahiliye Nazırı Talât Bey, İttihat ve Terakki'nin bazı ileri gelenleri ve yukarda sözü geçen subaylardır; yani gerçekten baş yoktur.

Sait Halim Paşa'nın ne biçimde sadrazamlık etmiş olduğu 1918 bırakışmasından sonra birçok nazırla birlikte kendisini sorguya çekmiş olan Meclisi Mebusan'ın 5'inci şubesinde söylediği şu sözlerden anlaşılır (1):

"Bugünkü tecrübeme binaen itikadım (inancım) şudur ki Makamı Sadaret -ki ben bunu pek acı surette tecrübe ettim- hiçbir şey yapamaz, o, nazırların insafına kalmıştır, çünkü nazırlar ne isterlerse yaparlar, bunlardan sadrazamın katiyen haberi olmaz..."

Mahmut Şevket Paşa hükümetinin savaştan başka işlerle ilgili çalışmaları ilerideki kısımda görülecektir; burada bu işler üzerinde toplu bir görüşü kapsadığı için Sait Halim Paşa'nın 25.6.1913 tarihiyle elçiliklere yollamış olduğu bir genelgenin ana çizgilerini koyuyoruz. Sadrazam elçilerden, bu genelge kapsamının, uygun görülecek biçimde, bulundukları yerlerdeki dışişleri bakanlarına bildirilmesini istemektedir:

1) İdarei Umumiye Vilâyet kanunu muvakkatine göre meclisi umumiler mahalli işler için karar vermek yetkisini aldılar. Vilayetlerin ayrıca bütçeleri olacaktır. İşyarların (memurların), ödev ve yetkileri genişletilmiş ve saptanmıştır.

2) Sulh mahkemeleri kanunu muvakkati çıkarılmış ve seyyar mahkemeler ilkesi kabul edilmiştir.

3) 15 Anadolu sancağında ve Doğu Anadolu'nun 100 kazasında adliye mahkemeleri kurulmuştur.

4) Bağdat ve Beyrut istinaf mahkemeleri ikiye bölünmüştür.

---

(1) H. K. I., s. 251.

5) Naiplerin, hâkimlerin ve adliye işyarlarının (memurlarının) tayin ve terfileri bir kanunla saptanmıştır.

6) Gayrimenkullerin terhini ve alım satımı, gediklerin kaldırılması üzerindeki kanunların yürütülmesiyle gayrimenkul servetin seyyaliyeti, elde edilmiştir.

7) Hükmi şahsiyetlerin emlak sahibi olmalarını sağlayan kanunla bunlar üzerinde iş gören şirketlerin kurulmasına yol açılmıştır.

8) Gayrimenkuller üzerindeki hakkı mülkiyeti genişleten kanunlar, bunların mütevelli veya sahipleri öldükten sonra da borçlarının ödenmesini olanaklı kılmıştır.

9) Yine bu kanunla, ziraat için de geniş ölçüde borçlanma olanağı sağlanmıştır.

10) Boman Paşa'nın (1) başkanlığı altında, her vilayete oraya ne kadar jandarma gerektiğini saptamak üzere müfettişler yollanmıştır.

11) Yukarda sözü geçen kanun ve nizamların tam yürütülmesi için imparatorluk 6 genel müfettişliğe ayrılmıştır. Anadolu Doğu vilayetleri gibi önemli kesimlerin başına yabancı genel müfettişler geçirilecektir. Bunların buyruğu altında, jandarma, adliye ve ziraat işleri için yabancı ve Osmanlı uzmanlar bulunacaktır.

12) Nezaretler için yabancı bir müşavir ve bir müfettiş getirilecek ve bazı daireler için de yabancı işyarlar (memurlar) alınacaktır.

13) Mahmut Şevket Paşa hükümeti bütün bunların getirilmesi için yazışmada idi.

14) Yeni hükümet de aynı ilkeleri kabul ettiği için Doğu Anadolu'nun yedi vilayeti için jandarma komutanlarıyla, bu

---

(1) Fransızdır.

vilayetleri kapsayan iki kesim için 2 jandarma müfettişi getirtmek üzere girişilmiş olan görüşmeler bitmiştir. Bu (yabancı) işyarlar (memurlar) yakında işe başlayabileceklerdir.

15) Genel müfettişlerin ve öbür işyarların (memurların) getirilmesi için gereken girişitlerde (girişimlerde) bulunulmuştur.

16) Maliye Nezareti'nde kurulan maliye komisyonunun üyeleri arttırılmış ve yetkisi bütçenin anıklanmasını (hazırlanmasını) ve maliye kanun ve nizamlarının kesin olarak murakabesini (denetlenmesini) de kapsamak üzere çok genişletilmiştir.

Bu işlerin pek çoğu bir yandan Avrupa'nın doğrudan doğruya devletin içişlerine karışıp Osmanlı Asyası'nda yeğlemeyi (yenileştirmeyi) kendisi yapmaya kalkışması dileğini ve Rusya'nın Anadolu Doğu vilayetlerinde bu yoldaki girişitini (girişimini) önlemek ve Avrupa'dan daha kolay borç para alabilmek için yapılmış olduğu apaçıktır. Devletin o sıradaki olağanüstü sıkışık durumu göz önünde tutulursa bunların çoğu kaçınılmaz şeyler olduğu da kabul edilmelidir; bununla birlikte son maddelerde uzaktan uzağa da olsa bir "Sevr" kokusu sezmemek elden gelmez.

Mahmut Şevket Paşa öldürüldükten sonra ülkede korkunç ve korkutucu olması istenilen, bir yönetim yürür, birçok kişi ve bunlar arasında sadrazamın öldürülmesi işiyle ilgili olmakla suçlandırılan padişahın kardeşi Ahmet Kemalettin Efendi'nin damadı Salih Paşa (Münire Sultan'ın kocası) asılır. Salih Paşa eski sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu olması dolayısıyla Fransız hükümeti -Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmak bir gelenek ve görenek olduğu için- onu kurtarmaya çalışırsa da bu bir sonuç vermez ve Da-

mat Paşa asılır (1); ancak ondan az sonra yakalanmış olan iki kardeşi Tahir ve Mehmet Hayrettin beyler, Fransız büyükelçiliğinin direnmesi üzerine Osmanlı ülkesinden çıkıp gitmek ve Osmanlı uyruluğundan (uyruğundan) çıkmak üzere salıverilirler. 1918 bırakışmasından ve İstanbul'un, yabancı ordularının eline geçmesinden sonra Tahir Hayrettin Bey yine İstanbul'a gelip paşa olacak ve Damat Ferit Paşa hükümetinde Ziraat Nazırlığı edecektir.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine asılanlar arasında, asılacak aşamada suçlu olmayanların da bulunup bulunmadığı sorununu incelemeyeceğiz ve bu yolda ileri sürülmüş olan savlar üzerinde bir hüküm verebilecek kanıtlar elimizde yoktur; ancak hükümetin korku ve telaş yüzünden kendini olağan ve kanun dışı ölçemlere (önlemlere) başvurmak zorunda gördüğü yadsınamaz, Dahiliye Nezareti'nin 24 Haziran 1913 tarihli ve İstanbul Muhafızlığı'nın birkaç başvurması üzerine hükümetçe 29 Haziran'da (2) alınan bazı kararlar bunu gösterir. Dahiliye'nin sözü geçen tezkeresinde şunlar denilmektedir:

"Muhalefet namına memleketin muhtaç olduğu sükûnu efkârı kavlen, fiilen ve tahriren ihlâle cüretyap olan bazı zevat ile payitahtın selâmeti umumiyesi için daimi bir tehlike teşkil edebilecek mahiyeti serkeşanede bulunan eşhasın (kişilerin) idarei örfiye kararnamesinin 2'nci maddesinin 2'nci fıkrasına tevfikan Sinop'a izamları suretiyle dairei mezkûre mıntıkası haricine tart ve teb'id olunarak esamisini havi defterlerin gönderildiğinden ve bunlar meyanında sunufu muhtelifei

---

(1) Bak: C. P., s.70. Bu iş üzerindeki tel ve yazılar Fransız belgelerinde yayınlanmamıştır.

(2) M.V. Z.

(çeşitli sınıf) memurinden bulunanların bazıları icra kılınacak tahkikat neticesinde kanunen mesuliyetten vâreste kalsalar bile, meşkûkülahval (şüpheli) ve daii şüphe (altında) bulunmalarına binaen memuriyetlerine iadeleri caiz olmayacağından idareten azilleri hakkında (1) bir karar ittihaziyle mensup oldukları davaire (dairelere) tebligat icrasına ve bu suretle açılacak memuriyetlere kararı vâkı veçhile Trablusgarp ve Bingazi ile Rumeli'den gelen memurinden münasiplerinin (uygun olanların) tayini..."

Bunun üzerine Meclisi Vükelâca şu karara varılır:

"Bunlardan tekaüt (emekli) veya mazuliyet (işten çıkarılmış) maaşı alanlar olduğu halde kemafissabık (eskisi gibi) maaşları verilmek muvafıkı mâdelet (adalet) olacağından bunun mahalline tebliği ve memurini müstahdemeden bulunanlar hakkında yapılacak muamelenin nezaretlerin rey ve takdirine bırakılması ve bunlar ile eradı ahaliden muhtaç olanlara mevkii içtimailerine göre beşerden onar kuruşa kadar (2) yevmiye (günlük) tahsis olunmak üzere tahsisatı munzama istihsali..."

Osmanlı ülkesindeki bu ağır korku ve heyecanla dolu hava epey sürecektir; bizce Balkanlılar arasında savaş çıkıp Edirne geri alınıncaya kadar hükümetin tinsel (manevi) bakımdan olsun durumu düzelememiş ve berkitilememiştir (sağlamlaştırılmamıştır).

Çarın Berlin'e gidişi ve Rusya'nın Boğazlar siyasasının yeni bir evresi

Çar, Mayıs 1913'ün son haftasında Kayser'in kızının dü-

---

(1) İm bizimdir.

(2) Altın paradır; o devirde ekmeğin kilosu altın para ile 1/2 kuruştan az artıktır.

(3) Tau. s. 296-301.

günüde bulunmak üzere Berlin'e gider, İngiltere Kralı da bu iş dolayısıyla oraya gelir; Baron dö Taube'ye göre (3) Çar, son ayların gerginliğinin ve alınan bir sürü askeri ölçemin (önlemin) doğurduğu tehlikeleri anlamış ve dolayısıyla kendi Dışişleri Bakanı yanında olmadan Kayser'le açık ve baş başa bir konuşma yapmak istemiştir. Ona kesin ve son söz olarak önermek istediği "genel barışı korumak için bundan böyle siyasalarının temeli olarak Yakındoğu'da kesin bir biçimde statükonun korunması ilkesinin kabulü ve Rusya'nın İstanbul yönünde bu ilkeyi değiştirebilecek her türlü dilek ve girişitten vazgeçmesi"dir.

Çarın Berlin'de gerçekten böyle konuştuğunu Taube şu kanıtlarla göstermektedir; birincisi şudur:

Kayser "Mukayeseli Tarih Levhası"nda (1) şunu yazmıştır:

"Mayıs. İngiltere Kralı 5'inci Corc ve eşi ve Çar Berlin'de, Prenses Viktoriya Luiz'in Brönsvik Dükü Ernest Ogüst ile evlenmesi dolayısıyla.

"Siyasal durum üzerinde görüşmeler sırasında Çar der ki: İstanbul ve Çanakkale üzerinde hiçbir savım yoktur; Sultan "Çanakkale'nin kapıcısı" kalmalıdır. İngiltere Kralı, Almanya İmparatoru'nun siyasasıyla eş olan Çar'ın bu görüşü ile tamamıyla birlik olur (veya ona katılır)."

İkinci kanıt şudur:

Alman Dışişleri Bakanı Yagov, Çar'la görüşmesi üzerine bazı büyükelçilerine yolladığı bir genelgede şöyle der:

"Majeste Rusya imparatorunca bana bağışlanmış olan bir görüşme sırasında Doğu sorunları konuşulmuş ve Sa Majeste, benim, siyasamızın Türkiye'nin korunması amacını güt-

(1) Vergleichende Geschichtstabellen s. 52.

tüğünü söylememe karşılık olarak, kendisinin de her hal ve kârda (unbedingt) Türkiye'nin bugünkü durumunda kalmasını istediğini söylemiştir(1)."

Çar, Almanya'ya ve biraz da İngiltere'ye bu yolda inancalar (güvenceler) verir ve Almanya ile sürekli bir anlaşma ve dostluk havası kurmaya çalışırken onun dışişleri ve deniz bakanlarının bunun tam tersi olan bir yol üzerinde yürüdüklerini Baron dö Taub'e anlatır (2).

Şöyle ki, 6/19 Mayıs 1913'te, Çar'ın Kayser'le görüşmesinden birkaç gün önce Sazonof, Belgrad Elçisi Hartvig'e şunları yazar: "Sırbistan, üzerinde yürümesi gereken tarihi yolun ancak ilk kısmını aştı ve amacına ulaşmak için o, bütün varlığını tehlikeye düşürebilecek olan korkunç bir uğraşı daha göze almalıdır. Sırbistan'ın "arzı mevudu"(3) bugünkü Avusturya'nın ülkesinde bulunuyor.... Zaman Sırbistan için ve onun düşmanlarının yok olmaları için çalışıyor."

Bundan 6 gün, yani Çar'ın Kayser'le ve Yagov'la yaptığı konuşmalardan birkaç gün, sonra da, Petersburg'daki Sırp elçisi, hükümetine şu teli çeker:

"Sazonof bana yeniden dedi ki biz ilerisi için çalışmalıyız ve Avusturya'dan çok toprak almalıyız."

Dışişleri Bakanı'nı bırakıp onun deniz işleri arkadaşı Amiral Grigoroviç'in yaptıklarına geçelim. Bu uzkişi 22 Mayıs 1913'te, yani Çar'ın Berlin'de, Osmanlı padişahını "Boğaz'ların bekçiliği" işinde alıkoyacağını söylediği günlerde, şunları yazmaktadır (4):

"Ergeç Türk Boğazlarının Rus eline geçmesinden sakı-

---

(1) A. B., c. 34, K. II, b. 13330 (26.5.1913).

(2) Tau. s. 302-303.

(3) Yahudi geleneklerine göre Tanrı'nın Yahudilere adançlamış olduğu Palestin (Filistin).

(4) Tau. s. 302-303 (Kızıl arşiv, c. VI, s. 63).

nılamaz... Avrupa olaylarının gidişi bu sorunun yakında ortaya çıkacağına inandıracak özdedir. Boğazlar sorununun bize uygun bir biçimde çözülenmesinin tek gerçek inancası (güvencesi) ise, gerekince iki Türk Boğazı'nın sularını ve kıyılarını ele geçirmemizi ve herhangi bir düşman donanmasının geçmesini önlememizi olanaklı kılabilecek kadar güçlü bir donanmanın Karadeniz'de ortaya getirilmesidir.... Bizim güneyde yeter güçte bir donanmamız bulunmadıkça, Boğazlar sorununun hiç de ortaya çıkmaması, başka hiçbir devletin Boğazlara saldırmaması ve bu süre içinde Türkiye'nin, Avrupa kıyısında, Bulgaristan'ı İstanbul'a Çanakkale'ye sokulmaktan alıkoyacak kadar güçlü olması, bizim için önemlidir."

15 Haziran 1913'te yine bu Amiral Grigoroviç, Osmanlı Maliye Nezareti'nin İstanbul dolaylarında satılığa çıkarmak üzere olduğu iki yerin "Rus donanmasının savaş için bazı sevkülceyşi (stratejik) hareketlerini anıklamak (hazırlamak) üzere"(1) satın alınılması düşüncesiyle Başbakan Kokovtzef'ten tahsisat (ödenek) ister.

O sırada Rus Dışişleri Bakanlığı'nın bu iş üzerindeki düşüncesi Sazonof'un Kançılarya Müdürü Şilling'in, deniz kurmayı Nemiç'e söylediği şu sözlerden anlaşılır (2):

"Dışişleri Bakanlığı'nın başlıca kaygı ve amacı Boğazların Rusyaca ele geçirilmesini - ama ancak Avrupa'da bir genel savaş veya yalnızcana bir büyük Avrupa savaşı olursa - sağlamaktır."

Yine bu Nemiç Temmuz 1913'te Çar'a sunulmak üzere anıkladığı (hazırladığı) bir andıçta (muhtıra) şu yolda yazmaktadır:

---

(1) Tau. s. 318 h. (Kızıl arşiv, c. VI, s. 66).

(2) Tau. s. 318.

Eğer Boğazları ele geçirmek gerekiyorsa bu çok vakit kaybedilmeden yapılmalıdır; bu tasarı (Boğazları ele geçirme işine girişme tasarı) Rus donanmasının böyle bir iş için gereken güce erişmiş olacağı 1917-1919 yıllarına doğru yürütülebilir.

Baron dö Taube bu ve bu gibi olaylardan ve hele mayıs ayında Çar Berlin'de Kayser'le barışçıl bir özde görüşmeler yaparken (1) Sazonof ve Grigoroviç'in Avusturya ve Osmanlı'ya karşı saldırgan biçimde konuşma ve yazmalarından Rus devletinde büyük bir karmakarışıklık olduğu ve Rus bakanlarının Çar'ın isteklerine pek aldırış etmedikleri sonucunu çıkarmak istemektedir. Bizce bu gibi davranışlar başka türlü de anlaşılabilir. Mayıs 1913'te Rusya, bir yandan Doğu Anadolu vilayetlerinde yeğleme yaptırmak perdesi altında oraları kendisi için bir etki bölgesi yapmaya çalışmaktadır; öbür yandan da Karadeniz'de 4-5 yılda bitebilecek bir önemli savaş donanması yaptırmak işini incelemektedir. Dolayısıyla iki işe birden girişerek ikisinin de çözülenmesini (çözümlemesini) güçleştirmemek için Doğu Anadolu işini yalnızcana ele almayı, kendi bakımından doğru olarak, uygun bulmuştur; bu sorun diplomatik alanda çözülenince (çözümlenince) eğer gerekirse yerinde ve kılgın (pratik) olarak da yalnız Kafkas'taki Rus kuvvetleriyle çözülenebilecek bir özdedir ve orada Rusya'nın kendine sağlayabileceği asıların (çıkarların) ürünlerini toplamak için 4-5 yılın geçmesi gerekecektir. Bu devrede ise Karadeniz'de Rusya'nın Boğazlar işini kılgın (pratik) bir biçimde çözüleyebilmesi için elde bulunması gereken savaş donanması yapılmış olacak ve Rusya o yöne dönebilecek bir duruma gelmiş olacaktı. İş böyle olunca, Çar'ın, Amiral Grigoro-

---

(1) Baron de Taube, bu işte Çar'ın gizli akıl hocalarından Prens Meşçerski'nin de etkisi olduğunu anlatır. (s. 297)

viç'in de istediği gibi, Balkanlar ve Boğazlar yönlerinde o yıllarda yeni karmaşmalar olmaması için Kayser ve İngiliz Kralı'yla veya Yagov'la gördüğümüz gibi konuşmuş olması doğaldır; onun bu biçim konuşuşu ve Denizişleri Bakanı'nın da yukarda gördüğümüz biçimde yazışı biribirine karşıt davranışlar değil, bunun tam tersine olarak, sıraya konulmuş amaçlara ermek için düzenlenilmiş davranışlardır. Sazonof'un Sırpları kışkırtmasına gelince bu, bir yandan Rumeli'yi paylaşma için o sırada yapılagelen aytışmalarda (tartışmalarda) Sırp'a ilerde başka yerlerde büyük kazançlar göstererek, onu Bulgar'a karşı uysal kılmak ve onu sonraları için Avusturya'ya karşı kendisinden beklenilen işlere, düşünce bakımından, alıştırmak için söylenilmiş sözlerdir ve bellidir ki Sazonof'un bu kışkırtmaları hemen o günler içinde atılınacak bir iş için değildir.

ADALAR VE ARNAVUTLUK İŞLERİ

Adalar sorununun ilk Londra Konferansı sırasındaki durumu (ilkkânun 1912-sonkânun 1913) yukarıda gözden geçirilmişti. Burada bu sorunun ondan sonraki durumu incelenecektir.

Bundan önce, Arnavutluk'un savaş ve barış görüşmeleri sırasındaki genel durumu görülecektir.

Arnavutluk'un doğuşu biribirinden oldukça ayrı iki konuyu ortaya çıkarmıştır. Birincisi bir Avusturya-Sırp veya Germen-Slav sorunu biçimindedir ve Arnavutluk'un olup olmayacağı ve olunca Sırbistan ve Karadağ'la sınırlarının ne olacağı konusudur. Bu işleri Avusturya, Rusya ve Avrupa'yı bir genel savaşla korkutarak ve Rusya'ya Boğazlar yönünden asılar (çıkarlar) umdurarak ilke bakımından olsun az çok dilediği gibi çözülemiştir.

İkinci konu Arnavutluk'un güney sınırları sorunudur ki bu en çok bir İtalyan-Yunan ve daha genel olarak da Akdeniz denkliği ile ilgili bir Adriyatik sorunu olmuş ve Ege adaları işi ile bağlı olarak yürümüştür. Bu iki sorunu dileklerine göre çözülemek için Avusturya ve İtalya doğal olarak biribirlerine dayanmış ve yardım etmişlerdir.

Buna göre biz de burada Arnavutluk işlerini işbu iki soruna göre ayrı ayrı gözden geçireceğiz.

Askeri olaylar ve bir Arnavutluk'un kurulması

Meşrutiyet'ten sonra Arnavutluk işlerinin Osmanlı Devleti'ni ne kadar sarstığı ve Osmanlı ordusunu ne kadar yıprattığı bu eserin ilk cildiyle ikinci cildinin ilk kısmında görülmüştü; Balkan Savaşı'nın öngününde, seferberlik sırasında, bunun önemli ayrımları olmakla birlikte, askere çağrılan pek çok Arnavut, aşağı yukarı üçte iki nispetinde, silah aldıktan sonra köy ve evlerine gitmiş ve bu yüzden ordunun gücü önemli ölçüde azalmıştı; Arnavutların en çok yararlık gösterdikleri yerlerden biri Şkodra olacaktır.

Savaş başladıktan sonra da orduda kalmış olan Arnavutların büyük çoğunluğ ilk vuruşmalar sırasında kaçıp veya çekilip köy ve evlerine döneceklerdir ve çarçabuk Osmanlı'dan ayrı bir Arnavut hükümeti kurma işine girişilecektir.

Bu iş irdelenirken göz önünde tutulması gereken birkaç yön vardır.

Güvenilir bir sayım yapılmamış olduğundan Arnavutların sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte bunun birle bir buçuk milyon arasında olduğu söylenilebilir, yani bir devlet ve bir ulus için bunlar çok az sayıdadırlar. Arnavutların büyük çoğunluğu kültür bakımından geri olup oymak örgütleri içinde bulunmaktadır; dolayısıyla oymağa bağlılık duygusu birçoklarında yurt ve ulusa bağlılık duygusundan üstündür. Oymakların başında veya içinde "Derebeyi" durumunda birçok kişi vardır ki kendini bir devletin başında sanmakta ve kendi asısını (çıkarını) yurt ve ulusun asısından (çıkarından) üstün tutmakta ve onu sağlamak için yabancılarla birlik ve onlara alet olmayı doğal bulmaktadır. Arnavutlar arasında dini ayrılıklara: Müslüman, Katolik (çoğu kuzeyde) ve Ortodoks (çoğu güneyde), çok önem verilmemekle birlikte, bu yönde, ne kadar az da olsa, bir ayrılık sebebidir. Arnavut aydınları-

nın bir kısmı, İstanbul ve Avrupa'da okumak veya ora çevenleri içinde yaşamış olmak sonucu olarak oralardaki biçimde yurt ve ulusseverlik duygularını almış ve bunları bir bağımsız Arnavutluk kurmak ve yaşatmak yolunda geliştirmişlerdi; bunların sayı ve hele etkileri çok az olduğundan ödevleri ve üzerlerine aldıkları yükü taşıyabilmeleri de o ölçüde güçtü ve bunlar arasında da, kısmen bu güçlükler dolayısıyla, kısmen de doğuşlarında olduğu için yabancılara alet olmaya doğru gidenler çıkacaktır.

Bunlardan başka Osmanlı hükümeti, kökleri pek eski çağlara kadar dalan sebepler dolayısıyla (Timur ve Şah İsmail'in Osmanlı'yı da içine alacak büyük bir Türk birliği kurmaları korkusu, veyahut Osmanlı sarayı keyfi ve ulus için kötü sonuçlar veren işler görürken, Türk ulusundan çok azınlıklara güvenmesi gibi) bir yandan Türk adını kötüleyedurmuş, öbür yandan da birtakım Müslüman azınlıkları şımartmıştı. Arnavutlar böylelikle en çok şımartılan uluslardan biridir; ve bu yoldaki propagandalar, bilgisizlik ve anlayışsızlığa eklenince, yalnız Arnavutlarda değil, birtakım Türklerde bile şaşılacak biçimde san ve duygular uyandırmış ve Osmanlı Devleti'nin, binlerce ve binlerce yıl acunun (dünyanın) en büyük ve güçlü devletlerini kurmuş ve yaşatmış olan Türk ulusuna değil, en büyük kahraman olarak Şkodra bölgesinde birkaç yıl Osmanlı ordularına kafa tutmuş olan İskender Bey'i gösteren cesur, ancak küçücük Arnavut ulusuna büyük ölçüde dayandığı söylenmeye kadar gidilmiştir. Daha yukarıda gördüğümüz, Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa'nın savaş planındaki yazı bu gibi düşünce ve sanlardan doğmuş bir saçmadır.

Arnavutların ve Arnavutluk'un son 40-50 yıllık tarihi irdelenirken bütün bu yönlerin göz önünde tutulması işbu tarihi anlamayı kolaylaştırır.

Olayları anlatmadan önce yukarıda sözü iki kere geçmiş olan Viyana Dışişleri Bakanlığı'nda, Osmanlı yenilişine göre, yeni Balkan düzeninin ne olması gerektiği üzerinde yapılan toplantıda verilmiş olan kararların Arnavutluk ve Karadağ'la ilgili olan kısmını aşağıya koyuyoruz; bir Arnavutluk'un kurulması en çok Avusturya baskısı yüzünden olduğu için ve Germen ve Adriyatik devletlerinin Balkan yarımadasının batısı ile coğrafya ve ırk bakımından en çok hangi yönlerden ilgilenmiş olduklarını göstermesi dolayısıyla bu belge önemlidir (1):

"1 - Arnavutluk. Arnavutluk'un ilerdeki mukadderatı hakkında evvelemirde şu tespit edilmiştir ki, devletin, -muhafazası için yalnız diplomatik yollar kullanmak değil, fakat her halde, ultima ratio'ya, son tedbire (2) de muhakkak surette müracaat edilmesi lazım gelen- can alıcı bir menfaati, büyük bir devletin (hatta, Sırbistan gibi bazı küçük devletlerin dahi) Adriyatik yahut Yunan denizinin şark (doğu) kıyılarına yerleşmesine mani olmayı zaruri kılmaktadır. Bu noktai nazardan hareket ederek muhtar, yahut da Türk egemenliğinin büsbütün ortadan kalkmasından sonra, müstakil bir Arnavutluk teşkili arzuya şayan görülmektedir. Bu yeni teşekkülün ülke bakımından genişliğine gelince, onun hayat ve dayanma kudreti bakımından, Türk toprakları üzerinde yaşayan bütün İşkipetar'ları imkân dairesinde içine alması ve mümkün olduğu kadar tabii bir sınırı olması doğru olur. Sonra, Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan ile sıkı ekonomi ve siyasa münasebetlerinin inkişafı (gelişmesi) bakımından, bu müstakbel devletin mümkün olduğu kadar şarka (doğuya) doğru fazla yayıl-

---

(1) Av. B., c. IV, b. 4170, 25 ile 30.10.1912 arası.

(2) Yani gerekirse savaşa.

ması münasip olur. Maalesef bu talepler, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerinin etnografik durumları yüzünden, kolay kolay tahakkuk edebilir görünmediği gibi, hele şu anda Balkan devletlerinin askeri muvaffakıyetlerinden ötürü büsbütün zor görünmektedir. Bugünkü durum göz önünde tutulursa, mümkün olduğu kadar çok yaşama kudreti olan bir Arnavutluk'un genişliği hususunda mesela şunu elde etmeye gayret etmek münasip olur: Yanya vilayetinden, yalnız en cenup (güney) kısmı (Kalamas ırmağının cenubundaki (güneyindeki) parça) ile azami olarak vilayet başşehrinin Yunanistan'a ayrılması; Manastır vilayetinde Görice sancağının garp (batı) parçası (aynı adlı şehrinşarkından (doğudan) geçen dağ silsilesine kadar) ile Manastır sancağı (Ohri ve Presba gölleri arasındaki su taksimi sınırına kadar) ve bütün Elbasan sancağı ile Debre sancağının en mühim parçasının Arnavutluk'a ayrılması, Kosova vilayetinden hiç olmazsa Prizren ve İpek sancaklarının tamamen Arnavut olan alanlarının (yani: Luma, Hassi ve Yakova kazasıyla birlikte aynı adı taşıyan şehir ve civarı) da muhtar Arnavutluk'a katılması gerekir; bir de saf Arnavut olan Şkodra vilayetinde Karadağ'ın yeni sahip olacağı ülkelerin elden geldiği kadar Katolik olan Malisiya'ya ve Şkodra ile civarına inhisar ettirilmesi... Bugünkü durumda, müstakbel Arnavutluk'a bu mütevazı sınırları temin etmenin mümkün olup olmayacağı kesin olarak bilinemediğinden daha küçük, binaenaleyh daha az yaşama kudreti olan bir Arnavutluk kurmaya çalışmak doğru mudur? Ve bu takdirde taksimi tercih etmek daha doğru olmaz mı? sualinin de ele alınması gerekir. Bu son nokta hakkında, görülmüştür ki, memleketin Avusturya-Macaristan'la İtalya arasında taksimi kolayca tahakkuk ettirilemediği (gerçekleştirilemediği) gibi, bir Condominium da, iki devlet arasında ihtilafın nüvesini taşır.

Arnavutluk'un, Karadağ'la Yunanistan arasında da taksimi, bilhassa Karadağ'ın kudretinin az olması yüzünden, hemen hemen hiç tahakkuk ettirilemez olup bunun siyasal kıymeti de bize şüpheli göründüğünden, genişliği küçük ve yaşama müddeti câyisual (sorulacak) bir Anavutluk, şimdilik nispeten en müsait hal çaresi demektir, çünkü bu, İtalya ile ihtilafı geriye atar ve bize de bazı istikbal imkânlarını açık bırakır gibi görünmektedir. Müstakbel muhtar Arnavutluk'un durumuna gelince, Arnavutluk üzerinde bir Avusturya-Macaristan himayesi, ahitlerimizle tenakuz (çelişki) halindedir; diğer taraftan, İtalya ile müşterek bir Condominium, önce zikrolunan tehlikeleri kendi içinde saklamaktadır. Buna mukabil, memleketin milletlerarası himayesi, belki de bitaraf ilan edilmesi, Arnavutluk'u, daha kuvvetli komşuların iştahlarına karşı muhafaza etmek için faydalı olabilir. Arnavut'ların hususiyetleri göz önünde bulundurulursa, görülür ki en iyisi, hami (koruyucu) devletlerin harici tamamıyla muhafaza ile iktifa edip, içerde her türlü müdahaleden içtinap etmeleridir (çekinmeleridir). Kontrol tedbirlerine bağlı bir ıslahat tehlikeli ve faydasız olur; belki ancak -o da halkın doğrudan doğruya arzusuna dayanarak- jandarmayı yahut başka münferit idare kısımlarını, küçük devletlere mensup kimseler eliyle ıslah ettirmek mümkün olur. Ancak bu manada Romanyalı ıslahatçılara müracaatı düşünmek doğru olur. Başlıca güçlük, her halde, partilerin üstünde kalan silahlı bir kuvvetin bulunmamasıdır; bu itibarla Türkiye ile bağlılık (mesela Osmanlı hanedanından, yeni bir hanedan tesis etmek gibi), hatta bir müdet için Türk askerlerinin orada bulundurulması fikri, büsbütün yabana atılacak bir fikir değildir. Hatta şimaldeki (kuzeydeki) Katolikler Karadağ'a, cenuptaki (güneydeki) Ortodokslar toptan Yunanistan'a düşmek suretiyle Arnavutluk meselesi basitleşmiş

olsa bile, geri kalan ve tamamen İslam olan Arnavutluk Sünnilerle Bektaşîler, Toskalarla Gegalar ve muhtelif klanlar arasındaki ihtilaf ve düşmanlıkların kanlı savaşlara kalbolmasından hiçbir zaman masum kalamaz; bunun benzerini mesela Yunanistan yeni kurtulduğu zaman orada şahit olduğumuz anarşik durumda müşahade ediyoruz.

"2- Karadağ'ın ülke bakımından genişlemesi. Bu hususa dair görüşmelerin sonuçları şöyle hülasa edilebilir: Bu krallığın komşu olup tam yahut kısmen Islav olan alanlara, hatta Arnavut Katolik olanlara doğru genişlemesine, bize temin edilecek muayyen tavizata karşılık olarak, müsaade edilebilir. Bu tavizat bir yandan, bir gümrük birliği ve başka neviden ekonomik anlaşmalar (buna mahsus bir etüt hazırdır), öte yandan da sınır tashihinden ibaret olabilir. Bu sonuncu meselenin içinde Lovçen meselesi birinci safta gelmektedir, zira bunda, Bocche di Cattaro'nun (1) askeri bakımdan emniyeti bahse mevzudur ve eğer bu mesele müsait bir şekilde halledilmiş olursa, o zaman burası birinci sınıf bir harp limanı haline sokulmuş olabilir ki, bu keyfiyet Adriyatik'teki bahri durumumuzu ziyadesiyle yükseltecek mahiyettedir. Yukarı Arnavutluk'un Katolik ülkeleri Karadağ'a geçecek olursa, bizim mezhep üzerindeki himayemiz, -sırf siyasal bakımdan- taviz objesi olmaktan pek fazla bir şey olmaz. Tabiidir ki Katolik bir büyük devlet sıfatıyla, prestijimiz, papalık ve Karadağ ile anlaşarak, mezhep serbestliğinin ve kilisenin maddi yaşama şartlarının zarara uğramamasını temin etmeyi amirdir (bir Konkordat veya Karabağ'a yahut propagandaya mezhep için nakdi yardım?). Himayemiz altında bulunan mektepler, belki devam ettirilebilir ve kültür bakımından tesir vasıtası olarak muhafaza edilebilir. Belki de bu hususta Karadağ'la "en müsait şartlara mazhar memleket" anlaşması akdedilebilir."

Olaylara geçelim:

Yukarıdaki karara uygun olarak Osmanlı yenilgisi belirince ve Selanik'in düşmesiyle de Arnavutluk'un Osmanlı ülkesinin öbür kısımlarından büsbütün kesildiği görülünce, Arnavut ileri gelenleri bir hükümet kurmaya koyulurlar. Bu amaçla Viyana'dan Avlonya'ya gitmeden önce eski Berat Mebusu İsmail Kemal Bey oradaki İngiliz Büyükelçisi Kartvrayt'ı görüp ona özet olarak şunları söyler (2):

Yakında Avlonya'ya gideceğim; orada Arnavut ileri gelenleri bir toplantı yapıp dileklerini büyük devletlere bildirmek üzere bir andıç anıklayacaklardır (hazırlayacaklardır). Arnavutlar ülkelerinin, yani dillerinin halkın çoğunluğunca konuşulan yerlerin, başka bir Balkan devletine katılmamasına karar vermişlerdir; ülkelerinin paylaşılmasının önüne geçmek için sonuna kadar savaşacaklardır. Eğer Sırbistan'ın Kuzey Arnavutluk'un büyük bir kısmını almasına göz yumulursa orada arkası gelmeyen ayaklanma ve karmaşmalar olacak ve Avusturya ile İtalya işe karışmak zorunda kalacaklardır. Bence Arnavutluk İsviçre gibi, oymaklarına göre bölgelere (kanton) ayrılmalı ve başta Avrupa'ca seçilmiş bir prens olmalıdır. Kartvrayt, İsmail Kemal Bey'den bağımsız bir Arnavutluk'un dış siyasası üzerinde Arnavut ileri gelenlerinin ne düşündüklerini sorması üzerine eski Berat mebusu, Balkan olaylarının sakınılmaz bir sonucu olarak Bulgaristan'ın başatlanmaya kalkışacağını ve yarımadada bir yanda Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ve öbür yanda da Romanya, Yunanistan ve Arnavutluk'u kapsayan iki takımın kurulacağını, böylelikle Yakındoğu'da bir denklik olacağını söyler ve der ki: "Bu,

---

(1) Cattaro'nın ağzı:

(2) I. B., c. IX, K. II, b. 173 (10.11.1912).

Avusturya'nın bağımsız bir Arnavutluk olmasını bu kadar öngü (inat) ile istemesinin sebeplerinden biri olabilir."

İsmail Kemal Bey'in o sırada Avusturya Dışişleri Bakanlığı'ndan esinlendiği kabul edilirse, bu demekti ki, daha o sırada Avusturya hükümeti, elinden kaçırmış olduğu Bulgar'ı yine kendisine çekemezse Balkanlar'daki denkliği Slav olan ve olmayanların karşıtlığı üzerine kurmak düşüncesindedir ve Osmanlı'ya bu işte bir pay ayırmamaktadır.

İsmail Kemal Bey'in söylediği dilekçeyi 21.11.1912'de Halil Paşa İstanbul'daki büyükelçilere verir, bunda her dinden olan Arnavutlar adına Osmanlı Avrupası'nın Arnavutluk kısmının statükosunu korumaları büyük devletlerden istenilmektedir (1).

29.11.1912'de Avlonya'da, İsmail Kemal Bey başta, birtakım Arnavut ileri gelenleri Arnavutluk'un bağımsızlığını ve savaşta yansızlığını bilitlerler (ilan ederler), bir hükümet kurar ve birçok yapıya Arnavut bayrağı çekerler (2).

Bunun üzerine Babıâli'nin kendi elçiliklerine yolladığı 3.12.1912 tarihli bir genelgesi vardır; bunda bu işi iyi karşılamadığı ve Arnavut ulusunun Osmanlı ile ilgili kalmayı istediği söylenilmektedir. Nâzım Paşa da İsmail Kemal Bey'e bir tel çekip (30.11-1.12.1912 gecesi): "Arnavutların Garp (Batı) ordumuzla müttehiden müdafaa etmeleri vatanın ve Arnavutların menafii esasiyesi iktizasındandır" der.

Ancak İsmail Kemal Bey pek de öyle düşünmeyecektir. Avlonya'ya gönderilen bir süvari bölüğünü oraya sokmaya onaşmaz (yanaşmaz) ve bölük Berat'a geri döner. İsmail Kemal Bey, Osmanlı Garp (Batı) ordusu toplu olarak durursa aç-

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 245 e haşiye.
(2) Osmanlı Roma Büyükelçiliği'nin Babıâli'ye teli (29.11.1912)

lıktan öleceğini ileri sürerek onun silah ve cephaneleri ambarlara konarak köylere dağılmasını önerirse de orduya "tekalifi harbiye" usulüyle yaşaması ve silahlarını bırakmaması buyruğu veriler; dolayısıyla Arnavutluk'un bir kısmında, Çatalca bırakışmasına pek aldırış etmeyen Sırplarca gitgide daha çok sıkıştırılan ve yeni Arnavut hükümetince hoş görülmeyen Türk Garp (Batı) Ordusu'nun elde kalan kısmı tutunmaya uğraşacaktır.

Arnavutluk'la ilgili arsıulusal olaylara geçelim:

Arnavutluk'un özgürlüğü için büyük devletlerin ilk kararı 20.12.1912'dedir, daha o sırada işbu ülkenin Osmanlı ile ilgisinin kalacağı düşünülmüştü. İşbu günde toplanan Londra Büyükelçiler Konferansı Grey'e, basına şu yolda bir demeçte bulunma mezuniyetini verir:

"Büyükelçiler Sırbistan'ın tecimel (ticari) bakımdan Adriyatik'e ulaşmasının sağlanılmasıyla birlikte Arnavutluk'un özgürlüğü ilkesini (principe de l'autonomie albanaise) hükümetlerine tapşırmışlar (önermişler) ve işbu hükümetler de bunu kabul etmişlerdir. 6 hükümet de bu nokta üzerinde ilke bakımından bir düşünce birliğine varmışlardır."

Yine Büyükelçiler Konferansı Grey'e Sırp işgüderine, hükümetine bildirilmek üzere şunları söylemesine mezuniyet verir:

"Arnavutluk özgürlüğü padişahın egemenliği (souveraineté) veya hükümranlığı (suzerainetè) altında yalnız 6 büyük devletçe inancalanacak (garantie) ve gözetimlenecektir (contróle)".

"Sırbistan'a özgür ve yansız bir Arnavut limanında Adriyatik'e tecimel (ticari) bir çıkış sağlanılacaktır. Bu limana Avrupa gözetimi (contróle) altında bulunan ve arsıulusal bir özel kuvvetçe korunulan bir demiryolu yapılacaktır; bununla savaş gereci gibi her türlü mal taşınabilecektir."

Arnavutluk'un Karadağ ve Sırbistan'la sınırlarının saptanması

Bundan sonra Arnavutluk'un kuzey ve doğu sınırları üzerinde aylarca süren ve genel bir Avrupa savaşı tehlikesini yaşatan bir aytışma (tartışma) başlar; biteviye askeri ölçem aladuran Rusya ile Avusturya bu aytışmada (tartışmada) başlıca önürdeşlerdir.

6 Mart'ta (1) Yakova kenti bir yana Arnavutluk'un Karadağ ve Sirbistan'la olan sınırları üzerinde Londra Büyükelçiler Konferansı'nda bir anlaşmaya varılır. Üzerinde uzun uzadıya aytışılmış (tartışılmış) olan Şkodra, İpek, Prizren ve Debre gibi kentlerden yalnız birincisi Arnavutluk-'a kalmıştır (o anda bu pek kesin değildi ama öyle olacağı kabul edilmiş gibi idi).

21 Mart'ta Avusturya hükümeti Şkodra'da kan akmasını, ve genel olarak savaşı durdurmak düşüncesini ileri sürerek çarpışmaların hemen durdurulması ve Karadağ'la Sırbistan'a geçecek yerlerde Avusturya'ya, Katolik ve öbür Arnavut azınlıklarını koruma hakkı tanınması şartıyla Yakova'yı Arnavutluk'a sağlamak isteğinden vazgeçtiğini bildirir ve bu yönler bazı ufak değişikliklerle Büyükelçiler Konferansı'nda kabul edilir (22.3.1913) (2).

Böylelikle 22 Mart'ta Arnavutluk'un kuzey ve doğu sınırları büyük devletlerce saptanmış olur. Varılan karara göre, üzerinde aytışılmış ve çoğunluğu Arnavut olan kentlerin hiçbirisi (İpek, Yakova, Prizren, Debre) Arnavutluk'ta kalmaz, çünkü oralar Sırpların elindedir ve onları oralardan çıkarmak çok güç ve Avrupa barışı için tehlikeli olabilirdi; yalnız Şkodra kenti Arnavutluk'ta kalır, çünkü o daha düşmemiştir. Do-

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 686.
(2) Bak: I. B., c, IX, K. II, b. 742, 743, 746, 747.

layısıyla bu kent, ora komutanı Hasan Rıza Bey'in (sonra paşa) yüksek komuta, yönetim ve yurtseverliğinin, o, Arnavut elleriyle öldürüldükten sonra orada kalan Türk subay ve erlerinin kenti Karadağlılara vermek için uğraşan yeni komutan Arnavut Esat Paşa Toptani'nin el altından çalışmalarına rağmen Hasan Rıza Paşa'nın eserini sürdürmekteki başarılarının ve özet olarak, orada düşen Türk şehitlerinin Arnavut ulusuna yapmış oldukları son bir armağandır.

Bunun böyle olduğunu, yani kentin Arnavutluk'ta kalmasının Avusturya diplomasinin uğraşmalarından çok oradaki Türk garnizonunun dayanması yüzünden olduğunu Rus hükümeti de bir andıcında imleyecektir (belirtecektir), bu belgeyi daha aşağıda göreceğiz.

Arnavutluk'un kuzey ve doğu sınırları büyük devletlerce saptanılınca Sırplar bu kararı kabul edip Şkodra'ya karşı savaşan ordularını geri alırlarsa da Karadağlılar işbu kararı abayarak savaşmakta direnirler, bu yüzden ortaya bir Şkodra sorunu çıkmış olur, onu da kısaca gözden geçireceğiz.

Şkodra Kurgan'ı çok onurlu bir savgıda (savunmada) bulunmuş ve komutan Hasan Rıza Bey (sonra paşa) çok ün kazanmıştı. Onun yanında Arnavut ileri gelenlerinden eski Draç Mebusu Esat Paşa Toptani vardı; bu İttihatçı-İtilafçı boğuşmalarına birincilerin düşmanı olarak çok karışmıştı ve Şkodra'da yararlık göstererek İstanbul'da âyanlık veya ona benzer bir yer elde etmeyi umuyordu. İstanbul'da Babıâli baskınından sonra İttihat ve Terakki'nin yeniden iş başına geçtiğini öğrenince o yandan ümidi kesilir ve bundan böyle Osmanlı'dan ayrılacağı anlaşılan Arnavutluk'ta kalıp orada iş görmek düşüncesine kapılır ve 30/1/1913'te Hasan Rıza Paşa'yı öldürtür; o sırada öldürenlerin kim olduğu belli olmaz ve çok sonra bunların Esat Paşa'nın adamları olduğu anlaşılır.

Hasan Rıza Paşa ölünce Kurgan'da en yüksek rütbeli bulunması ve Arnavutlara söz geçirmesi dolayısıyla Esat Paşa komutanlığa getirilir (kendisi mektepli subay değildir).

Bundan sonra Esat Paşa, Hasan Rıza Paşa'ca kabul edilmemiş olan bırakışmanın arkasından koşarsa da o sırada devletler arasında bırakışma bozulmuş olduğundan bu amacına hemen eremez; ancak yavaş yavaş Karadağlılarla ilişki kurar, Karadağ Dışişleri Bakanı, Şkodra'ya gelip gitmeye koyulur. Orada bulunmuş olan General Abdurrahman Nafiz ve Keramettin'in yazdıklarına göre (1):

"Esat Paşa'nın Karadağ ve Sırplarla Arnavutluk'un ve kendisinin müstakbel vaziyetini kararlaştırmaya ve bunlarla anlaşmaya çalıştığı ve Şkodra müdafaasının bu husus için pazarlık vasıtası olduğu hissediliyordu."

Bunlar oladururken Şkodra'nın keskili (yazgısı) üzerinde büyük devletler arasında yukarda gördüğümüz gibi çetin aytışmalar olmakta idi. Rusya, bu kentin Balkanlılarda ve Avusturya ile İtalya Arnavutluk'ta kalmasını istiyorlardı. Mart 1913 başlarında Rusya bu işte direnmekten vazgeçecek ve Şkodra'nın Arnavutluk'ta kalmasına onaşacaktır (razı olacaktır).

Ancak Karadağ, başta, buna kesin olarak karşı koyacak, her ne olursa olsun Şkodra'yı alıp kendisi için alıkoyacağını bildirecek ve bir yandan kuşatmayı sıkıştırırken öbür yandan da Esat Paşa ile görüşmeleri sıklaştıracaktır.

Bunun üzerine Londra'daki Büyükelçiler Konferansı 31/3/1913'te Karadağ'a karşı bir deniz gösterisine karar verir. (2) Rusya, savaş gemileri göndermez, ancak işin yalnız üç-

(1) Şkod. s. 506. (az yukardaki Şkodra vuruşmalarıyla ilgili olayların çoğu da bu esere göre anlatılmıştır).

(2) I. B., c. IX, K. II, b. 760, 761 ve 766.

lü bağlaşma devletlerinin elinde kalmaması için Fransa ve İngiltere'nin de gemi göndermelerini ister (1).

4 Nisan'da öbür beş büyük devletin savaş gemileri Karadağ'ın Antivari limanında toplanırlar ve 10 Nisan'da Karadağ limanlarının ablukasına koyulurlar. Böylelikle bir yandan Slavlığın koruyucusu geçinen Rusya'nın da onaşmasıyla (anlaşmasıyla) beş büyük devlet Şkodra Arnavutluk'ta kalsın diye donanmalar yollar ve birçok Türk askeri bu uğurda canlarını verirken öbür yandan Arnavutluk'un başı olmak için uğraşan Arnavutluk'un en tanınmış ileri gelenlerinden ve eski mebuslarından Esat Paşa Toptani, Şkodra'yı Karadağ'a vermek için pazarlıklar yapmaktadır. Bu pazarlık 23 Nisan'da yapılan bir bırakışma ile sona erer, buna göre Şkodra'daki ordudan ve yerlilerden isteyen silah ve eşyasıyla kentten çıkacak ve orası Karadağlılara bırakılacaktır. Bu anlaşmanın içyüzünü göstermesi dolayısıyla Karadağ Dışişleri Bakanı Plamenaç'ın Esat Paşa'ya yolladığı bir mektubun bazı parçaları aşağıya konulmuştur: (2)

"... Şkodra'dan infikakinizden (çözülmenizden) 6,7 gün olduğu halde şimdiye kadar teşebbüsatınızdan beni hiç haberdar etmediniz. Halbuki buradan ayrılırken daima muhabere tesis ve yekdiğerimizi haberdar etmek için sözleşmiştik. Şu sırada askere ihtiyacınız tabiidir. Podgoriça'da 2500 kadar esiriniz var; arzu ederseniz bu üserayı (esirleri) size hükümetim gönderecektir; daha ne gibi şeylere ihtiyacınız varsa hükümetim verecektir..."

Ancak Karadağ, büyük devletlerin baskısına uzun daya-

---

(1) Rus Dışişleri Bakanlığı'nın resmi bildirisine göre: I. B., c. IX, K. II, b. 796 (3-4-1913).

(2) Şkod. s. 570.

namaz ve kral, 4 Mayıs'ta Grey'e çektiği bir telle (1), Şkodra'yı büyük devletlerin eline bırakacağını bildirir. 5 Mayıs'ta Londra'daki Büyükelçiler Konferansı (2) Şkodra'yı arsıulusal birliklerin ele almasına karar verir ve bu 14 Mayıs'ta yapılır.

O sırada Kayser'in düşüncelerini gösterdiği için, onun bu iş dolayısıyla Petersburg'daki Alman büyükelçisinin bir raporuna yazmış olduğu şu not önemlidir: (3)

"Artık Slavlarla Almanlar arasında savaşın önüne geçilemez. Bu muhakkak olacaktır. Ne vakit? Bu bulunacaktır." (Das findetsich)

Arnavutluk'un örgütlendirilmesi sorunu ve bununla ilgili gizli Avusturya-İtalyan antlaşması

Arnavutluk'un ayrıca bir devlet olacağı kararlaştırıldıktan sonra bunun Osmanlı ile ilgili kalıp kalmayacağı sorunu ortaya çıkmıştı. Gerçi yukarda gördüğümüz büyük devletlerin 20/12/1912 tarihli kararı Osmanlı ilgisini kabul etmekte idiyse de Avusturya ve onun arkasından da İtalya gitgide büsbütün bağımsız bir Arnavutluk istemeye koyulmuşlardı, Rusya ise Osmanlı ilgisini istemekte direniyordu.

Bu aytışmalardaki (tartışmalardaki) özel düşünceleri Londra'daki Rus işgüderi Etter'in 8 Mart 1913 tarihli bir andıcı (muhtırası) oldukça aydınlatır (4), bunun ana çizgileri aşağıdadır:

Bağımsız bir Arnavutluk isteyen Avusturya'nın onun başına bir Katolik ve İtalya'nın da bir Protestan prensi geçirmeyi düşündükleri anlaşılıyor (5) -İtalya, Avusturya ile olan bu

(1) Metin: I. B., c. IX, K. II, b. 948.
(2) I., B., c. IX, K. II, b. 954.
(3) A. B., c. 34, s. 811 (6-5-1913).
(4) I. B., c. IX, K. II, b. 689.
(5) O sırada Avusturya Katolik dinde ve Katolik dinini tutan ve ona yardım eden tek büyük devlettir, dolayısıyla Papa'nın en çok ona eygin (yatkın) olması doğaldır. Papalıkla arası açık olan İtalya'nın kendisi Katolik olmakla birlikte bir Protestan prens istemesi bu yüzdendir.

ayrılığını Rusya'ya bildirdi ve onun yardımını istedi- Bu duruma göre Arnavutluk'un gelecekte nasıl yönetileceği sorununun çözülenmesi işini Avusturya ve İtalya'ya bırakabiliriz gibi geliyor. (1)

Rus hükümetinin düşüncesine göre Arnavutluk'un Türk egemenliği altında özgür bir vilayet kalması ilkesini korumak gerekir, ana sorun orada hemen yalnız Avusturya'nın siyasal üstünlüğünün yerleşmesini önlemektir -Dışarıdan gelecek prens ister istemez Arnavutluk dışında bir dayanak arayacaktır, Avusturya da işbu dayanağı sağlamaya anıktır (hazırdır) (2)- Şkodra'nın Arnavutluk'ta kalması Avusturya'nın çalışmalarından çok oradaki Türk askerlerinin öngü (inat) ile dayanmaları yüzünden olacaktır, bu bakımdan Arnavutluk'un Türkiye ile ilgili kalması tinsel (manevi) bir haktır. -Din ve ırk bakımından birbirinden çok başka olan Arnavutlar arasında baysallığı (huzuru) korumak için orada bir kuvvet bulunmalıdır, bu arsıulusal olursa iş Girit'tekine döner (3). -Bu, Sırplar oradan çekilirken Hıristiyanların korunulması için de gerekir... (4)

Bu andıç (muhtıra) üzerine yazılmış notlardan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın bu Rus dileğinden pek hoşlanmadığı anlaşılmaktadır.

---

(1) Aralarında pek anlaşamayacakları ve Rusya'nın da böylelikle bu işe karışabileceği için.

(2) Avusturya'nın prensliğe bir Osmanlı şehzadesinin veya herhangi bir Müslüman veya Osmanlı uzkişinin geçmesine karşınlığı (muhalefeti) (ki bunun örnekleri ilerde görülecektir) bunların çoğunluk olan Müslüman Arnavutlara dayanarak dışarda bir dayanak aramak, yani Avusturya'ya korunuk olmak zorunda bulunamayabilecekleri yüzünden olmalıdır.

(3) Yani Rus hükümeti, Türk askerinin, sözde bir egemenlik için, Arnavut dağlarında kırıladurmasını istemektedir.

(4) Hıristiyanları Türklere karşı korumak bahanesiyle Osmanlı'ya karşı bunca savaş açmış olan Çar hükümetinin Arnavutluk'ta kalacak Hıristiyanları korumak için orada Türk askeri bulundurmanın gerektiğini söylemesi çok dikkate değer.

Bizce Rusya'nın Arnavutluk'ta bir Osmanlı ilgisi istemek için bu andıçta yazılamayan başka sebepleri de vardır. Kolayca anlaşılacağı gibi eğer böyle bir ilgi kalırsa, durumları dolayısıyla Arnavutluk'la en çok uğraşan devletlerle, yani Avusturya ve İtalya ile Türkiye arasında biteviye çekişmeler olacak, bu da Türkiye'nin hem diplomatik hem de özdeksel (maddi) durumunu güçleştirecek ve dolayısıyla Rusya'nın Boğazlar ve Doğu Anadolu yönlerinde çalışmalarını kolaylaştıracaktır.

Şkodra işi yukarda anlattığımız gibi çözülendikten (çözümlendikten) birkaç gün sonra Londra'daki Avusturya ve İtalya büyükelçileri, Grey'in başkanlığında toplanan Büyükelçiler Konferansı'nın 8.5.1913 tarihli toplantısında Arnavutluk'un Osmanlı hükümetiyle ilgisi kalmamasını isterler (1). İleri sürdükleri kanıtlar şunlardır:

1) Toplantı, 17.12.1912'de (2) padişahın egemenliğini kabul ettiğinde durum bugünkü gibi değildi. O sırada Türkiye'nin Avrupa'daki ülkelerinden daha büyük bir kısmını alıkoyması olanaklı sanılabilirdi; özgür bir Makedonya'nın bile ortaya çıkması beklenilebilirdi. Bugün ise savaş olayları Türkiye'yi Enos-Midya çizgisinin ötesine sürmüştür, aradaki uzaklık her türlü hükümranlık bağını hemen hemen olanaksız kılmaktadır.

2) Arnavutluk üzerinde Türk hükümranlığının kalması bunun daha çok yakın olan Ayon Orosta'da kalmasını gerektirir. Bu ise ora manastırlarının dileklerine olduğu kadar Arnavutların asılarına (çıkarlarına) da karşı olur.

3) Türk kamuoyu da bu işe karşıdır, çünkü bu yalnızcana sözde kalacağı için Türkiye'ye hiçbir ası (çıkar) sağlaya-

(1) I. B., c. IX, b. 967.
(2) Karar 20-12-1912 tarihlidir.
(3) E. L., s. 70.

maz ve Berlin kongresince ortaya çıkarılmış olan, az çok uydurma bütün hükümranlıklar gibi, onun için yalnız güçlükler doğurabilir.

4) Arnavutlar ve hele Hıristiyanlar Türk hükümranlığına karşıdırlar, çünkü bu, Müslüman yurttaşlarında, Türk yönetimi sırasında olageldiği gibi, başatlanma (güçlendirme) isteğini doğurabilir.

5) Arnavutluk yansızlaştırılacağı için Türk hükümranlığı karmaşalar doğurabilir, çünkü Türkiye bir savaşa tutuşursa bu, İslam halkta onunla birlikte savaşa katılmak isteğini uyandırabilir.

Londra Büyükelçiler Konferansı 'na bu yolda başvurdukları gün, Avusturya ve İtalya hükümetleri, aralarında Arnavutluk dolayısıyla gizli bir antlaşma da yapmışlardı (3). Ana çizgileri aşağıdadır:

Bu antlaşmadaki amacın Arnavutluk'ta elden geldiği kadar çabuk güven ve baysallığın (huzurun) kurulması ve orada tecim (ticaret) ve sanatın gelişmesi olduğu söylenildikten sonra:

1) İki devletin dostça anlaşması üzerine dayanan siyasal usulün başlıca temelinin Arnavutluk'ta baysallığın (huzurun) ve barışçıl bir durumun yerleşmesi olduğu,

2) Buna ulaşmak için alınacak ölçemler (önlemler) bazı devletlerin karşınlığına (muhalefetine) uğrarsa, bu "Dostçana Anlaşmanın" bir "Bağlaşma Antlaşması" değerini alacağı söylenilmektedir.

M. 3 ve öbürleri) Arnavutluk'u birbirine denk iki etki bölgesine ayırmaktadır; gerekirke orayı asker de gönderilmesi; bunun iki devletten her biri için 24 yaya taburunu, 12 topçu bataryasını ve gereken atlı ve yardımcı birlikleri geçmemesi ve bu sayıların ayrıca anlaşılmadan arttırılmaması her iki devletçe üstenilmektedir.

Bu anlaşmanın önemi şuradadır ki, iki devlet, Arnavutluk'ta birbirine orayı askerle ele geçirmek hakkına kadar giden özel bir durum tanımakta ve engel olmak isteyecek devletlere karşı birlikte savaşmayı göze almaktadırlar.

28 Haziran'da, Londra'daki Avusturya ve İtalya büyükelçileri Grey'e Arnavutluk'un örgütü üzerinde bir tasarı verirler; o, bunu Fransız ve Rus büyükelçilerine gösterir (1) ve Büyükelçiler Konferansı 29/7/1913 tarihli toplantısında bu iş üzerinde bir karara varır; (2) önemli noktaları aşağıdadır:

1) Arnavutluk 6 büyük devletin inancası (görevini) altında özgür, egemen (souveraine) bir prensliktir. Prens ölünce yerine onun büyük oğlu geçer. Prensi 6 büyük devlet seçecektir.

2) Türkiye ile Arnavutluk arasında hiçbir türlü hükümranlık bağı olmayacaktır.

3) Arnavutluk yansızlaştırılmıştır, onun bu yansızlığını 6 büyük devlet inancalar (güvent altına alır).

4) Arnavutluk'un sivil ve mali yönetimi, içinde 6 büyük devletin ve Arnavutluk'un birer oruntağı (delegesi) bulunan arsıulusal bir komisyona verilmiştir.

5) Bu komisyonun yetkisi 10 yıl sürecek ve gerekirse uzatılabilecektir.

6) (Yönetimin kurulması üzerindedir.)

7) Prens, en geç altı ay içinde seçilecektir.

8, 9) Baysallığı İsveçli subayların yüksek komutası altında arsıulusal bir jandarma sağlayacaktır.

10) Bu jandarmada yerli er, erbaş ve subay da bulunacaktır.

11) (Bu subayların aylıkları üzerindedir.)

Arnavutluk tahtına adaylar, Avlonya'da onun bağınsızlı-

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 1091 ve 1113 (4.7.1913).
(2) I. B., c. IX, K. II, b. 1186.

ğı (bağımsızlığı) birkaç ileri gelence bilitlenir bilitlenmez (ilan edilir edilmez) ortaya çıkmaya başlamıştı.

Rastladığım belgelere göre, ilk aday Mısır prenslerinden Fuat Paşadır (1). İtalyanlarca tutulduğu söylenilir. Nabi Bey Roma'dan 13.12.1912 tarihli bir telle bu uzkişinin Arnavutluk Prensi olmak için Avusturya ve İtalya hükümetlerine başvurmakta olduğunu bildirir ve yönerge (talimat) ister. Noradungiyan Efendi hükümetin Arnavutluk için bir Osmanlı şehzadesini düşündüğünü ve kurulacak Makedonya eyaleti için belki bir Mısır prensinin düşünülebileceğini, ancak bütün bunların daha mevsimsiz olduğunu yine bugünde karşılık olarak teller.

Londra Büyükelçiler Konferansı'nın 29.7.1913'te Arnavutluk'un durumunu kesin olarak saptaması üzerine ortaya en önemli aday Ren Prusyası'nda küçük bir prensliğin başında bulunan Prens dö Vid'in küçük kardeşi Giyom-Frederik-Hanri dö Vid olacaktır; Protestandır ve Romanya Kraliçesi'nin yeğenidir. Romanya Kralı onun adaylığına karşı durum almamasını Osmanlı hükümetinden diler (2). Babıâli'nin o anda aldığı durumu gösteren bir belgeyi veya Sefa Bey'in teline verilen karşılığı bulamadım. Ancak ortadaki hava Osmanlı hükümetinin oraya bir Osmanlı şehzadesi veya herhangi tanınmış bir Müslüman uzkişiyi geçirmek istediğini sandıracak özdedir. Bundan birkaç ay sonra, Osmanlı hükümetinin bu işe (Vid'in prensliğine) onaştığı (razı olduğu) Hüseyin Hilmi Paşa'nın 13.2.1914 tarihli bir telinden anlaşılır, onda o sabah Viyana'ya varan Vid Prensi'nin büyükelçiliğe geldiği ve kendisine Osmanlı hükümetinin ona yardımda bulunacağını ve iş-

(1) 1878'de Hidivlik'ten azledilen İsmail Paşa'nın oğlu ve o sırada Hidiv olan Abbas Hilmi Paşa'nın amcası. İlerde 9-10-1917'de, Genel Savaş sırasında, Mısır kralı olacaktır.

(2) Sefa Bey'in 29.10.1913 teli.

bu hükümete yastanan (dayandırılan) girişitlerin (girişimlerin) doğru olmadığını söylediğini Viyana büyükelçisi Babıâli'ye bildirmektedir.

Bu tel Osmanlı hükümetinin Arnavutluk'la uğraşadurduğunu veya durmuş olduğunu ve orada az çok sözünü geçirebildiğini gösterir.

1914 yılı başlarında eski Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Ahmet İzzet Paşa'nın Arnavutluk tahtına aday olduğu sözü ortaya çıkar ve bu Avusturya'da çok heyecan uyandırır. Osmanlı hükümeti bunu yalanlar.

Vid Prensi 7.3.1914'te Birinci Giyom adıyla Arnavutluk tahtına çıkarsa da oraya bir türlü sağlam olarak yerleşemez ve biteviye güçlükler ve ayaklanmalarla karşılaşır; ona en çok güçlük çıkaran Esat Paşa Toptani'dir.

Bu durum karşısında yine bir Osmanlı şehzadesi sözü ortaya çıkar. Nabi Bey'in Roma'dan, öbür büyükelçilerden duyduğunu söyleyerek 29.5.1914'te Babıâli'ye tellediğine göre: İsmail Kemal Bey, San Giuliano'ya, bu işten kılgın (pratik) olarak çıkmak için Şehzade Bürhanettin Efendi'yi (1) Arnavutluk tahtına oturtmak gerektiğini söylemiş; ancak Avusturya ve İtalya, onun orada kendi etkilerine karşı olarak Osmanlı siyasası gütmesinden kaygılandıkları için buna karşı olmuştur.

Yine Nabi Bey 27.6.1914'te, durumu gitgide güçleşen Vid Prensi Arnavutluk'tan gitmek zorunda kalırsa İtalya'nın Mısır Prensi Fuat Paşa'nın adaylığını ileri sürmeyi düşündüğünü ve 15.7.1914'te de Avusturya hükümetinin hiçbir biçimde buna onaşamayacağını (yanaşamayacağını) İtalya'ya bildirdiğini Babıâli'ye teller.

Ağustos 1914'te Genel Savaş çıkınca Vid Prensi'nin du-

---

(1) İkinci Abdülhamid'in oğullarından.

rumu büsbütün kötüleşir ve daha savaşa katılmamış olan İtalyan hükümeti Petersburg'daki büyükelçiliği yolu ile Şehzade Bürhanettin Efendi'nin Arnavutluk'a prens olup olmayacağını Babıâli'den sorar (1). Sait Halim Paşa 9.8.1914 tarihli teli ile işbu şehzadenin buna onaşmadığı (yanaşmadığı) karşılığını verir. Bilindiği gibi o anda daha Osmanlı hükümeti de savaşa katılmamıştı.

5.9.1914'te, savaşa tutuşmuş olan Avusturya'dan yeter yardım göremeyen Vid Prensi Arnavutluk'tan çıkıp gider ve bu aralık bu ülkede en çok Esat Paşa Toptani'nin sözü geçer.

Ege adaları sorunu ve bunun Güney Arnavutluk sınırları sorunu ile bağlanılması

Ege denizindeki Osmanlı adaları sorununu ikiye ayırmak gerekir: a) İtalya'nın Trablusgarp Savaşı sırasında ele geçirmiş olduğu Rodos ve onun dolaylarındaki 11 ada (Dode kanez = 12 ada); b) Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'ın ele geçirmiş olduğu kalan adalar.

İtalya Uşi (2) antlaşmasının (15.10.1912) 4'üncü ekinin 2'nci maddesiyle (3) Trablusgarp'taki Türk subay ve erleri çekilince 12 adayı boşaltmayı üstlenmişti. Osmanlı hükümeti Trablusgarp'ı boşaltırsa da İtalyanlar kendilerine karşı koyan Sünusiler arasında Türklerin de bulunduğunu ileri sürerek adaları boşaltmakta gecikeceklerdir; ancak Yunan donanması Ege denizinde egemen olduğundan eğer İtalya bu 12 adayı Balkan Savaşı sürerken boşaltacak olursa bunların Yunan eline geçmesi doğal idi; dolayısıyla bunu ne İtalya, ne de Osman-

(1) Neden bu dolaşık yoldan sorulduğu anlaşılamamaktadır; belki gerekirse işi daha kolay yalanlayabilmek için böyle yapılmıştır.

(2) Kâh Lozan kâh Uşi antlaşması denilir.

(3) Bak: C. II, K. I, s. 439.

lı hükümeti istemediğinden arada altık (zımni) bir anlaşma ile savaş boyunca İtalya bu adalarda kalır.

Bazı önemli ayrıntılar, daha aşağıda verilmek üzere bu 12 ada sorununun gelişmesine genel olarak bakarsak şunları görürüz:

İtalyan hükümeti Osmanlı ile Balkanlılar arasında barış olduktan sonra da 12 adadan çıkmamak ve ayak sürümek için bir sürü bahane ortaya atacaktır; bunların başlıca ikisi aşağıdadır: a) Trablus'ta daha Türk subay ve eri kalmıştır (yerlilerin İtalyanlara karşı dayanadurdukları ve İtalyan ordusunun onları bir türlü yenememesi ve aralarında birkaç Türk'ün kalmış olması dolayısıyla b) İtalya, Balkan Savaşı boyunca bu adaları Yunanlılara karşı korumuştur, dolasıyla kendisine bu yüzden bir öden (ödün) verilmelidir, bu da Antalya bölgesinde birtakım bırakılar olabilir (1).

Bundan başka İtalyanlar işbu adaların yerlilerinde, orada artık yerleşmiş oldukları duygusunu uyandırmaya çalışırlar; onlara Trablus'ta Türk subay ve eri kalmasa da Osmanlı hükümeti kendilerinin adalara ettikleri masrafları ödemedikçe oradan çıkmayacaklarını, ve Osmanlı'nın da bu masrafları ödeyebilecek bir durumda olmadığını ve olamayacağını söyleyedururlar. Öbür büyük devletlere karşı ise İtalyanlar hiç olmazsa başta, Uşi-Lozan anlaşması gereğince Osmanlı hükümeti Trablus'ta bütün ilgilerini kesince adaları boşaltacaklarını söylemişlerdir.

Bu İtalyan davranışı karşısında başlıca üç davacı vardır:

a) Osmanlı hükümeti: O, İtalya ile olan antlaşmaya dayanarak 12 adanın kendisine geri verilmesini istemektedir. Ancak Londra antlaşmasından sonra da işbu antlaşma ile çö-

(1) Bak: F.B., C. VII, b. 593. Bu yön bu cildin 3'üncü kısmında ayrıntılı olarak görülecektir.

zülenmemiş olan genel adalar sorunu üzerinde Osmanlı ve Yunan hükümetleri arasında bir anlaşmaya varılamayacağı ve bu durum 1914 Genel Savaşı'na kadar böyle kalacağı için Osmanlı hükümeti, oraları Yunanlılar ele geçirirler diye İtalyanların işbu adaları çarçabuk boşaltmalarında pek direnmez; Osmanlı hükümeti İngiltere'de yapılmakta olan iki büyük zırhlısı bitip gelinceye kadar, yani Ege denizinde Yunan'dan üstün bir duruma geçinceye kadar bu işin sürüncemede kalmasını daha uygun bulmaktadır.

b) Yunan hükümeti: O, işbu 12 adayı yerlilerin çoğunluğunun Rum olduğu için istediği gibi Londra Antlaşması'ndan sonra adalar işinin çözülenmesi büyük devletlere bırakılınca şu savı da ileri sürmüştür: Eğer İtalya üstenmiş olduğu gibi Balkan Savaşı sırasında oraları boşaltmış olsaydı ben öbür adalarla birlikte bu 12 adayı da alırdım ve bütün adalar bugün elimde olurdu.

c) Üçlü Anlaşma devletleri: Bunlar Doğu Akdeniz'de üs olabilecek bir veya birkaç adanın Üçlü Bağlaşma devletlerinden birinin elinde kalmaması düşüncesiyle Yunan'a yardımcıdırlar. Bu yön yukarıda da görülmüştü. Bu işte en ileri giden Fransa'dır, o bu 12 adanın Yunan'a katılmasında direnecek, İngiltere ise İtalya'nın oralardan çıkmasını en önemli nokta sayacaktır. Rusya'nın bu 12 ada işiyle ilgisi azdır. Almanya ve Avusturya ise bağlaşıkları olan İtalya'nın bu 12 ada işindeki isteklerine altık (kapalı) olarak olsun onaşmışlardır (yanaşmışlardır).

Yunanlıların elinde bulunan adalara geçelim. Buraların Birinci Londra Konferansı sırasındaki durumlarını ve büyük devletlerin her birinin onlar üzerinde ne düşündüklerini yukarda gördük; özet olarak Üçlü Anlaşma bunların, Boğazlara yakın olanlar -Rusya öyle istediği için- Osmanlı'da kalmak

üzere, toptan Yunan'a geçmesini, Üçlü Bağlaşma ise hiç olmazsa Anadolu'ya pek yakın olanların Osmanlı'da kalmasını istemişlerdi.

Balkan Savaşı'nın ikinci evresinde ve İkinci Londra Konferansı sırasında ise Almanya durumunu değiştirir. 18 Mart 1913'te Yunan Kralı Jorj, Selânik'te öldürülmüş ve yerine Kayser'in eniştesi olan büyük oğlu Konstantin geçmişti. Bu uzkişi çarçabuk Almanya'ya eygin (yakın) bir siyasa gütmeye koyulacaktır.

Nisan 1913 başından bu yana Almanya, Yunan'ı ilgilendiren iki ana sorunda, Ege adaları ve Yunan-Arnavut sınırları işlerinde (ve daha sonra, Bulgaristan'la eski bağlaşıkları arasında savaş çıkınca, Kavala işinde) Yunanistan'ı tutmaya koyulur.

Nabi Bey'in 9.4.1913'te Roma'dan çektiği bir telde:

Kayser'in eniştesine eyginliği (yatkınlığı) dolayısıyla İtalya'ya Arnavutluk işinde daha uysal olma öğüdünü vermektedir. Almanya adalar işinde de bunu yapabilir,

denilmektedir.

Yine Nabi Bey 10.4.1913 tarihiyle:

Kayser, Kral Konstantin'i ve Yunanistan'ı kazanma hususunu boyuna maiyetine telkin ediyor,

demektedir.

Rifat Paşa da Paris'ten 14.4.1913'te:

Konstantin tahta çıkalı Almanya'nın adalar işinde Yunan'ı tutmaya başladığını Fransız olmayan güvenilir bir kaynaktan öğrendiğini, bildirmektedir.

Bu ve bu gibi yollardan Almanya'nın bu işte görüşünü değiştirdiğini bildiren haberleri aldıkça Osmanlı hükümeti umkırıya (hayal kırıklığı) uğramakta ve Almanya'ya kızmaktadır.

Mayıs ayının sonlarına doğru Alman hükümeti, adalar işinde Yunan'a karşı uysal davranması için doğrudan doğruya Osmanlı hükümeti üzerinde etkide bulunmaya da koyulur (1).

Mahmut Muhtar Paşa'nın Berlin'den 21.5.1913 tarihli bir telle bildirdikleri bu yönden, çok önemlidir, ona göre Yagov kendisine demiş ki: Yunanlılar adalara bir Osmanlı komiserini kabule eygin (yatkın) olmakla Türkiye'ye karşı dostçasına durum almak ister görünüyorlar. Bundan sonra durluk (stabilité) olur ve bir Türk-Yunan anlaşması kurulmuş bulunur.

Yine Mahmut Muhtar Paşa'nın teline göre müsteşar Tsimmerman kendisine şunları demiştir:

Kayser, Türkiye-Yunanistan-Romanya bağlaşmasını istiyor; Almanya bu adalar işi için bir savaşa giremez. Bugün Vangenhaym'den alınan bir tele göre Sait Halim Paşa ona demiş ki: eğer Almanya adalar işinde Türkiye'ye yardım etmezse bütün Osmanlı vilayetleri için İngiliz işyarları getirterek böylelikle İngiltere'nin yardımını sağlayacağım. Bunu dedikten sonra Tsimmerman şunları eklemiş: İngiltere'nin herkesi sürükledikten sonra birden bire durumunu değiştirerek Türkiye'den yana dönecek kadar çifteli (perfide=hilekâr ve hain) olacağına inanamam. Ancak eğer Türkiye Bağdat demiryolunun geçtiği vilayetlere İngilizleri çağırırsa Almanya'yı kendi karşınları (adversaires) arasına atmış olur.

Alman Dışişleri Bakanlığı müsteşarının bu sözleri büyük devletlerin demiryolu gibi kendi tutumsal (ekonomik) girişitleri bulunan Osmanlı vilayetlerini benimsediklerini ve oralarda

---

(1) Bak: ezcümle A.B., c. 34, K. II. b., 13320 (21.5.1913).

başka ulustan işyarların (memurların) bulunmasına dayanamadıklarını gösermesi dolayısıyla da önemlidir (1).

Bu adalar işinde havanın gitgide kendisine daha karşı estiğini gören Babıâli büyükelçiliklerine yolladığı 21.5.1913 tarihli bir genelge ile bu sorun üzerindeki görüşünü büyük devletlere bildirir; bunda:

Hem Boğazların, hem de Anadolu'nun güven ve baysallığı (huzuru) bakımından adalardan vazgeçemeyeceğini, İtalyanların elindeki adalara gelince bunların Uşi antlaşmasına göre kendisine geri verilmesi gerekeceğini bildirir.

Bu genelgeye gelen karşılıklar hep ümit kırıcıdır.

Sazonof: Adalar Yunan'ın elinde, denize o egemen, onları geri alamazsınız, der (25.5.1913 teli).

Avusturya'dan da bu biçimde karşılık gelir (2.6.1913 teli).

İtalya, Yunanlıların elinde bulunan adalarda Türk görüşünü tutar (22.5.1913) teli), kendi elindeki adalar için Giolitti, Nabi Bey'e der ki: üstenmiş olduğumuz gibi elimizdeki adaları eğer Avrupa buna karşı olmazsa (2) size geri vereceğiz. Her ne olursa olsun biz bunları kendimiz için alıkoymak düşüncesinde değiliz. (30.5.1913 teli).

Almanya, adalar işi üzerinde Yunanlılarla anlaşın, der. (31.5.1913 teli).

İngiltere bu iş daha görüşülmeye başlanılmadı, der. (22.5.1913 teli).

Pişon, Rifat Paşa'ya der ki: Bu başvurmanız barışı geciktirir -Daha adalar işi görüşülmedi- Londra'ca Büyükelçiler Konferansı'nın düşüncesine göre, İtalya'nın elindeki adaların

---

(1) Sözü geçen Vangenhaym telini, yayınlanmış olan Alman belgeleri arasında bulduramadım.

(2) İm bizimdir.

keskilini de (yazgısını) kendisi saptayacaktır (22.5.1913) teli). Bu tele Rifat Paşa şu düşünceyi eklemiştir: Bu işte bizi tutan tek devlet İtalya idi. Şimdi o da Yunan-Arnavut sınırı dolayısıyla ve Rodos'u kendisi için alıkoymak ümidiyle yumuşuyor.

Bu belgeler İkinci Londra Konferansı ve Londra'da Osmanlı ile Balkanlılar arasında yapılan barış sırasında adalar sorununun durumunu gösterir; bildiğimiz gibi işbu antlaşmaya göre adaların keskili (yazgısı) büyük devletlerce saptanılacaktır.

O sıralarda İtalyan hükümeti bu adalar sorununu Arnavutluk'un güney ve doğu-güney sınırları işine bağlayacaktır. İşbu Arnavut-Yunan sınırları işinin en çok İtalya ve ondan daha az ölçüde Avusturya için önemi şu yönlerdedir:

Korfu adasıyla onun karşısındaki Balkan kıyısı arasındaki Boğaz çok güçlü bir deniz üssü olabilecek bir özdedir; oraya yerleşecek büyük bir donanma Adriyatik denizini abluka edebileceği gibi, işbu denize egemen olmak ve onun kıyılarını sürekli bir tehdit altında tutmak için çok kolaylıklar elde etmiş olur. Böyle bir olasılıkla hem Avusturya, hem İtalya için büyük bir tehlike doğurmakta ise de bu son devlet, denizle ilgisi ve ona gerekçesi daha çok büyük olduğu ve kıyıları basık ve daha uzun ve durum ve yapılışları bakımından korunmaları daha çok güç bulunduğu için böyle bir tehlikeden daha çok korkmakta idi (1). Bu yüzden İtalya büyük bir yeğinlikle (yatkınlıkla) ve Avusturya da ona yardımcı olarak Korfu adasının karşısındaki Balkan kıyısının hiç olmazsa boğazın daraldığı kuzey kısmının da Arnavutluk'ta kalmasını isteyecekler ve bunda direneceklerdir. Böylelikle bütün bu boğaz tek bir devletin elinde kalmayıp, her iki kıyısı berkitilemeyecek (silahlandırılmayacak) ve orada bir deniz üssü kurulamayacaktır ve Yunanistan'ı hep ellerinde tutan İngiltere veya Fransa'ca Ad-

---

(1) Bak, ezcümle: I.B., c. IX, K. II, b. 878 (23.4.1913).

riyatik devletlerine karşı kullanılamayacaktır. Bu konu üzerinde bir de Avusturya-İtalya önürdeşliği (işbirliği) de yok değildir (bak yukarda sözü geçen I. B.'sine).

Bu işte Almanya iki bağlaşığını baştan başa tutmayıp yukarıda da gördüğümüz gibi Kayser, eniştesi Konstantin Yunan tahtına oturduktan sonra Yunanistan'a eyginlik (yakınlık) gösterecektir. Doğaldı ki Alman İmparatoru bunu yaparken yalnızcana soy duygusu ile davranmıyordu; o Almanya'da yetişmiş ve Alman güç ve ordusuna inanı (güveni) olan Konstantin yolu ile Yunanistan'ı İngiltere ve Fransa'nın elinden alıp Almanya ve dolayısıyla Üçlü Bağlaşmaya doğru çekmeyi umuyordu. İlerde 1914-18 Genel Savaşı sırasında Yunanistan'ın, Almanya'ya eygin (yakın) olan Kral Konstantin siyasasıyla İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmak isteyen Venizelos siyasası arasında bocalaması Kayser'in bu işte baştan başa değilse de yarı yarıya doğru görmüş olduğunu açıklamıştır (1).

---

(1) O sıralarda acun (dünya) basınınca çok önem verilmiş ve Fransız kamuoyunu çok sinirlendirmiş olan Kayser'le Kral Konstantin'in bazı dostluk gösterilerini aşağıda andıçlıyoruz (sıralıyoruz):

1) Bükreş antlaşması üzerine Kayser eniştesini Alman mareşali yapar, bunun üzerine Kral Konstantin Yunan ordusuna şu günlük buyruğu yayınlar (15.8.1913):

"Majeste Alman İmparatoru, Yunan yenleri (zaferleri) dolayısıyla bana ordusunda mareşallik rütbesini vermek lûtfunda bulundu. Bu bütün Yunan kuvvetleri üzerine inikâs eden büyük bir şereftir; Sa Majeste bu kuvvetlerin değerini şu sözlerle gösterdi: "Senin ordun hayran olunacak biçimde davrandı ve kahramanca bir yürekle savaştı ve böylelikle büyük bir saygı ve hayranlık uyandırdı. Bu haberi sizlere verirken, bu büyük şerefi, sizlere, sizlerin savaşlarına, sizlerin özverilerine borçlu olduğumu açıklar ve sizlere teşekkür ederim."

6 Eylül'de Konstantin Berlin'dedir, Kayser ona mareşallik sopasını verirken kısa bir söylevde bulunur, buna karşılık olarak Konstantin, Kayser'in sözlerini berkiterek şunları der veyahut 8 Eylül 1913 tarihli Berlin basını onun şunları söylemiş olduğunu yazar:

"Yüksek sesle ve açıktan açğı tekrarlamakta duraksamam ki yenlerimizi (zaferlerimizi) Yunan askerlerimizin çetinliğine, fakat aynı zamande benim ve subaylarımın Berlin'de 2'nci muhafız alayında savaş okulunda ve Prusya kurmay subaylarıyla özel konuşmalarda öğrenmiş olduğumuz savaş sanatı ilkelerine borçluyuz."

Kralın yukarda görülen günlük buyruğu ve ondan da çok bu son sözleri Fransa'da pek kötü karşılanacaktır, hele ki Yunan ordusunu yetiştirmek için bir Fransız askerî heyeti yıllardan beri Yunanistan'da çalışmakta idi.

Arnavut-Yunan sınırı sorununun yukarıda anlattığımız gibi ana önemi Adriyatik denizinde egemenlik işi idiyse de diplomaside yapılageldiği gibi bu, o kadar açık ileri sürülmeyip Korfu'nun karşısındaki yerlilerin çoğunluğu Arnavut mudur, Rum mudur? Savı üzerinde sonu gelmeyen aytışmalar (tartışmalar) ve incelemelere girişilir ve her iki yan isteklerinin seykülceyşî (pratik) düşüncelere değil, ulusal haklara dayandığını acuna (dünyaya) göstermeye uğraşır.

İtalya'nın Yunanistan-Arnavutluk sınırı işini 12 Ada işine bağlaması

Çok geçmeden İtalya bu Korfu Boğazı ve Arnavut-Yunan sınırı işini adalar işiyle birleştirecektir. 19 Mayıs 1913'te Grey'i gören İtalyan Büyükelçisi İmperiali ona şunları söyler (1):

İtalya Arnavutluk'un güney sınırları işinin çözülenmesini kolaylaştırmak için kendi elindeki Ege adalarını Yunanistan'a verecektir, ancak o, şu üç konu üzerinde kesin olarak direnir: 1) Yunan sınırı onun istediğinden kuzeye çıkmayacaktır; 2) Bütün Korfu Boğazı yansızlaştırılacaktır; 3) Avlonya'nın karşısında bulunan ufak Saseno adası Arnavutluk'un olacaktır. İtalya, Türkiye'ye karşı olan üstenleri (yükümlülükleri) dolayısıyla adalar işinde bu yolde bir önermede (öneride) bulunamaz, bunu başka bir devlet yapmalıdır.

Büyükelçi İmperiali'nin Grey'e bu söyledikleriyle Başbakan Giolitti'nin iki hafta sonra Nabi Bey'e söylediğini yukarda gördüğümüz şu sözleri bir arada göz önünde tutulmalıdır: "Üstenmiş olduğumuz gibi elimizdeki adaları, eğer Avrupa buna karşı olmazsa, size geri vereceğiz."

Bu iş Londra'da Osmanlı ile Balkanlılar arasında barış

---

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 982

antlaşmasının imzalandığı günde (30.5.1913) Büyükelçiler Konferansı'nda Grey, İmperiali ve Lihnovski'nin demeçleri sonucunda şu biçimde olgunlaştırılır (1).

"Eğer Talya, Stilos ve Görice Arnavutluk'ta kalırsa Türkiye'de kalacak olan Tenedos ve İmbros'la Bulgaristan'da kalacak olan Taşos ayral (ayrı) bütün Ege adaları yansızlaştırılmaları ve Türkiye'nin "izzeti nefsini" (2) korumak için yapılabilecğin yapılması şartıyla (3) Yunanistan'a geçecektir."

İtalyan Büyükelçisi Türkiye'ye karşı üstenmiş olduklarına karşı bir şey yapamayacağını söylemiş olmakla birlikte demecinin genel anlamı buna onaştığını (yanaştığını) göstermekte idi.

Grey bu biçimin her büyükelçice kendi hükümetine önerilmesini ileri sürer.

İşin bu biçimde çözülenmesi, biraz olayların gelişi ve biraz da Yunanistan'ın Rum saydığı birçok yeri böylelikle Arnavutluk'a bırakmak istememesi yüzünden gecikir (4). Daha sonra Balkanlılar arası savaş çıkar ve İtalya adalar işini ve hele kendi elindekilerin işini Yunanistan'la ilgili bütün sorunların bir top olarak çözülenmesine kadar geciktirilmesine eyginlik (yatkınlık) göstermeye koyulur (5).

Aşağıda anlatacağımız görüşmeler, daha sonra göreceğimiz Balkanlılar arası savaş ve onu bitiren Bükreş barış konferansı sırasında yapılmıştır; o sırada Bulgaristan ezilmiş ve barış dilemek zorunda kalmış, Edirne de Türklerce geri alınmış-

---

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 1019.

(2) Tırnak metinde vardır, İngilizce metinde Fransızca olarak "amour propre" denilmiştir.

(3) "under conditions of neutralisation and with what might be arranged to satisfy the "amour-propre" of Turkey."

(4) Bak: I. B., c. IX, K. II, b. 1038 (6.10.1913).

(5) Bak: I. B., c. IX, K, II, b. 1078 (25.7.1913).

tı. Ege adaları ve Güney Arnavutluk sınırı işlerini bir kere daha bölmemek için anlatışımızı burada kesmeyip ulayacağız (ekleyeceğiz).

1 Ağustos 1913'te, yani Bükreş Konferansı yeni toplanmış ve büyük devletler Türkleri Edirne'den çıkmaya kandırmak için uğraşmakta iken Londra Büyükelçiler Konferansı'nı Grey şunları önerir (1).

1) Arsıulusal bir komisyon Arnavutluk'un güney ve doğu-güney sınırlarını çizecektir, ona Görice ve Stilos'la Saseno adasını Arnavutluk'a bırakmak yönergesi verilecektir.

2) Korfu Boğazı yansızlaştırılacaktır.

3) Tenados, İmbros ve Taşos adaları ayral (ayrı) yerlilerinin çoğunluğu Rum olan ve bugünkü günde Yunanlıların elinde bulunan adalar bazı yansızlaştırılma şartıyla Yunanistan'da kalacaktır.

4) Lozan (Uşi) antlaşmasının II'nci maddesi gereğince Osmanlı asker ve topları Bingazi'den çekilince İtalya elindeki adaları boşaltıp bunları Türkiye'ye geri vereceğini bildirecektir.

5) Son çözüleme (çözümleme) sırasında büyük devletler bu adaların keskilini (yazgısını) saptayacaklardır."

Görüldüğü gibi bu işte Yunanistan bakımından bir gerileme vardır, İtalya'nın elindeki adaların ona verileceği söylenilmiyor ve 5'inci madde ile bu yolda gevşek bir ümit uyandırmakla kalınıyor. Bu değişikliğin en önemli sebebi Bingazi'de Sünusilerin İtalyanlarla savaşa durdukları ve birkaç Türk'ün de aralarında bulunduğu için İtalya'nın, Osmanlı hükümetinin ne yapıp yapıp onların geri dönmelerini sağlaması için, onun adalar işinde ümitlerini kırmak istemeyişidir; bun-

(1) İ.B., c. IX, K. II, b. 1195.

dan başka, Balkanlılar arasındaki savaş da bu gerilemede bir etken olmuştur, ve İtalya'da 12 adayı kendine alıkoymak ümidi artmaktadır.

Grey'in bu önermesi (önerisi) üzerine Alman Büyükelçisi Prens Lihnovski kendi adına, Türkiye'ye geri verilecek adalar işini, ondan koparılacak bazı asılara (çıkarlara) mesela Edirne'yi bırakmasına, bağlamayı ileri sürer.

Fransız Büyükelçisi Pol Kambon kendisine hükümetince verilmiş olan yönergeye göre, Görice ve Stilos'un Arnavutluk'a geçmesine, ancak İtalya elindekilerle birlikte bütün Ege adaları Yunanistan'a sağlanılırsa onaşabileceğini (yanaşabileceğini) söyler.

Rus Büyükelçisi de yönergesinin bu yolda olduğunu bildirir, ancak Lihnovski'nin ileri sürdüğü düşüncenin (Edirne işi) kendisine alımlı geldiğini ekler.

Bu sorun bu toplantıda daha ileri götürülmez.

Paris'teki İtalyan Büyükelçisi Tittoni de daha önce Pişon'la bir görüşmesinde bu 12 ada işinde ilk İtalyan önermesinin (önerisinin) kapsamını daraltacak biçimde konuşmuş ve Balkanlılar arası savaş üzerine Yunanistan'ın pek çok yer kazanacağını, dolayısıyla bütün adaları ona geri vermenin gerekmeyeceğini; bunlardan birkaçının Osmanlıya Edirne'den çıkması karşılığı olarak verilebileceğini söylemişti. Pişon buna baştan başa karşı olmuş ve ancak İtalya'nın bu adaları Yunanlılara vereceğine kesin olarak söz vermesi üzerine Arnavutluk sınırı içinde onun istediği yola gidilmiş olduğunu söylemişti (1).

5 Ağustos'ta Londra Büyükelçiler Konferansı yeniden toplanıldığında (2) Grey, kendisinin yukarda gördüğümüz 5

---

(1) F. B., c. VII, b. 450 (23.7.1913).

(2) I. B., c. IX, K. II, b. 1202.

maddelik önergesi (önerisi) üzerine hükümetlerinden yönerge (talimat) almış olup olmadıklarını büyükelçilerden sorar. Pol Kambon önceki gibi konuşur, İmperiali ise Grey'in önergesine yakın bir biçim üzerinde direnir; Lihnovski ile Mensdorf da onu desteklerler. Benkendorf, Saseno adası işi ayral, hükümetinin Grey'in 5 maddeli önergesini (önerisini) kabul ettiğini söyler.

Lihnovski, Kestellorize (Meis) adasının Türkiye'de kalmasını ileri sürer ve Mensdorf'la İmperiali onu desteklerler.

Lihnovski, hükümetinin Grey'in 5 maddesini kabul ettiğini bildirir, Mensdorf da bunu der, ancak çizilecek sınır üzerinde çalışma biçimi, sınırın coğrafyaya ve ırka göre çizilmesi, Yunanistan'ın Arnavutluk'a kalacak yerleri boşaltması gibi az çok ayrıntıdan sayılabilecek, fakat bu gibi işler üzerinde Londra'da karar verdirerek ilerde kurulacak ve yerinde çalışacak olan komisyonun çalışma özgürlüğünü kısacak olan bazı şartlar ileri sürer.

Genel olarak Grey'in 1/8/1913 toplantısında önermiş olduğu 5 nokta Fransa'dan başka büyük devletlerce kabul edilmiş demekti. Bu yüzden ve bu işin bir an önce bitmesini isteyen Grey Fransız hükümetini sıkıştırmaya koyulur (1).

Paris'teki İngiliz büyükelçisinin bu iş dolayısıyla Grey'e verdiği karşılık çok dikkate değer; bunda Bertie, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Roma ile Berlin arasındaki yazışmadan (yani Fransız gizli dairesince çözülenmiş olan İtalyan şifrelerinden) şunları anladığını bildirmektedir: İtalya hükümeti, adaları kendisi için alıkoymaya çalışacaktır; o, Balkan işlerinin çözülenmesine kadar bahaneler bularak oraları boşaltma-

---

(1) Bak: Onun Berti'ye teline-I. B., c. IX, K. II, b. 1206 (6.8.1913). - Berti'nin notasının metni için bak: F. B., c. VIII, b. 569 (7.8.1913).

yacaktır; böylelikle kapanmış olacak olan Doğu sorununu yeniden açmış olmak korkusuyla hiçbir büyük devletin İtalya'ya karşı ortaya atılmayacağını ve İtalya'nın adalarda kalmasının bir olut (1) (emrivaki) olacağını ummaktadır (2).

Olaylar, işin 1914 savaşının çıkmasına kadar aşağı yukarı öyle gelişmiş olduğunu gösterir.

Büyük devletlerin bu işteki davranışlarından genel olarak anlaşılan şudur ki İngiltere'nin ana düşüncesi İtalyanları adalardan çıkarmak iken Fransa'nınki bundan artık olarak her ne olursa olsun onları Yunanlılara sağlamaktır. İtalya ise bu işte çok kurnazcana bir siyasa gütmektedir, bunun birkaç yönü vardır:

a) Adaları Yunan'a vereceğini gizlice söyleyip bunun karşılığı olarak Arnavut-Yunan sınırını az çok dilediği gibi çizdirmek, ki bunda başarı elde edecektir.

b) Bingazi'de Sünusilerin karşı koymasını sona erdirmek işiyle Osmanlı'yı ilgilendirmek için adaları bu iş bitince antlaşma gereğince ona geri vereceğini söylemek ve bu yolda Osmanlı'ya adançlarda (armağanlarda) bulunmak.

c) Bir sürü bahane ile adaları boşaltmayı geciktirmek ve böylelikle kendisinin orada kalmasını bir olut (emrivaki) yapmak.

d) Bunu başaramasa bile Arnavut-Yunan sınırı işini çözüledikten sonra adancından (sözünden) dönüp adaları veya onlardan bir kısmını Osmanlı'da bıraktırmakla, ilerde bir Osmanlı Asyası paylaşılması işinde bunları kendisi almak. Bu olasılık ortaya çıkınca İtalya işbu adalar üzerinde, Fransa'nın Suriye üzerindeki savlarına benzer savlar ileri sürebilirdi: Fran-

---

(1) "fait accompli" denilmektedir.

(2) I. B., c. IX, K. II, b. 1216 (7.8.1913).

sızların Suriye üzerinde ileri sürdükleri "tarihi hakların" onların Haçlı savaşlarındaki önemli paylarından başka 1'inci Napoleon'un 1799'da Akka'ya kadar ilerleyip orayı alamadan geri dönmüş ve 1861'de Lübnan ve Şam'da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çarpışmalar olurken Beyrut'a Fransız askerlerinin çıkarılmış olması gibi olaylara dayandığına bakılırsa İtalyanların da bu adalar üzerinde bunlara benzer "haklar" sağlamaya çalışmalarına şaşmamalıdır.

Fransa bütün adaları Yunan'a sağlamaya çalışırken, Yunanistan bunu yeter bulmamaktadır, o bu adaları almakla birlikte Epir'de yani Arnavut-Yunan sınırı işinde Grey'in 5 maddelik önermesinin (önerisinin) gerektirdiği özveride bulanmayı istememekte ve görüşmelerin geciktirilip ilkteşrine (ekime) (yaz dursamasından (tatilinden) sonraya) bıraktırılmasını dilemektedir (1).

Londra Konferansı'nda yukarda anlatılan aytışmalar (anlaşmazlıklar) sonucu olarak, bu 12 ada işi az çok bir Fransız-İtalyan karşınlığı (anlaşmazlığı) biçimine girmiş bulunuyordu; 6 Ağustos'ta Tittoni ile görüşen Pişon (2) Grey önermesinin (önerisinin) 5'inci maddesini şu ekle kabul edeceğini ona bildirir.

"Şu şartla ki, 12 adanın kime verileceğinin saptanılması işinin, onların birlikte verecekleri karara karşılıkta bulunulmayarak, büyük devletlere bırakılacağı İtalya'ca açıklanılsın (3).

Bu yazış iki türlü anlaşılabilirdi: a) İtalya 12 adanın keskilini (yazgısını) öbür 5 büyük devletin eline bırakıyor, (bizce en doğru anlayış budur)- b) Bu adaların keskilini (yazgısını) 6 büyük devlet birden saptayacaklardır (tespit edeceklerdir).

---

(1) F. B., c. VII, b. 549 (6.8.1913).

(2)) F. B., c. VII, b. 558.

(3) "è la condition qu'il y soit spécifié que l'İtalie Laissera aux Puissances le soin de se prononcer sur l'attribution du Dodecanèse sans élever d'objection contre leur décision commune".

Tittoni bunu ikinci biçimde anlayacak ve bundan hoşlanmış görünecektir. İtalyan hükümeti ise onu birinci biçimde anlayacak ve Fransa kendisini küçültmek ve kendi elindeki adaların keskiline (yazgısına) karışmaktan alıkoymak istediğini sanacak veya ileri sürecek ve dolayısıyla Pişon'un önermesine (önerisine) onaşamayacağını (yanaşmayacağını) söyleyecektir. Londra Büyükelçiler Konferansı'nın 8 Ağustos 1913 tarihli toplantısında ve ondan önce Pol Kambon ile İmperiali arasında bu karşınlığı çözülemek (çözümlemek) için çalışılırsa da bir sonucu varılamaz (1). Böyle bir düşünce ile Pol Kambon, Pişon'un Tittoni'ye yaptığı önermedeki (önerideki) "onların birlikte varacakları karara" sözleri yerine "6 büyük devlet arasında birlikte anlaşılarak varılacak karara" sözlerinin konulmasını ileri sürer (2), İmperiali de bunu hükümetine bildirip yönerge isteyeceğini söyler.

Yaz dursamasına (tatiline) başlamak için Büyükelçiler Konferansı'nın son toplantısının 11 Ağustos'ta olmasına karar verilmişti; o sıralardaki Fransız-İtalyan gerginliğini göstermesi dolayısıyla önemli olan bir olayı aşağıya koyuyoruz. Pişon'un önerdiği biçimi iyi bulan Tittoni, Fransız Dışişleri Bakanlığı gizli dairesinin açtığı bir şifre tele göre Roma'ya şunu bildirir (3):

"Eğer Fransa aramızda anlaşamamazlık olan tek nokta üzerinde bizimle anlaştıktan sonra Londra'da pazartesi yapılacak olan toplantı bir sonuca varmadan ertelenirse bunun bütün soravı (sorumluluğu) Avusturya üzerine yüklenir (4)."

---

(1) Bak: F. B., c. VII, b. 579 ve I. B., c. IX, K. II, b. 1226.

(2) Fransızca metin şöyle olmuştur:

"à condition que l'İtaalie laisse aux Puissances le soin de se prononcer sur l'attribution du Dodecanèse, sans élever d'objection contre la décision prise d'un commun accord entre les six Puissances."

(3) F. B., c. VII, b. 594 (10.8.1913).

(4) O, yukarda anlattığımız gibi bir sürü ayrıntı ileri sürmüş olduğu için. İmler bizimdir.

Bunun üzerine San Giuliano Londra Büyükelçisi İmperiali'ye şu teli çeker (Roma ile Londra arasındaki telgraf telleri Fransa'dan geçtiği için Fransız Dışişleri Bakanlığınca bu şifre tel açılmıştır):

"Gereklidir ki sorav (sorumluluğu) Fransa üzerine yüklensin."

Bu, İtalyan hükümetinin o sırada Fransa'ya kızgınlığını ve genel siyasası bakımından İtalyanlara Fransa'yı başlıca karşı göstermek istediğini açıklar.

Londra Büyükelçiler Konferansı'nın 11 Ağustos tarihli son toplantısında (1) bu iş yeniden konuşulmaya başlanılınca Grey, İmperiali'den Pol Kambon'un son önermesi (önerisi) üzerine hükümetinden bir karşılık almış olup olmadığını sorar. İmperiali, hükümetinin Pol Kambon önermesinde (önerisinde) bazı karşıtlıklar (zıtlıklar) bulduğunu söyler ve bunları gidermek için şu biçimi ileri sürer:

"... Lozan Antlaşması'nın 2'nci maddesi iki yanca baştan başa yürütüldükten sonra (2) altı büyük devlet, Asya Türkiyesi'nin bütünlüğü ve baysallığındaki Avrupa asısını (çıkarını) göz önünde tutarak 12 adanın son keskilini (geleceğini) oy birliği ile kararlaştıracaklardır."

Grey Türkiye'nin adı geçerse Yunanistan'ınkinin de geçmesi gerekeceğini söyler ve "Asya Türkiyesi'nin... tutarak" kısmının kaldırılmasını önerir. İmperiali buna kendisinin özel olarak onaştığını (yanaştığını) ve onu hükümetine önereceğini söyler. Pol Kambon da kendi hükümetinin önergesinden (önerisinden) başka bir şeyi kabul edemeyeceğini ancak Grey'in ileri sürdüğü biçimi ona bildirip yönerge isteyeceğini söyler.

---

(1) F. B., c. VIII, b. 594 (10.8.1913).
(2) Bak: c. II, K. I, s. 439.

Grey bu işe yani İtalya'nın 12 adadan bir an önce çıkması işine İngiltere'de büyük önem verildiğini İmperiali'ye söylemiş ve eğer Bingazi sancağında daha 20 yıl birkaç Türk kalırsa İtalya işbu adaları bu kadar uzun zaman alıkoymaya kalkışacak mıdır, diye sormuştu.

13 Ağustos'ta Pişon, Grey'in önerdiği (önerisinin) son biçimi kabul ettiğini teller. Yayınlanmış belgeler arasında İtalyan karşılığını bulamadım, ancak Rodos'taki Fransız Konsolos muavininin 20.8.1913 tarihiyle hükümetine yazdığına göre Rodos'ta İtalyan generali Ameglio ora ileri gelenlerini çağırıp onlara şu demeçte bulunur (1):

"Baylar, Büyükelçiler Konferansı'nın adalar sorunu üzerindeki kararını öğrenmiş olmalısınız. Sporatlar İtalya'da kalmaktadır ve eğer bizim burasını elde tutuşumuzun sürel (süreli) olacağı açıktan açığa söylenilmişse de o Mısır'daki İngilizlerin durumu gibi uzayabilir."

12 Ağustos'ta Grey İngiliz Kamutayı'nda birçok dış sorunlar ve en çok Doğu sorunları üzerinde uzun bir demeçte bulunur ve Ege adalarından hiçbirinin hiçbir büyük devletçe istenilmemesi ve alıkonulmaması üzerinde direnip Balkan Savaşı'ndan hiçbir büyük devletin ayrıca bir ası (çıkar) sağlamaması üzerindeki kararın en çok bu adalarla ilgili kısmına önem vereceğini söyler.

Londra Büyükelçiler Konferansı'nın adalar işini bir sonuca bağlamadan yaz dursamasına (tatiline) başlanması yüzünden bu sorun işbu 1913 yazında çözülenemeyecek ve bunun üzerinde görüşmeler kısa kalacaktır, bu da adaları elinde bulunduran İtalya için bir kazançtı; dolayısıyla İtalyan basını İtalyan elindeki adaların keskili (geleceğini) saptanmamış ol-

---

(1) F. B., c. VIII, b. 57.

masından sevinç gösterecek ve Yunanistan da Görice'nin Arnavutluk'ta kalmasına karşı veya bundan sızlanıcı bir durum alacaktır (1).

Bu işin ilerdeki gelişimi bu cildin 3'üncü kısmında görülecektir.

(1) Yani İtalya, adaları kendine verse de Yunanistan Görice'nin Arnavutluk'a gitmesine onaşmak (yanaşmak) istememektedir.

ARALARINDAKİ ÖNÜRDEŞLİK YÜZÜNDEN BALKANLI BAĞLAŞIKLARIN RUMELİ'Yİ PAYLAŞMA İŞİNDE ANLAŞAMAMALARI VE ARALARINDA SAVAŞ ÇIKMASI

Bulgar, Sırp ve Yunan savları

Bulgaristan, Balkan yarımadasının ortasında bulunan devlettir, dolayısıyla coğrafya bakımından bu yarımadayı eğer bir devlet kendi egemenliği altında birleştirecekse bunun Bulgaristan olması Bulgarlara usalır (akla yakın) ve hatta doğal görünmektedir. Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşması Bulgaristan'a bu yolu göstermiş ve ona bu yolda kısa bir ilk adım attırmıştır; Bulgarlar bir türlü bunu unutamamaktadırlar ve biteviye bu amacı elde etmeye çalışmaktadırlar.

O sıralarda Bulgar düşünce ve ihtiraslarını en iyi toplayan demeç, Roma'daki Bulgar Ataşemiliteri Binbaşı Gançef'in Fransız ve Rus ataşemiliterlerine söyledikleridir (1), önemli kısımları aşağıdadır:

"Fransa ile Rusya, Selanik işinde bizi tutmuyorlar; onlar Bulgaristan'ı kendilerine düşman kılmaktadırlar; halbuki onların her biri işbu ülkede, başka başka sebeplerle, o kadar candan sevilirlerdi; bu iki devlet böyle davranmakla bu andaki asılarına (çıkarlarına) değilse de pek yakın bir ilerideki asılarına

(1) F. B., c. VI, b. 285 (12.4.1913).

(çıkarlarına) karşı iş görmüş oluyorlar, çünkü bizim can alacak saydığımız bir noktada bizi tutmayışları, bizi Avusturya'nın ve dolayısıyla bizi bu işte destekleyen ve bu büyük asılar (çıkarlar) çarpışmasına üstün kuvvetlerini kullanmasını bildiğini gösteren, Üçlü Bağlaşmanın kucağına atacaktır.

"Silistre'nin Romanya'ya bırakılması, Selanik'in Bulgaristan'da kalmasını daha da çok gerektirmektedir. Bizim kayıplarımızın yarısına uğramamış olan Yunanlılar ne hakla bu kadar büyük bir liman isteyebilirler. Bizimki gibi bir ulus boşu boşuna 40.000 can özverisinde bulunamaz.

"Balkan bağlaşmasını biz kurduk; onu ancak biz, öbür devletlerin her biriyle ayrı ayrı anlaşarak ve onlar arasında bir bağ işini görerek biz yapabilirdik; ancak bizim yüzümüzdendir ki Yunanistan'la Sırbistan büyüme ülkülerine erişebildiler; bizsiz onların elinden bir şey gelemezdi; bizim elimizledir ki Sırp ve Yunan hanedanları bir an için yerlerinde berkitilmiş oldular. Pek güzel! Onlar için bu kadar asılı (yararlı) olan bizim kurmuş olduğumuz bu bağdaşmayı biz bozacağız. Ve bugünden sonra pek kısa bir ara olmadan Yunanistanla savaş, Türkiye ile savaş kadar sakınılmaz bir iş olacaktır; bugünkü savaşın Yunanistan'a sağlayacağı yerleri ondan geri alacağız ve o, eski sınırları içine dönecektir. O, Sırbistan'a dayansa da, bizim savaş aletlerimiz ve daha ne gibi uğraşmaların elimizden geleceğini bilenler, çarpışmanın sonucu üzerinde hiç duraksamazlar.

"Sizin, Üçlü Bağlaşma ile çarpışacağınız gün, Avusturya ordularının bir kısmından kurtulmak için onun böğrüne büyük bir Sırbistan'ı salmak isteyişinizi anlıyorum; ancak biz size karşı olursak Sırbistan ne yapabilir?

"Gerçekten Balkanlar'da bir tek devlet için yer vardır, egemenliğin ister istemez Bulgaristan'da olmasının gerektiği-

nin ispatını fuzuli görüyorum (1). Hatırlatmak gerekir mi ki Avusturya Sırbistan'ın, onunla bizim aramızda paylaşılmasını bize önermişti ve daha bir yıl olmadı ki birtakım Sırp subayları kolay bir ayaklanma sonucu olarak ülkelerinin Bulgaristan'a katılmasını bize önerdiler? Her ne olursa olsun herkesten önce hesaba katılması gereken biziz ve siz Rus ve Fransızları aynı aşama ilgilendiren Küçük Asya sorunları ortaya çıkınca biz, söze alınmaya değmez bir etken olmaktan çok uzak olacağız."

"Şüphesiz önemini tanımamazlık etmediğim para sorunu var, ancak şu veya bu biçimde daima Fransa'da para bulabileceğimize güvenemez miyiz?"

Bu demeçte her şey vardır: Her bir sınırı aşan ve Asya'ya bile taşmaya yeltenen ve dolayısıyla İstanbul ve Boğazlarda da gözü olduğunu gizleyemeyen Bulgarların veya hiç olmazsa onların en çok sözü geçen askeri çevenlerin (çevrelerin) açgözlülüğü, Rumeli paylaşmasının ulusal bir temele göre değil bağlaşma ve savaş işinde gösterilen yararlıklara ve katlanılan kayıplara göre olması isteği, Bulgarların Yunanlılara ve gerekirse Sırplara çatmayı düşündükleri, genel siyasa bakımından, Rusya ve Fransa'nın, Sırbistan'ı tutup Bulgaristan'ı gücendirirlerse yanlış bir iş görmüş olacakları...

Bulgar açgözlülüğü bu kadar açık olunca Rumeli'nin üç bağlaşıkça paylaşılması işinde çok önemli olan bir yön üzerinde ilgili bütün bakışların toplanması doğal idi; o da Sırbistan'la Yunanistan'ın sınırdaş olup olmaması, yani Bulgaristan'ın Arnavutluk'a komşu olmakla bu iki devletin arasına girip onları birbirinden ayırıp ayırmaması yönü idi. Eğer Bulgaristan da Arnavutluk'a kadar uzanırsa, ki Sırp- Bulgar ant-

---

(1) İm bizimdir.

laşması gereğince böyle olacaktı. Sırbistan, yine çevrilmiş ve Avusturya ile onun sözde olmasa da gerçekten bir korunuğu olan Arnavutluk (Adriyatik'e tecimel (ticari) çıkışa rağmen) ve yine onun dostu olacak olan Bulgaristan arasında kuşatılmış kalacak ve kesin bağımsızlığı gerçekleşmeyecekti. Bu böyle olunca Bulgaristan'ın uygun an ve olayları kollayarak, ister Sırp'ı ister Yunan'ı ezmesi kolay olacaktı; yok Sırbistan'la Yunanistan'ın sınırları bitişik olursa o vakit Sırbistan için özgür olarak nefes almak olanaklı ve bu iki devlet için Bulgaristan'ı denklemek daha çok kolay olacaktı. Dolasıyla bu Sırp-Yunan sınırdaşlığı yönü aytışma (tartışma) ve uğraşmalarda başlıca amaçlardan biri olacaktır.

Bulgaristan'ın Sırbistan'la bağlaşırken yaptığı antlaşmada her iki devletin Rumeli'deki paylarının saptanmış olduğunu ve Bulgar-Yunan bağlaşmasında bunun yapılmadığını yukarda gördük.

Savaş olayları öyle gelişmiştir ki Sırplar ve az çok da Yunanlılar pek çabuk karşılarında önemli bir düşman kuvvetinden kurtulmuşlardır; Bulgaristan ise hem en büyük Türk kuvvetleriyle boy ölçüşmüş, hem de bu kuvvetler biteviye Anadolu kaynağından beslendikleri için sonuna kadar Bulgar'ı yıpratmışlardır. Şöyle ki 8 sonteşrin (kasım) 1912'de Yunanlılar Selanik'i ve 18 sonteşrinde (kasımda) Sırplar Manastır'ı aldıktan sonra, hele bu sonuncular için artık hesaba katılacak ve uğraşılacak önemli bir Türk kuvveti yoktu (Yunan Yanya'da ve bazı adalarda daha epey uğraşmak zorunda kalacaktır); halbuki Bulgar için onun ana hatta var gücünü üzerine çeken bir Çatalca ve Edirne cephesi kalacaktır. Savaşın ta başından askeri gereklilikler dolayısıyla zaten Bulgarlar, ana amaçları olan Makedonya'da az asker bulundurmuş ve var yoklarını Trakya'ya yığmışlardı; sonteşrin (kasım) 1912 ortalarında Sırp orduları-

nın karşısında hemen kimse kalmadığı halde Bulgarların yine Çatalca ve Edirne önlerinde var güçleriyle uğraşmak zorunda kalmalarının doğal sonucu Manastır ve Kosova vilayetlerinin hemen hepsi ile Selanik Sancağı'nın pek büyük bir kısmını Sırp ve Yunan ordularınca tutulması olmuştur.

Dolayısıyla Bulgarlar Türklerle işlerini bitirdikten sonra, Sırp-Bulgar Bağlaşması'yla kendilerine ayrılan yerleri almak istediklerinde Sırplara oradan çıkınız demeleri gerekecekti. Sırplar ise daha 1912 ilkkânunda (aralık) Londra Konferansı başlamadan Bulgarlarla olan Bağlaşma Antlaşması'nın toprak bölünmesi kısmının değiştirilmesini istemeye koyulmuşlardı ve yalnız istedikleri yerler değil onlardan daha pek büyük yerler kendi ellerinde bulunduğu için Bulgarlar dileyici durumuna düşmüş ve dolayısıyla ya Sırpların dileklerine peki demek veya onlarla çarpışmayı göze almak yollarından birini seçmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden 1912 sonkânunundan (ocak) beri bir Sırp-Bulgar çarpışması havadandır ve Osmanlı-Balkanlılar barışının olmasını beklemektedir denilebilir.

Rusya'ya gelince Binbaşı Gançef'in sözleri onun durumunu iyice anlatır: Rusya için Bulgaristan İstanbul ve Boğazlar'da bir önürdeştir; Sırbistan ise Avusturya'yı içinden kemirmek için bir koz ve silahtır; dolayısıyla Rusya'nın, iş kesin ve son evreye girince, Sırp'ı tutacağı besbellidir. Ancak o, bir yandan Osmanlı savaşı sürdükçe Balkan Bağlaşması bozulmasın diye her iki bağlaşığı iyi geçindirmeye, aralarını bozacak sorunların ortaya atılmamasına ve genel olarak da Bulgarı açıktan açığa gücendirerek Avusturya kucağına atmamaya ve ancak Avusturya'ya yarayabilecek olan bir Balkanlılar arası savaşının çıkmamasına çalışacak ve paylaşma işinde aracılık etmek isteyecektir.

Bulgar açgözlülüğünden ve onun Dobruca'da da gözü ol-

masından kuşkulanan ve bütün Balkan devletleri büyürken eli boş kalmak istemeyen Romanya da bu işte Bulgar'a karşı olacaktır.

Avusturya yukarda görülen sebepler dolayısıyla Bulgar'ı tutmaktadır; ancak ondan, bağlaşığı Romanya'yı, ufak bir sınır düzeltmesiyle dinizlemesini (tatmin edilmesini) istemektedir.

Doğal olarak Balkanlılar arasında bir savaşın çıkması Avusturya'nın çok işine gelirdi. Bu, Rusya'nın nice emekle kurduğu Balkan Bağlaşması'nın bozulması, onun elde ettiği bütün sonuçların tehlikeye düşmesi ve Selanik ve doğu yolunun yeniden Avusturya'ya açılması demekti; bundan başka savaş ve barış görüşmeleri sırasında Avusturya kendisi için büyük bir tehlike saydığı Sırp'a karşı çok şey yapabilirdi ve onu bundan böyle hep güçsüz bırakmak için birçok ölçemler (önlemler) düşünebilirdi.

Avusturya, Osmanlı-Balkan Savaşı'nın öngününde de bu gibi ümitler beslemişti, ancak Osmanlı yenilmesi o kadar çabuk olmuştu ki bu ümitlerinin hiçbirini gerçekleştirmeye vakit bulamamıştı. Bu sefer de böyle olacaktır; Avusturya'nın güvendiği Bulgaristan'ı Sırp, Yunan ve Romanyalılar o kadar çabuk ve kesin olarak kıpırdanamayacak bir duruma sokacaklar ve barış istemek zorunda bırakacaklardır ki kendi bağlaşıkları Almanya ve İtalya'dan yüz bulmayan Avusturya için bir şey yapmaya vakit kalmayacak ve o üstelik, kendi eski bağlaşığı Romanya'nın da kendisinden uzaklaşmasına ve ana düşmanı saydığı Sırp'ın hiç düşünülmedik biçimde büyümesine seyirci kalmak veya ezik bir Bulgaristan kendi yanında ve büyümüş ve yen (başarı) kazanmış Sırbistan, Romanya ve Yunanistan kendi karşısında olarak bir genel savaşı göze almak durumlarından birini seçmek zorunda kalacaktır; ve o an için seyirci kalmayı daha uygun bulacaktır.

Bütün bunlar göreceğimiz olaylar üzerinde etkide bulunmuş olan ana etkenlerdir.

Sırbistan'ın, Bulgaristan'la olan antlaşmasındaki paylaşma tasarısını bozmak için ileri sürdüğü sav ve düşüncelerin başlıcaları aşağıdadır; bunlar birçok Sırp resmi belgesinde görülür; aşağıya koyduklarımız Paşiç'in 22/2/1913'te Bulgar hükümetine bildirilmek üzere Sofya'dan Sırp elçisine yolladığı bir mektuptan (1) ve Londra Konferansı'nda Sırp baş oruntağı (delegesi) olan Novakoviç'in bir andıcından (muhtırasından) alınmıştır (2).

1) Sırbistan antlaşma ve ona bağlı askeri anlaşmaya göre 150.000 kişi seferber edecekken 360.000 kişi seferber etmiştir. Sırbistan'la Bulgaristan işbu anlaşmalara göre Vardar ovasına yüzer bin kişi göndermeleri gerekirken Bulgaristan bunu yapmamış hemen bütün ordusunu Meriç ovasında kullanmış ve bundan artık olarak da, daha 20/10/1912'de Maliye Bakanı Todorof'u Niş'e yollayıp Paşiç'ten Edirne'ye karşı Sırp askeri yollamasını dilemiştir; Sırbistan ise hiç duruksamadan 50.000 kişiden artık bir orduyu hemen Edirne'ye karşı yollamıştır; daha sonra, 9/2/1913'te Bulgaristan yine Sırbistan'a başvurarak Edirne'ye karşı ağır topların yollanmasını istemiş ve Sırbistan bunu da yapmıştır. Özet olarak antlaşmaya göre Makedonya iki devletin ordularınca hep birlikte ele geçirilecekken, orasını Sırplar kendi başlarına savaşarak almışlar, bu da yetmiyormuş gibi hiçbir zorları yokken Trakya'nın ele geçirilmesi için Bulgar'a yardım etmişlerdir.

2) Antlaşma için görüşmeler sırasında Rumeli'de iki türlü yer göze alınmıştır: Şar dağlarının kuzey ve batısında bu-

---

(1) Metin: I. B., c. IX, K. II, b. 693 eki.

(2) Metin: F. B., c. VI, b. 571.

lunup hiç duruksamaksızın Sırp tanınan yerler ve Rodop dağıyla Struma suyunun doğusunda bulunup hiç duraksamaksızın Bulgar tanınan yerler. Arada Makedonya, üzerinde anlaşılamayan yer idi. Antlaşmaya göre Sırbistan kendisine tanınan yerleri yani Draç'la birlikte Şkodra vilayetini ele geçirirse Bulgaristan oranın da korunması için Sırbistan'a yardım etmeyi üzerine almıştı. Eğer bu yerler yüzünden Avusturya'ca savaşla tehdit edildiği vakit Sırbistan oralardan çekilmesiyde Avusturya ile savaşmak gerekecekti ve bu olsaydı Bulgaristan aradaki antlaşmaya göre Avusturya'ya karşı Sırbistan'ın yardımına 200.000 kişi göndermek zorunda bulunacaktı; yani daha Türk orduları ayakta iken, Sırbistan ve Bulgaristan'ın Avusturya ile de savaşmalarına az kalmıştı (1). Sırbistan bunu yapmadı ve her iki devletin ordularını böylelikle korudu. Sonra, Londra'daki Büyükelçiler Konferansı Sırbistan'ın oralarda kazanmış olduğu yerleri onun elinden aldı. Bu kayba katlanmakla Sırbistan hem kendini, hem de Bulgaristan'ı korumuş oldu, dolayısıyla bu kaybın da iki bağlaşık arasında paylaşılması, yani Sırbistan'a Makedonya'da daha büyük bir yerin verilmesi gerekir.

3) Sırp-Bulgar bağlaşması için görüşülürken Osmanlı'dan alınacak toprakların sözü geçtikçe Bulgar resmi çevenleri (çevreleri) hep Edirne'nin İstanbul ve Boğazlar bölgesi içinde bulunduğunu (yani Rusya ile ilgili olduğunu) ve dolayısıyla kendilerinin oralar üzerinde bir dilekleri olmadığını ileri sürdüler; sonra savaş sırasında bir değişiklik oldu ve bu yerler Bulgar bölgesi içine girdiler. Sırplar bundan hoşlanmışlardır, ancak bu onlara Makedonya'daki paylarının büyütülmesini iste-

(1) Bu yön, Türk ordularının Arnavutluk'un bağımsızlığına ve onun kuzey kıyılarının sağlanılmasına yardım ve etkilerinin bir kısmını gösterir.

mek için yeni bir hak vermektedir. Üç aydan çok oluyor ki (sonteşrin (kasım) 1912 ortalarından beri) Makedonya'daki askeri işlerini bitirmiş olan Sırbistan bütün ordusunu seferber tutmakta ve dolayısıyla bütün ağırlığıyla Bulgaristan'dan yana basmakta, ta ki, Bulgaristan, Sırp-Bulgar antlaşması sırasında hiç almasını düşünmediği Edirne'yi alabilsin.

Sırbistan Makedonya'da hiçbir karış toprak istemiyor ki kendi çocuklarının kanıyla sulanmış olmasın ve Bulgar askerinin elinde bulunsun.

4) Sırp-Bulgar antlaşması yapıldığı sırada başka bağlaşık (Yunan ve Karadağ) kazanılacağı, yani onlara da pay vermek gerekeceği düşünülmemişti.

5) Makedonya'nın bütününü (Üsküp, Komanova ve Tetovo bir yana) Bulgaristan'a bırakan antlaşma ırki durum bakımından da doğru değildir; oranın halkı karışıktır, Bulgar istatistiklerine göre bile orada Slavlar yüzde 50'dirler; dolayısıyla bu bakımdan da kimse bütün Makedonya'yı kendisi için isteyemez.

6) Bütün bunlara göre ve ikili yerine dörtlü bir bağlaşma ortaya çıktığı için Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan Sırp-Bulgar antlaşmasını bir yana bırakarak Balkan yarımadasının yeni ve kesin bir paylaşmasını yapmalıdırlar. Bu paylaşmada yalnız yeni devletlerin karşılıklı denkliği ve coğrafi uygu (uygunluk), göze alınacak ve bu iş her bir devletçe savaşa sokulmuş kuvvetler ve ele geçirilmiş yerler esası üzerinden çözülenecektir (çözümlenecektir). Böylelikle bağlaşıklar hep birbirine dost ve bağlı kalırlar.

7) Bulgarların kendileri için istedikleri yerlerin Sırbistan'a verilmesiyle ora halkının ulusallığını kaybedeceği sanılmamalıdır; bunlar olsa olsa yerli lehçelerini kaybederler ve yine bir Slav kültürüne bağlı kalırlar ve dil ve kültür bakımından

Sırp ve Bulgarlar, Büyük ve Küçük Ruslar (Rus ve Ukraynalılar) kadar birbirlerine yakındırlar, Sırp-Bulgar karşıtlığı ancak dar görüşlü ve kısa anlayışlı kimselerce ileri sürülebilir.

8) Sırp-Bulgar antlaşması olduğu gibi yürütülürse Bulgarlar 93.000, Yunanlılar, Selanik, Kalkidikya yarımadası (Ayon Oros dışta) ve Girit'te 38, 118 ve Sırplar 22.400 km2 yer kazanmış olacaklardır. Ne Balkan Bağlaşması ne de savaş, Balkan yarımadasında, ölçüsüzce büyük ve öbürlerini egemenliği altına alabilecek bir devlet yaratmak için yapılmadı.

Bu Sırp Slavlarına Bulgarların karşılıklarını yazmadan önce genel Balkan siyasasını ve Sırp ve Bulgar devletlerinin karşılıklı durumunu ilgilendiren, yukarda birkaç imine (işaretine) rastlamış olduğumuz bir yöne bakışı çekmek isteriz.

Bulgarlar: Balkanlar'da bir tek devlet için yer vardır ve merkezi durumumuz dolayısıyla biz o devletiz ve günün birinde büyüyerek bütün Balkanları egemenliğimiz altına alacağız demektedirler.

Sırplar: Sırp-Bulgar yoktur, güney Slavları vardır; bunlar Slovenler, Hırvatlar, Sırplar ve Bulgarlardır; günün birinde bütün bu oymaklar (Belgrad'da "tribu" sözü kullanılmaktadır) Alman oymakları gibi (Prusyalı, Baviyeralı, Sakslı...) birleşeceklerdir. Sırplar ortada bulundukları için bu birleşme onlara katılarak ve az çok onların egemenliği altında olacaktır, demektedirler ve diyeceklerdir.

Sırp savlarına karşı olan Bulgar savlarına gelelim; bunlar 18/6 ve 25/6/1913 tarihli Bulgar not ve andıcında toplanmıştır; bu sonuncusu hakemlik edecek olan Rus hükümetine verilmiştir (1); ana çizgilerini aşağıda veriyoruz; Sırp savları için yapmış olduğumuz gibi en önemli gördüğümüz kısımları aldık:

a) Sırpların savaşa, antlaşmada söylenildiğinden çok as-

ker sürmüş olmaları antlaşmanın değiştirilmesi için bir sebep olamaz, biz de öyle yaptık ve 620.000 yani Sırplarınkinden çok artık asker savaş alanlarına yolladık.

b) Bizim Vardar savaş bölgesine 100.000 kişiden az kuvvet göndermiş olmamız kurmaylar arasında yapılmış olan 19/6, 23/8 ve 15.9.1912 tarihli anlaşmalara uygundur. Sırpların Edirne'ye asker göndermeleri de 19.6.1912 anlaşmasına uygundur(1); bütün Sırp başarıları Bulgarların Trakya'daki Türk ordularını yenip onlarla Sırp savaş bölgesi arasında bir duvar gibi dikilmeleri yüzündendir. Savaş kayıpları kimin daha büyük bir yükü üzerine almış olduğunu gösterir. Bulgarların kayıpları 93.000, Sırplarınki ise 25.000 kişidir.

c) Bulgarların Edirne'yi almasının Sırplara bir ödün isteme hakkı verdiğini ileri sürmek doğru değildir, çünkü antlaşma Rodop'un doğusundaki bütün yerleri Bulgarlara bırakıyordu. Savaşa yalnız Edirne'yi Bulgar'a sağlamak için yeniden başlanıldığını (Londra Konferansı'nın dağılması) ileri sürmek de doğru değildir, çünkü bu karar bütün bağlaşıklarca asıları (çıkarları) gereği olarak hep birlikte alınmıştır. Eğer o sırada Edirne dayanmakta idiyse Yanya ve Şkodra da dayanmakta idiler ve Türkiye o anda adaları vermek ve savaş ödencesi (tazminatı) sözünü duymak bile istemiyordu.

d) Sırpların Adriyatik kıyılarında kalamamaları işine gelince: Antlaşma işbu kıyıların her ne olursa olsun elde tutulacağını değil bunun uygun bir durum olursa yapılacağını söylemektedir. Bundan başka kazançları tehlikeye düşecek olursa Sırbistan'a yardımı üstlenmiş olan Bulgaristan bundan antlaşma gereklerince hiçbir an kaçınmamıştır. İşin gerçeği ara-

(1) Bak: c. II, K. I, s. 214-222. - Burada, yani "Geşof"taki tarihler rûmidir.

nırsa Sırplar Adriyatik kıyılarını bizimle anlaşarak değil bize haber bile vermeden boşalttılar; doğrusunu söylemiş olmak için şunu da eklemelidir ki eğer Sırbistan ele geçirdiği yerlerin bir kısmını bırakmak zorunda kalmışsa bu İstanbul yakınlarına ve Marmara kıyılarına kadar varmış olan ve oraları bırakmak ve Enos - Midya çizgisini kabul etmek zorunda kalan Bulgaristan'ın da başına gelmiştir; dahası da var: Bulgaristan bütün bağlaşıkların asılanmış (yararlanmış) oldukları Balkan denkliğinin bozuluşunu, kendi öz topraklarından özveride bulunarak, Silistre kentini vererek ödemiştir. Adriyatik kıyılarından çekilmiş olmak Sırplar için önemli bir sorundur, ancak büyük devletler Sırbistan'a ora limanlarından birine ulaşan bir demiryolu sağlamışlardır ve Sırbistan Yeni Pazar Sancağını ele geçirmekle Karadağ limanlarını da kullanabilecek bir duruma girmiştir. Dolayısıyla, Sırbistan'ın dinizlenilmiş olduğu (tatmin edilmiş) olduğu denize çıkış işini bir yana bırakırsak, görürüz ki onun vazgeçmek zorunda kaldığı Adriyatik kıyıları, tutumsal (ekonomik) bakımdan, Bulgaristan'ın vazgeçmek zorunda kaldığı Marmara kıyılarıyla bir tutulamaz.

e) Yunan ve Karadağlıların bağlaşmaya girip savaşa katılması Sırbistan için bir yük değil bir yardım olmuştur; bu yüzden bize Sırplara ödün vermek değil, Sırplardan ödün almak düşer.

f) Genel olarak şu da söylenilmelidir ki savaş sırasında Sırbistan, şunu veya bunu yapar, şuraya veya buraya asker yollarken hiçbir kere bunların aradaki antlaşmaya uygunsuz veya onun dışında olduğunu söylemedi ve bu yüzden ilerde ödün isteyeceğini bildirmedi; eğer bunu vaktinde yapmış olsaydı Bulgaristan da ona göre düşünüp işi tartar ve Sırbistan'dan şu veya bu şeyi istemekten vazgeçer veya onu Sırbistan'ın biçtiği değere göre ödemeye onaşırdı (yanaşırdı); dolayısıyla sa-

vaş sırasında her yapılanı antlaşmaya uygun bilen ve bilmiş olan Bulgaristan'dan bugün bir şey istemek doğru değildir.

g) Dilek ve savlarının antlaşmaya dayanamayacağını içten anlayan Sırbistan işbu antlaşma ile hiçbir ilgisi olmayan başka bir düşünce de ortaya atmıştır: Balkanlar'da bir siyasal denklik bulunmasının gerektiği, yani Rumeli paylaşmasından sonra Sırbistan'la Bulgaristan'ın güçleri arasında bir denklik olması. Şurası gözden kaçırılmamalıdır ki savaştan önce Bulgaristan'la Sırbistan arasında siyasal denklik yoktu; dolayısıyla iki devletin kalabalığı ve coğrafi durumunda böyle göze çarpacak kadar bir ayrılık bulundukça savaştan sonra da arada denklik olamaz.

Bu savların hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış ve doğru olanların ne ölçüde doğru olduklarını incelemeye kalkışmayacağız; tarih hep göstermektedir ki, önemli olan, bu gibi savlar ve onların doğru ve yanlışlığı değil, elde edilen başarılardır; Balkanlılar arası savaş ise Sırbistan'ı haklı çıkarmıştır.

Yunanistan'la Bulgaristan arasında önceden yapılmış bir paylaşma tasarı olmadığı için, yukarda da bir örneğini gördüğümüz gibi, Bulgaristan paylaşmada ilke olarak her iki yanın savaşa soktuğu asker sayısına ve uğradığı kayıplara dayanılmasını, Yunanistan ise bir yerin çoğunluğu ve daha doğrusu Hıristiyan çoğunluğu hangi ulustansa o yerin o ulusun ülkesine katılmasını isteyecektir.

Olaylara geçelim:

Sazonof 16.12.1912'de, yani Birinci Londra Barış Konferansı ilk toplantısını yaptığı gün, Belgrad Elçisi Hartig'e çektiği bir telde (1) özet olarak şunları demektedir:

---

(1) Geş., s. 127.

Novakoviç (1) İsvolski'ye dedi ki, eğer Adriyatik'te bir liman tam olarak Sırbistan'a verilmezse, o, Sırp - Bulgar antlaşmasıyla çizilmiş olan sınırın ötesinde ödün aramak zorunda kalacaktır. Türklerde ise diklik sezilmektedir. Bizce Sırbistan'ın ve bütün bağlaşıkların ana asıları (çıkarları) Türkiye ile çabuk barış yapılmasındadır - Sırbistan'la Bulgaristan arasında tam bir anlaşmanın olması da o kadar önemlidir; bunca güçlükle varılmış olan Sırp - Bulgar sınır anlaşmasının bozulmasını hiç de hoş göremeyiz ve buna yardım edemeyiz. Bize göre Londra görüşmelerinde ana sorun (barış işi) çözülenmeden (çözümlenmeden) önce, Balkanlılar arasında sınır işlerini ortaya atmamak bağlaşıkların asılarına (çıkarlarına) uygundur.

Bu tel o anda Sırp dileklerine karşıdır ve genel olarak Balkanlılar arasındaki ilişkiler üzerinde o sıradaki Rus düşüncesini ve durumunu göstermektedir.

Osmanlı ile daha paylaşacak kozu çok olduğu için o sırada bu yoldaki Rus öğütlerine kulak asan yalnız Bulgar'dır; Sırp ve Yunan ise Bulgar'ın daha işini bitirmemiş olması dolayısıyla ve hırsı yüzünden onu pek çabuk bitiremeyeceğini anladıkları için, Balkanlılar arasındaki sınır işlerini biteviye ileri süreceklerdir; Londra'ya giden Yunan oruntaklarına (delegelerine) Osmanlı ile yapılacak barış için olduğu gibi Bulgaristan'la Yunanistan arasında çizilecek sınır için de ayrıntılı yönerge (talimat) verilmiştir. Buna göre (2):

Yunanistan Taşos üzerinde direnecek ve bunun da öbür adalar gibi kendisine verilmesini isteyecek, eğer bu olmazsa, adanın Bulgarlara geçmemesi için İngiltere'ye onu, Mısır'la

---

(2) Londra Konferansı'nda Sırp baş oruntağı (delegesi).

(3) H. D. G., c. V, s. 85.

ilgilidir diye ele alması önerilecektir (1). Makedonya'da Selânik ve Kalkidikya yarımadasıyla Seres, Vodina ve Görice'yi Yunan'da bırakacak bir sınır elde etmeye çalışılacak; böylelikle daha önce yapılmış olduğu gibi Kavala, Drama ve Gevgeli'den ve Manastır merkez kazası üzerinde her türlü savdan vazgeçilmiş oluyor ve Bulgaristan'a 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşması sınırlarıyla Venizelos'un daha önce istemiş olduğu sınır arasında ortalama bir sınır önerilmiş oluyordu.

Bağlaşıklar arasında sınır işleri böylece çözülendikten sonra Yunan oruntaklarına (delegelerine):

a) Arada kazanılan toprakların hep birlikte yabancılara karşı korunulması ve inancalanması (güvenlik altına alınabilmesi) için bir anlaşmaya varmaya çalışmak; b) Arada, gerekince Romanya ve Türkiye'yi bile içine alabilecek olan, bir konfederasyon eyginlik (yatkınlık) göstermek; c) Yukarda sözü geçen anlaşmaya varılamazsa Lahey divanının yetkisi kabul edilerek bağlaşıklar arasında şartsız ve bağsız bir mecburi hakemlik antlaşması yapılmasını istemek yönergesi verilmişti.

İlk Londra Konferansı sırasında (16.12.1912 - 30.1.1913) bu işler üzerinde Venizelos'la Danef arasında epey görüşmeler olmuştur; bir an olmuştur ki Venizelos sınır olarak Kalkidikya yarımadasının kuzeyindeki gölleri (Beşik ve Aya Vasil gölleri) sınır olarak kabule, Selânik'i bir özgür liman yapıp onu berkitmemeyi (takviye etmemeyi) kabule, Geşof da (Sofya'da kalmıştı) Selânik'ten vazgeçmeye eyginlik (yatkınlık) göstermiştir (2).

---

(1) Ada, Kavala'nın karşısındadır. Mısır'da Hidivlik Hanedanını kuran Mehmet Ali Paşa da Kavalalıdır.

(2) Bak: Geş., s. 154 haşiyesine ve s. 184-186 ve s. 185 haşiyesine keza: H. D. G., c. V, s. 93-94.

Ancak her iki ülkenin coşkunları, başta krallar ve generaller olmak üzere bu yolda anlaşmalara yanaşmak istemeyeceklerdir. Venizelos Atina'ya döndüğünde Yunan Kamutayı'nda bu yüzden ve kalabalık Rum yerlisi olan Kavala, Seres ve Drama'dan vazgeçilmiş olmasından dolayı sorguya çekilince Struma (Büyük Karasu)nun doğusundaki yerlerde gözü olmadığını çünkü coğrafi durum bunu gerektirdiğini ve kıyı boyunca uzanmaya karşı olduğunu ve böyle belkemiği olmadan yayılmanın, başka bir yönde (kuzeye doğru olacak) yuvarlak sınırlar elde etmekten daha tehlikeli olduğunu söyler (1).

Ancak ne Bulgaristan'da Selanik'in Yunanistan'a bırakılmasını, ne de Yunanistan'da Kalkidikya yarımadası kuzeyindeki göllerin sınır olmasını kabul edecek, ne bir çoğunluk ne de önemli bir azınlık bulunmadığı için iş ilerde kılıçla çözülenecektir.

İlk Londra Konferansı'nın sonlarında, 23.1.1913'te (İstanbul'da Babıâli baskını olduğu gün), Paşiç, iki ay kadar önce Novakoviç'in İsvolski'ye söylemiş olduğunu, bu sefer doğrudan doğruya Belgrad'daki Bulgar elçisine söyler, yani aradaki antlaşma ile saptanılmış olan sınırın değiştirilmesini ister ve 1 Şubat'ta Sofya'daki Sırp elçisi bu yolda yazı ile de Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na başvurur (2). Böylelikle iki bağlaşık arasında bağlaşma antlaşmasındaki sınırın değiştirilmesi sorunu resmen ortaya çıkmış bulunur; bu sorun da ilerde kılıçla çözülenecektir. Türklerle savaş bitmeden bu gibi işlerin çıkarılmasına kesin olarak karşı bulunan Sazonof, Belgrad'daki elçisi yolu ile Sırp hükümetini azarlar (3).

---

(1) Böylelikle Venizelos ilerde canla başla uğraşarak "Sevr"de kâğıt üstünde olsun elde edeceği ta Karadeniz kıyılarına kadar uzanan sınırların çok kötü ve tehlikeli olduğunu 5-6 yıl önce kendi ağzıyla söylemiş oluyordu.

(2) Geş., s. 118-119.

(3) 10.3.1913 Teli - Geş., s. 129.

Bulgaristan - Romanya gerginliği

Bir yandan Bulgaristan'la yaptığı antlaşmada kazanılacak yerlerin nasıl paylaşılacağını gösteren bir yazının bulunmaması yüzünden Yunanistan bu işi görüşerek çözülemeğe (çözümlemeğe) öbür yandan Sırbistan, Sırp - Bulgar antlaşmasındaki paylaşma tasarısını kendisinden yana değiştirmek isterken Romanya da biteviye baskı ve gözdağı ile Bulgaristan'dan yer istemekte ve en çok Silistre ve Tutrakan kentlerinin kendisine verilmesinde direnmektedir; Bulgaristan ise o sıralarda Çatalca ve Edirne'de uğraşmak ve ordusunun en büyük kısmını veya hemen hepsini oralarda tutmak zorundadır; Türkler Karadeniz kıyılarına bir çıkartma yaparlar korkusuyla Varna yakınlarında bulundurduğu küçük bir kuvvetten (8000 kişi kadar) başka Bulgaristan içinde hemen hiç askeri kalmamıştır; bundan asılanan (yararlanan) Romanya ise boyuna sıkı basmaktadır; Sofya'daki Romanya elçisi şubat ortalarında siyasal ilişkileri kesip kendi ülkesine geri döneceği tehdidini bile ortaya atar, Bulgaristan en çok Rus ve Fransız baskısı ile 15 Şubat'ta Silistre'nin Mecidiye Tabyası'yla Şabla burnuna (Bulgar - Romanya sınırından 20 km. kadar güneyde) giden dil biçiminde bir yeri vermeye onaşır (yanaşır) (1). Sonda bir sürü çekişmeden sonra Romanya ve Bulgaristan bu işte büyük devletlerin aracılığına ve bu yoldaki toplantıların Petersburg'da olmasına onaşacaklardır (yanaşacaklardır) (14.3.1913) (2).

İşbu kentteki beş büyükelçi, Sazonof'un başkanlığında 24 Mart'ta bir ilk toplantılarını yaptıktan sonra esas soruna 31 Mart'ta girerler (3). Hem Romanya'yı, hem Bulgaristan'ı hoş

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 658.
(2) F. B., c. VI, b. 1.
(3) F.B., C. VI, B. 145

tutmak isteyen Üçlü Bağlaşma, Avusturya büyükelçisinin ağzıyla Silistre'nin Romanya'ya ve buna bir ödün olmak üzere Selânik'in Bulgaristan'a verilmesini ileri sürer; Üçlü Anlaşma buna yanaşmaz; Üçlü Bağlaşma bu yoldaki dileklerini birkaç kere yenileyecek, daha sonra 12 Nisan toplantısında Bulgarlara ödün olarak Selânik'in değil Semendere (Samotras) adasının verilmesini ileri sürecek, ancak Üçlü Anlaşma böyle yollara girmekten hep kaçınacaktır; bu yoldaki önerme (öneri) ve davranışları yüzünden ise hem Romanya hem de Bulgaristan'da Üçlü Bağlaşmaya karşı eyginlik (yatkınlık) artmış olacaktır.

Petersburg Konferansı 15 Nisan'da bir anlaşmaya varacak ve bu 10 Mayıs'ta kesin olarak saptanıp imzalanacaktır (1); ana çizgileri aşağıdadır:

1) Silistre kenti ve onun dışında 3 km.'lik bir çember Romanya'ya verilecektir.

2) Bu yerlerde oturup da Bulgaristan'a göç etmek isteyen Bulgarlara Romanya hükümeti bir ödün verecektir.

3) Bulgaristan, Tuna ile Karadeniz arasındaki sınırını berkitmeyecektir (takviye etmeyecektir).

4) Bulgaristan, kendisine katılacak olan yerlerdeki Kutzo-Valakların (Rumence konuşurlar) okul ve kiliselerine özgürlük verecek, Romanya'nın bunlara paraca yardım etmesini ve Kutzo-Valaklar için bir piskoposluk kurulmasını kabul edecektir.

Bu karar, ne Romanya'yı ne de Bulgaristan'ı hoşlandırmayacak ve çok geçmeden, Balkanlılar arasında savaş çıkması dolayısıyla yürürlüğe giremeyecektir.

---

(1) F. B., c. VI, b. 145.(3) F. B., c. VI, b. 305 ve 522.

Sırp-Yunan anlaşması ve bunların Romanya ile Osmanlı'yı kendilerine çekmeye çalışmaları

Sırp, Yunan ve Bulgar işlerine dönelim.

Yunan Dışişleri Bakanı Koromilas, Belgrad'daki elçisine 9/3/1913'te çektiği bir telde, bir Sırp-Yunan anlaşmasına yol açmak üzere, kendi öz düşüncesi imiş gibi, Sırp hükümetine şunları söylemesini bildirir (1):

İlerde barışın korunmasını sağlamak ve yakın bir âtide (gelecekte) Yunanistan ve Sırbistan'a çatmak isteyebilecek çok büyük bir Bulgaristan'ın kurulması tehlikesini önlemek için en iyi yol Sırbistan'la Yunanistan'ın aralarında anlaşmalarıdır; bu, Sırbistan'a tutumsal asılar (ekonomik çıkarlar) da sağlayabilir. Anlaşmanın amacı, savaşla elde edilmiş yerlerden Sırp ve Yunan paylarının karşılıklı inancalanmasıdır (güvence altına alınmasıdır). Atina'daki Sırp elçisi ise Koromilas'la bu iş üzerinde görüşürken paylaşmanın herkesin aldığını elinde tutması ilkesi üzerinde yapılmasını ileri sürer: Bu, Üsküp ve Manastır Sırp'ta, Selanik ve Yanya Yunan'da ve Edirne (alınınca) Bulgar'da kalsın demekti.

10. Mart'ta Sırp veliahtı Aleksandr (sonra kral olup Marsilya'da öldürülen) ile Yunan Kralı Corc'un üçüncü oğlu Nikola Manastır'da buluşurlar; Prens Nikola'ya verilen yönergede şunlar vardır (2):

Arada varılacak anlaşma, Sırbistan ve Yunanistan'dan her birinin, öbürünün Bulgaristan'la olan sınırını, gerekirse silahla, korumasını da kapsamalıdır- Biz Bulgaristan'a diyeceğiz ki, paylaşma işi, onun dilediği gibi, ikişer ikişer görüşmelerle çözülenemez ve 4. bağlaşığın hep birden bu iş için konuş-

(1) H. D. G., c. V, s. 94.
(2) H. D. G., c. V, s. 95.

maları gerekir; bu konuşmalarda biz Sırp ve Yunanlılar hep söz birliği yaparız. Bulgaristan da eğer Yunanistan ve Sırbistan'ın ikisiyle birlikte savaşa tutuşmak istemezse onların dileklerine onaşmak (yanaşmak) zorunda kalacaktır.

Yukarda dediğimiz gibi şunu da unutmamalıdır ki Sırp ve Yunanlıların istedikleri yerler onların elinde bulunduğu için Bulgaristin oraları onlarda bırakmak istemezse saldırgan bir savaşı göze almak zorundadır.

İşbu mart ayının sonlarında (yani Edirne düştükten sonra) Yunan Kralı kendisine vedanamesini veren Romen elçisine, Bulgar Slavlarına karşı bir Yunan-Romanya bağlaşması yapılması üzerine konuşur, daha sonra 19/4/1913'te Romanya Başbakan ve Dışişleri Bakanı Majoresko'yu gören Sırp elçisi, Sırbistan'ın Bulgaristan'la olan çekişmelerini anlattıktan sonra eğer arada savaş sakınılmayacak bir şey olursa Romanya'nın nasıl bir durum alacağını ve Bulgaristan'a karşı Sıribstan'la yalnız savgal (savunma) bir bağlaşma yapmaya onaşıp onaşmayacağını (yanaşıp yanaşmayacağını) Paşiç adına sorar.

Majoresko bu sözleri krala sunacağını ve Petersburg'da büyük devletlerin Romanya ve Bulgaristan arasındaki hakemlik işi dolayısıyla karşılığının gecikebileceğini elçiye söyler.

Majoresko'nun bu işteki öz düşüncesi şudur (1):

"İki hükümet (Sırp ve Yunan) açıktan açığa Bulgaristan'la olan bağlaşmalarını bozmadıkça ve arada gerçekten savaş başlamadıkça, onların bizimle yapacakları bağlaşma görüşmelerinin yalnızcana Bulgarları Sırp ve Yunan dileklerine karşı daha uysal kılmaya ve Romanya'nın zararına olarak bugünkü bağlaşmalarını berkitmeye (sağlamlaştırmaya) yaramasından korkulur.

---

(1) Bütün bu ayrıntılar Majoresko'nun Romanya Kralı'na 19.4.1913 tarihli arızasında (raporunda) vardır - Geş., s. 143-6.

"Biz ancak Sırp, Yunan ve Bulgarlar arasında silahlı çarpışma başlayınca işe karışabiliriz. O anda barışı zorla kabul ettirebilmek için ellerimiz şimdiden bağlanmamış bulunmalıdır."

Bükreş'teki Yunan elçisi iki kere, 15 Mayıs ve 8 Haziran'da Majoresko'ya bir bağlaşma önermesinde (önerisinde) bulunacaktır, ikincisinde Türkiye'nin de bu bağlaşmaya alınması sözü vardır. Majoresko iki defada da, işi geciktirici biçimde karşılık verecek ve Türkiye için onun iç durumunun sağlamlaşmasını beklemenin daha doğru olacağını söyleyecektir (1).

Bu yazılar, bir yandan Bulgaristan'ı ödün almak için sıkıştıran Romanya'nın, Sırp ve Yunan'la bağlaşma işinde güttüğü siyasayı aydınlatır.

Nisan 1913 içinde bir yandan Sırp ve Yunanlılar ve öbür yandan Bulgarlar arasındaki gerginlik bütün çetinliğiyle ve tehlikeleriyle ortadadır. Sırbistan'ın Bulgaristan'dan, antlaşmada yapılmasını istediği değişiklik üzerinde anlaşılamamıştır. Sırbistan, Rus çarının hakemliğine bırakılan yerlerden artık olarak Köprülü, Pirlipe ve Manastır kentlerini kapsayan bir yerin de kendisinde bırakılmasını istemektedir (2).

14 Nisan'da Osmanlı ile bırakışma yapan Bulgaristan, ordusunu Batı'ya, bağlaşıklara karşı taşımaya koyulmuştur; bunun üzerine daha Türklerle barış olmadan bile Bağlaşıklar arasında kavga çıkmasından korkan Sazonof, Sofya Rus elçisine şu yolda bir tel çeker (3):

Petersburg'da, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasındaki sınırların saptanması işi dolayısıyla doğan büyük ger-

---

(1) Majoresko'nun krala 15-5 ve 8.6.1913 tarihli arızaları (raporları - Geş., s. 146 ve 148.

(2) Bak: I. B., c. IX, K. II, b. 693.

(3) Geş., s. 121.

ginlik yüzünden çok kocunma vardır -bir an için bile bir kardeşler savaşı olasılığı göze alınmak istenilmiyor - Atina ve Belgrad'a usluluk öğütleri verilmekle birlikte bağlaşıklarıyla girişilecek bir savaşın ne kadar korkunç sonuçlar verebileceği Bulgaristan'a anlatılmak isteniliyor. Bulgaristan için Türkiye ve Romanya yönünden gelebilecek tehlikeler de vardır - Rusya Bulgaristan'ı, arkasından gelebilecek bir saldırıya karşı korumak için elinden geleni yapmıştır, ancak bir kardeşler arası savaş çıkarsa Rus kamuoyu, Bulgaristan'dan yüzünü çevirir ve Rusya seyirci kalıp yalnız kendi asılarını (çıkarlarını) korumakla uğraşır - Eğer bağlaşıklar arasında savaş olursa Makedonya paylaşılması işinde Bulgar haklarının temeli olan 1912 antlaşması (Sırp-Bulgar Bağlaşması) suya düşmüş olur -Böyle bir savaş Bulgaristan'ın mali asılarına (çıkarlarına) da dokunur ve ona borçlanma kapılarını kapar - Bulgar basını yatıştırılmalı, bundan sonra da Geşof'un Paşiç'le buluşması gerekir.

Sazonof'un bu teli okunurken şurası gözden kaçırılmamalıdır ki, yukarda da gördüğümüz gibi, Edirne düştükten birkaç gün sonra Rusya, Bulgarlar Çatalca'yı da zorlar ve İstanbul'a girerler korkusuyla onlara Sırp-Bulgar antlaşmasıyla saptanılmış olan sınıra Sırpların saygı göstermelerini sağlamayı üzerine almıştı (1).

Sazonof'un bu teline Geşof 26 Nisan'da Petersburg Bulgar elçisine çektiği bir telle karşılık verir; bunda Geşof, hem Sazonof'un yazdıklarına hem de Paşiç'in veya öbür Sırp dev-

(1) F. B., c. VI, b. 111, (29.3.1913). Bu belgede bu yolda bir adancın (söz vermenin) yapıldığı açık olarak söylenmemekte ise de ilerde göreceğimiz gibi Geşof, bu Rus adancıyla kralı ve Bulgar generallerini Çatalca'yı zorlamaktan vazgeçirmiş olduğunu ileri sürecektir; bundan sözü geçen adancın gerçekten yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

let adamlarının söz ve yazı ile ileri sürdükleri savlara karşılık vermektedir (1); Geşof özet olarak der ki (2):

Gösterdiği ilgi dolayısıyla Sazonof'a teşekkür - Bizi Makedonya paylaşılması işi dolayısıyla çıkan gerginlik işinde bağlaşıklarımızla bir tutmasına üzüldük - Bizim bu işin çıkmasında payımız yoktur - yansız bir araştırma, aradaki basın aytışmasına (tartışmasına) Sırp ve Yunan basınlarının başlamış olduğunu gösterir - Sazonof bilir ki antlaşmayı değiştirme işini Paşiç 29.1.1913 tarihli mektubuyla açmıştır - Yine Venizelos'tur ki, bunda Demidof (Atina'daki Rus elçisi) bize şahittir, Londra'da Danef'e ve Atina'da Demidof'a kesin bir sınır önermişken (yukarda anlatılmıştı) şimdi Kavala'nın batısında bulunan Rumların oturdukları bütün yerleri bizden kapmak amacıyla belirsiz bir sınır öneriyor; Sırp Maliye Bakanıdır ki kamutayda sınırlar işi çözülenmeden seferberliğin sona erdirilemeyeceğini söylüyor; Sırp Kurmay Başkanıdır ki Selanik, Manastır, Üsküp ve Tetovo'ya tumturaklı geziler yapıyor - Bağlaşıklarına karşı yeni bağlaşık arayan, bütün bağlaşıkların asıları (çıkarları) uğrunda öbürlerinkinden 2-3 defa daha çok özveride bulunmuş olan Bulgaristan değildir ve hele bütün bunların da üstünde olarak biz Çatalca ve Bolayır'da tıkanmış olan kocaman Türk ordularını yalnız kendi göğüslerimizle ve hiçbir yardım görmeden yerlerinde tutmak için ulusumuzu ve ordumuzu yıpratırken Sırp ve Yunanlılar Türk'e karşı değil bize karşı asker yığıyorlar. 7 Yunan tümeni Selanik yanlarında yer almıştır, Edirne'den dönen 2 Sırp tümeni bize karşı kullanılmak üzere Pirot'un yanlarında duruyorlar; Sırp ordusunun bütün kalan kısmı yine hep bize karşı Koma-

(1) Bu savları işbu bölümün başında Paşiç'in 22.2.1913 tarihli bir mektubuna göre toplamıştık.

(2) Geş., s. 122.

nova ile Manastır arasına yığılmıştır - Eğer bütün bunlardan başka olarak Sazonof bizim uysallığımıza kesin bir kanıt istiyorsa onu da vermeye anıkız (hazırız) - Bu çıkmazdan kurtulmak için Sırp-Bulgar antlaşmasının gizli ekinin 4'üncü maddesine göre Rusya'nın aramızdaki anlaşamamazlığı kesin olarak söküp atmasını diliyoruz (yani Rusya bu madde gereğince hakemliğini yapsın) - Sırp görüşü Paşiç'in sözü geçen mektubunda bulunmaktadır; biz kesin olarak bu görüşe karşınız (karşıyız); biz antlaşmanın yürütülmesini istiyoruz - Yunanistan'la olan anlaşmamızla da uğraşmaktayız; bu yolda da bir anlaşmaya varılması için Sazonof'a ne söylemeniz gerekeceğini size ayrıca bir telle bildireceğim. - Sazonof'tan dileriz ki Sırp ve Yunanlıları bizim tasarılarımız dolayısıyla çabuk yatıştırsın ve bu devletlerin asker yığmaktan vazgeçmeleri ve Balkanlılar için çok kötü sonuçlar verebilecek girişitlerden (girişimlerden) sakınmaları için onların yanında direnşin.

Sazonof 30.4.1913'te Sofya ve Belgrad elçilerine çektiği bir telde (1) Sırp-Bulgar gerginliğinin biteviye artması dolayısıyla işkillendiğini bildirmekte ve aradaki antlaşmaya göre iki devletin de Rus hakemliğine başvurmalarının gerekeceğini anlatmaktadır. Ancak telgrafın metni Bulgarları kuşkulandıracak biçimdedir, onun bu sorunla ilgili kısmı aşağıdadır.

"Sırbistan'la Bulgaristan'ı birbirinden ayıran anlaşamamazlıklar, antlaşmalarını nasıl yorumlamak gerektiği sorununda toplanmaktadır.

"Bu böyle olunca ve bu an için ilke sorununun incelenmesine girişmeyerek ve bu işte her iki yana karşı tam bir yansızlık gözetmeye çalışarak, antlaşmanın herhangi bir yormada (yorumda) değerini kaybetmemesi gereken bir hükmünü i-

(1) Geş., s. 131-3.

ki devlete hatırlatmak isteriz; o da şudur ki antlaşmanın veya askeri anlaşmanın yorumlanmasında veya yürütülmesinde çıkacak herhangi bir karşınlığın (muhalefetin) çözülenmesi, eğer iki yandan biri doğrudan doğruya yapılacak görüşmelerle bir anlaşmaya varmayı olanaksız gördüğünü bildirirse, Rusya'nın kararına bırakılacaktır."

Buna karşılık olarak Geşof bu önermeden hoşlanmış olduğunu ve buna onaştığını (razı olduğunu) Rus elçisine söylerse de (1), Rus hükümetimin iç düşüncelerinden ve Nekliudof'un konuşuşundan veya yukardaki metnin yazılış biçiminden kuşkulanmıştır. Sofya'daki Fransız elçisine söylediğine göre (2); kendisinin bütün işlerde Rus hakemliğini istemiş olmasına karşılık olarak Sazonof atlatıcı bir dil kullanmış ve antlaşmada bazı düzeltmeler yapılacağını bildirmiştir. Geşof bu yüzden Panafiyö'ye çok sızlanır ve bir ay önce Rus hükümetinin Çatalca'ya saldırmasının önüne geçmesi için kendisine yalvarmış olduğunu (supplié) ve işbu hükümetin, Sofya'daki Rus elçisi yolu ile, Sırbistan'la olan karşınlıkta Rus tinsel (psikolojik) yardımını adançladığını (söz verdiğini) ve kendisinin (Geşof) yalnız ve yalnız bu adanç yüzünden Çatalca'yı zorlamak isteyen kral ve Karargâhı Umumi'yi bu işten vazgeçirebildiğini; o sırada elde bulunan kuvvetlerle barışı İstanbul'da imzalayabileceklerini, yana yakıla anlatır ve artık işbaşında kalamayacağını ve çekilmesinin gerekeceğini söyler.

Rus'un Sırp'a eyginliği (yakınlığı) Belgrad'da da duyulmuştur (3).

Bu böyle olmakla birlikte Sırp-Bulgar antlaşmasının açıklığı ve ne de olsa, Bulgar savlarına çok hak vermesi dolayı-

---

(1) Elçinin 2.5.1913 tarihli teli - Geş., s. 133.
(2) Elçinin 1.5.1913 tarihli teli - F. B., c. VI, b. 455.
(3) F. B., c. VI, b. 476.

sıyla olacak, Sırbistan sonuna kadar açık ve kesin olarak: "Rus hakemliğini kabul ediyorum" diyemeyecek ve biteviye işi Yunanistan'la birlikte Bulgarlarla doğrudan doğruya görüşmeye ve bir anlaşmaya varılamazsa "antlaşmaya göre savlarını ve yorumlarını Rus hükümetinin hükmünü sunmaya anık (hazır) olduğu" yolunda (1) karşılıklar verecektir.

Sırbistan bir yandan Rusya'ya böyle atlatmaya benzer karşılıklar verirken öbür yandan Yunanistan'la yakınlaşmasını ilerletmektedir.

5 Mayıs'ta Yunanistan'la Sırbistan, aralarında bir bağlaşma antlaşması adancını (ön sözünü) kapsayan bir protokol imzalarlar (2), ana çizgileri aşağıdadır:

1) İki devlet 20 gün içinde aralarında bir savgal (savunma) anlaşma antlaşması yapacaklardır.

2) Bu antlaşmada her iki devletin Vardar'ın batısında ortaklama bir sınırı olması ve yeni sınırların, her yerin onu edimsel olarak elinde tutanda kalması ve üç devlet arasında bir denklik olması ilkesine dayanılarak, çizilmesi kararlaştırılacaktır.

(Bundan sonra sınırın ayrıntıları konulmuştur: Bunlara göre Sırp-Yunan sınırı Ohri gölünün güneyinden Gevgeli'nin 3 km. güneyine gider.

Yunan-Bulgar ve Sırp-Bulgar sınırları da bu ilkeye göre saptanacaktır.

Sırp-Bulgar sınırı Gevgeli'den başlayıp Vardar ve sonra Bergalaiça suları boyunca gidip eski Türk-Bulgar sınırına ulaşacaktır.

Yunan-Bulgar sınırı Gevgeli'nin güneyinden başlayacak

---

(1) Hartvig'in 8.5.1913 tarihli teli - Geş., s. 136.

(2) Metin: I. B., c. IX, K. II, s. 1019.

Kılkış'ın güneyinden ve Nigrita'nın kuzeyinden geçerek Takinos gölüne ulaşacak. Angista deresi boyunca (Takinos gölünün doğusuna dökülür) ilerleyip Elöterai limanının doğusunda (Kavala'nın az batısı) denize varacaktır.

3) İki devlet Rumeli'nin paylaşılması için girişilecek görüşmelerde ve yukarda sözü geçen sınırların sağlanılmasında birbirine yardım edecektir.

4) Bu sınırlar dolayısıyla Bulgaristan'la karşınlık (muhalefet) çıkar ve bir anlaşmaya varılamazsa, karşınlığın (muhalefetin) aracılık veya hakem yolu ile çözülenmesini her iki devlet hep birlikte Bulgaristan'a önerecektir; Bulgaristan bunu kabul etmez ve işi tehdit veya savaşa götürürse her iki devlet birbirine askerlikçe yardım edecek ve ancak hep birlikte barış yapacaktır.

5) Arada bir askeri anlaşma da yapılacaktır.

7) Yunan hükümeti elli yıl için Sırbistan'ın Selanik limanıyla Selanik-Üsküp ve Selanik-Manastır demiryollarından her iki yöndeki tecimi (ticareti) için tam bir özgürlükle asılanmasını (yararlanmasını) sağlayacak ve ona bu işte her türlü kolaylığı gösterecektir.

8) Bu belge kesin olarak gizli kalacaktır.

14 Mayıs'ta da, onaylanmaya bağlı olarak, bir askeri anlaşma yapılır (1).

İşbu 5 ve 14 Mayıs'ta imzalanan belgelerin birer kesin antlaşma olmayıp protokol biçiminde veya ilerde onaylanmaya bağlı bir anlaşma olmasındaki başlıca iki sebep şunlardır:

a) Bulgaristan Osmanlı ile yaptığı 14 Nisan bırakışmasından beri ordusunu batıya, Sırp ve Yunan orduları karşısına taşımaktadır, dolayısıyla boş bulunmamak ve ona karşı ölçemler (önlemler) almak gerekmektedir.

---

(1) I. B., c. IX, K. II, s. 1022.

b) Henüz resmen Bulgaristan'la bağlaşık bulunulduğu ve Osmanlı ile savaş bitmemiş olduğu için Bulgar'a karşı resmen antlaşmak ve bağlaşmak istenilmemiş veya Rus ve Avrupa kamuoyunun, bunu öğrenirse, kötü görmesinden çekinilmiştir.

Londra'da Osmanlı ile barış imzalandıktan iki gün sonra 1 Haziran'da Sırp-Yunan bağlaşma antlaşması resmen imzalanır (1); yukardaki protokolun genişletilmişidir. Yine bu günde askeri anlaşma da imzalanır (2).

Bu antlaşma ve anlaşmalar Sırbistan'ın neden Rus hakemliğini şartsız olarak kabul edemediğini ayrıca da anlatmaktadır.

27 Mayıs'ta Sazonof, Belgrad ve Atina elçilerine çektiği telde Rus hakemliğinin açıkça kabul edilmemiş olması dolayısıyla yeniden sızlanmış ve Sırp ve Yunan hükümetlerinin tehlikeli bir oyun oynadıklarını bildirmişti (3); o sıralarda Sazonof Üçlü Anlaşma'nın hakemliğini ileri sürmeyi de düşünmüş idiyse de Fransa'nın Yunan'ı tutmasından (4) çekinen Bulgaristan buna eyginlik (yatkınlık) göstermez. Sazonof da Bulgara bir kere daha Sırplara karşı bazı özverilerde bulunmak öğüdünü verir (5).

Bunun üzerine yani Rusya'nın Bulgar-Sırp antlaşmasındaki paylaşma hükümlerinin değiştirilmesine eyginliğini (yatkınlığını) açıkçana göstermiş olması dolayısıyla, Sofya'da durum karmakarışır ve Geşof'un çekilmesi sakınılmaz olur (6).

---

(1) Metin: I. B., c. IX, K. II, s. 1020.
(2) Metin: I. B., c. IX, K. II, s. 1023.
(3) Geş. s. 138.
(4) Fransa Doğu Akdeniz'de sayısız ada ve pek çok deniz üssü bulunan Yunanistan'ın dostluğuna çok önem veredurmuş ve biteviye bu üslerin Üçlü Bağlaşma devletlerince kullanılmasını olanaklı kılabilecek olan bir Yunan-Üçlü Bağlaşma yakınlaşmasını önlemek istemiştir.
(5) F. B., c. VI, b. 632 (28-5-1913).
(6) F. B., c. VII, b. 1 (31-5-1913).

Onun krala verdiği çekilme mektubu 30 Mayıs tarihlidir, ancak o, birkaç gün daha iş başında kalacaktır.

Bu çekilme işi üzerinde az sonra daha yazacağız.

Sırp ve Yunanlıların Londra barışı anında Bulgarlara karşı duygularını göstermesi dolayısıyla önemli olan bir yön de, bazı Sırp ve Yunan oruntaklarının (delegelerinin) Türkiye'nin barışı imzalamaması için Tevfik Paşa'ya başvurmuş olmalarıdır (1). Keza Tevfik Paşa'nın Prens Lihnovski'ye söylediğine göre (2): Sırp oruntağı (delege), Bulgar'a karşı işbirliği yapılmasını kendisine önermiş ve Balkan dağlarının Türkiye'nin doğal sınırları olduğunu belirtmiştir (yani, hep birlikte Bulgar'ı yenelim ve onu aramızda paylaşalım, siz de Şarki (Doğu) Rumeli'nin bir kısmını geri alırsınız demek istemiştir).

Bu yolda Osmanlı ile anlaşma denemeleri Yunanlılarca Berlin'de de yapılır. Mahmut Muhtar Paşa'nın Londra barış antlaşmasının imzasından 3 gün önce 27/5/1913'te Babıâli'ye çektiği bir telde şunlar vardır:

Atina'dan gelen Çalıkis Efendi: Bazı politikacılarla ve Venizelos'la birkaç kere görüştüğünü, bunların, Türkiye Bulgaristan'a karşı bir bağlaşma yapmak isterse birkaç adadan ve savaş ödencesinden (tazminat) vazgeçmeye anık (hazır) olduklarını ve bu işi konuşmak için kendilerince tanınmış birinin gösterilmesini istediklerini, söylemiştir. Bunu bildirdikten sonra Mahmut Muhtar Paşa, bu sözler doğru ise bundan bizim için olağanüstü asılar (yararlar) çıkabileceğini ve böyle yaparsak Almanya'nın dileğine göre iş görmüş olacağımızı (agirions selon vues Allemagne) (3) söylemekte ve hükümet

---

(1) Geş., s. 149.

(2) Lihnovsky'nin Berlin Dışişleri Bakanlığı'na çektiği 10-6-1913 tarihli tele göre (Lih. s. 211).

(3) Telgraf üslûbu.

bunu onayorsa (onaylıyorsa) kendisine Berlin'deki Yunan elçiliği ile görüşme izninin verilmesini istemektedir.

Sait Halim Paşa 28 Mayıs'ta karşılık verir: Şimdiki durumun çok saknılı (ihtiyatlı) davranmamızı ve dolayısıyla bu biçimde her türlü kombinezonu bir yana bırakmamızı gerektirdiğini bildirir.

30 Mayıs'ta yani Londra antlaşmasının imzalandığı günde Berlin'den Mahmut Muhtar Paşa yine bu iş üzerinde şöyle bir tel çeker:

Arjantin elçiliğinde büyükelçilik müsteşarımıza rastlayan Yunan işgüderi ona dedi ki: "Atina'dan gelen haberlere göre orada, Türkiye'ye karşı Balkanlarla bağlaşılmakla işlenilmiş olan ağır yanlışı düzeltmek için büyük bir eyginlik (yakınlık) vardır; dolayısıyla çarçabuk da olsa Türkiye ile anlaşıp bağlaşmak istenilmektedir, Venizelos bu işe çok önem veriyorsa da bunu nasıl ve kimin yolu ile başarabileceğini kestirememektedir; o, anlaşmak ve şartları saptamak için Babıâli'nin bir oruntağının (delegesinin) gelmesini bekliyor."

Bu başvurmada, bir Osmanlı oruntağını (delegesini) Atina'ya çekmek ve onunla düşünülen yolda konuşmalara konularak işbu devleti barış yaptığı sırada, barışacağı devletlerden birine karşı el altından yeni bir savaş anıklamak (hazırlamak) gibi bir dolana girişmiş göstermek isteği kolay sezilmektedir; bu konuşmada Yunan'ın Osmanlı ile anlaşma istemekteki içtenliği gerçektir, ancak, bu işe atılmış olmak suç veya soravını (sorumluluğunu) kendi üzerine almayıp Osmanlı üzerinde göstermek isteyişi de apaçıktır; öyle olmasaydı kendisi İstanbul'a bir oruntak (delege) yollamayı önerebilirdi.

Sait Halim Paşa 1/6/1913'te Mahmut Muhtar Paşa'ya üç gün öncekine benzeyen ve sakınganlık gerektiğini bildiren bir karşılık yollar.

Londra barışının öngününde Babıâli'nin bu iş üzerindeki düşüncesini aydınlatması dolayısıyla Vangenhaym'ın Sait Halim Paşa ile bir konuşması üzerine "tamamen gizli" imiyle Berlin'e çektiği bir teli aşağıya koyuyoruz (1):

"Esat Paşa'nın kardeşi (Vehip Bey) Venizelos'tan aldığı talimatla Atina'dan buraya gelmiş ve bağlaşma önermesini (önerisini) yenilemiştir. Bu hususta sadrazam bana şu mülahazalarda (görüşlerde) bulundu: Benim Yunanistan'la birleşme hakkında ileri sürdüğüm sebepler üzerinde, arada geçen zamanda esaslı surette düşünmüş. Şunu göz önünde tutmalı imiş ki, Türkiye'de 1.200.000 Rum kalmaktadır ve Türkiye, Yunanistan'la bağlaşırsa, bunlar daha az tehlikeli olacaklardır. Karşılık olarak Arnavut Hellenler ve Patriklik lehine bazı şeyler yapabilirmiş. Savaştan sonra, Bulgarlar Sırplardan daha zayıf olacaklarmış. Zira Sırpların altı yedi milyon saf Sırp nüfusları olacakmış, halbuki Bulgar nüfusu, daha ziyade Rumlarla artacakmış (burada bir şifre grubu eksiktir); bu Rumlar da Atina'dan gelecek emirlere boyun eğeceklermiş. Onun içindir ki Yunanistan Bulgaristan'dan daha iyi bir bağlaşık imiş; bundan maada (başka), adalar hakkında, Venizelos'la uyuşabileceğini umuyormuş. Adaların özgürlüğü üzerinde de konuşup görüşmek mümkünmüş. Yunanistan, kralının tesiri altında gün geçtikçe daha ziyade Almanya'ya yaklaşacak ve Almanya ile Türkiye arasında rabıta olabilecekmiş. Bu kombinezona Bulgaristan'ın yanaşması anı, bir gün herhalde gelecekmiş. Bugünlük korkulacak biricik şey, Venizelos'un Bulgarları ürkütmek maksadıyla kendisiyle müzakere etmekte ol-

(1) A. B., c. 34, K. II, b. 13336- Sözü geçen Esat Paşa Yanya komutanı olup Yunanlılara tutsak olmuştur. Kendisi ve kardeşi Vehip Bey 1914-18 Genel Savaşı'nda ordu komutanlığı etmişlerdir. Sonuncusu son İtalyan-Habeş Savaşı'nda (1936) Habeş ordusunda çalışmıştır.

ması ihtimali imiş. Onun içindir ki, Venizelos'un, Atina'ya bir müzakereci göndermek önermesine (önerisine) olumlu karşılık vermeyecek, buraya bir delegenin gelmesini isteyecekmiş; bir de önce Yunanistan'ın, şartlarını bildirmesinde ısrar ediyormuş. Tabii ancak savgal (savunmaya) bir bağlaşmaya onaşırmış (razı olurmuş); onun için de Yunanistan'la Bulgaristan arasındaki savaş tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar bekleyecekmiş.

"Sadrazam, bizim diplomasimizin; Türk-Yunan yaklaşmasına yardım etmesini dilemektedir."

19 Haziran'da, yani Londra barışı ile Balkanlılar arası savaşın çıkması arasında geçen süre içinde, Mahmut Muhtar Paşa'nın bir teli daha vardır; bunda büyükelçi bir gece önce bir alayın bayramı dolayısıyla imparatorla bir yerde bulunup onunla konuştuğunu ve Kayser'in kendisine şunları dediğini bildirir:

Buradan geçmekte olan Yunanistan'ın eski Berlin Elçisi Teotokis'e Türkiye ile anlaşmasını çok tapşırdım (istedim) ve Yunanlıların buna eygin (yatkın) bulunduklarını gördüm, bu iyi eyginlikten asılanmamız (yararlanmamız) gerekir.

Sıralaçlarda bu tel üzerine ne yapıldığını gösteren bir belgeye rastlamadım.

Balkanlılar arası savaşa doğru

Bu anlattığımız görüşme ve önermeler (öneriler) oladurken, mayıs ve haziran aylarında, birbiri karşısına yığıladuran Bulgar ve Sırp-Yunan orduları arasında irili ufaklı bir sürü çarpışma da oladurur.

Böyle bir hava içinde yapılan görüşmelerin ve aracılık denemelerinin ne kadar güç olacağı kolay anlaşılır.

28 Mayıs'ta Paşiç, Kamutaydaki bir söyleviyle Bulgaris-

tan'la yapılmış olan antlaşmanın değiştirilmesi işini açıktan açığa ve resmen Sırp ve acun (dünya) kamuoyuna sunmuş olur; Paşiç özet olarak şunları der (1):

a) Büyük devletlerin hep birden Sırbistan'ın Adriyatik kıyılarına yerleşmesine engel olmalarından sızlanan Paşiç, bu işte işbu büyük devletler Avusturya ile birlik olarak Balkan sorununun kesin olarak çözülenmesine (2) karşı durum aldılar, der.

Bu söz açıktan açığa hem Avusturya hem de bütün büyük devletler ve hele Rusya'ya taş atmaktı.

b) Avusturya böyle bir siyasa gütmekle Balkan ırklarının sürekli sevgisini ve Balkanlar'da siyasal ve tecimel (ticari) üstünlüğü (hegemony) kazanmak fırsatını kaçırmıştır.

c) Yunanistan ve Karadağ ile Sırbistan arasında Osmanlı'dan alınmış yerlerin paylaşılma işi yüzünden bir güçlük çıkmamıştır.

d) Önceden düşünülmemiş bazı olaylar Sırp-Bulgar antlaşmasının ve oradaki paylaşma tasarısının değişmesini gerektirmektedir. (Burada Paşiç uzun uzadıya bu bölümün başında görmüş olduğumz savları sıralar).

e) Sırbistan, Adriyatik'e çıkamadığı için, Selanik yolu ile olan teciminin (ticaretinin) tam bir özgürlük ve güven içinde yapılmasını can alacak önemde saymaktadır. Bu ise ancak Üsküp-Selanik ve Manastır-Selanik demiryolları kendisine açık bulundurulur ve kendisinin Yunanistan'la bitişik sınırı olursa sağlanılabilir.

---

(1) I. B., c. IX, II, b. 1015.

(2) Her dileğinin sonuncu olacağı ve onu elde edince artık her işin kesin olarak biteceği sözünün burada bir örneğini görüyoruz. Herkes biliyordu ki Avusturya'da yaşayan Yugoslavları (Güney Slavları) yani Sırp, Hırvat ve Slovenleri, ondan ayırıp Sırbistan'a katmak, işbu devletin ana amaçlarından biri idi ve Sırbistan Adriyatik kıyılarına çıkmakla Paşiç'in anlatmak istediği gibi bundan vazgeçmek şöyle dursun bu işi daha kolaylıkla ve güçlü olarak başarmaya uğraşabilecekti.

f) Arnavutluk'la ilgili görüşmeler sırasında Adriyatik kıyılarından vazgeçmesi karşılığı olarak Sırbistan'a Selanik'le birlikte bütün Vardar ovasının sağlanılması önerilmiştir. Antlaşmada yazılı bulunmamış olsa da, bağlaşıklarının kendilerine yapılmış olan yardımların karşılığını ödeyeceklerine güvenen Sırbistan, bu önermeyi (öneriyi) bağlaşıklık ödevlerine uygun olmadığı için abamıştır (1).

Paşiç'in bu söylevi Yunanistan'la yapmış olduğu yeni gizli antlaşma hükümlerinden ayrılmayacağına (böyle bır antlaşma olduğu kimsece bilinmemekle birlikte) Sırp ulusuna ve acuna (dünyaya) bildirmek demekti; iş bu biçime döküldükten sonra, artık Sırbistan için geri dönmek, Rusya'nın şartsız olarak hakemliğine onaşmak (kabul etmek) Yunanistan'la sınırdaşlıktan vazgeçmek ve Üsküp'le Manastır'ın ve bu kentleri Selanik'e ulaştıran demiryollarının herhangi bir kısmının Bulgar toprağında kalmasına onaşmak (yanaşmak) yurtiçinde bir ayaklanmayı göze almak demekti, yani Tarık-ibni-Ziyad gibi gemilerini yakmıştı ve artık giriştiği yolda sonuna kadar gitmek zorunda idi.

Yukarıda gördüğümüz gibi Sırp ve Yunanlıların dileği, Balkanlıların aralarında konuşup paylaşma işini çözülemeleridir; Bulgarların dileği de Sırp ve Bulgarlar arasında konuşulacak bir şey görmedikleri için Sırp-Bulgar paylaşılması işinin eldeki antlaşmaya göre çözülenmesi, bu işte anlaşılınamazsa yine bu antlaşma gereğince Rusya'nın hakemliğine başvurulması, Yunan-Bulgar paylaşılması işinin de yalnız bu iki devlet arasında çözülenmesidir.

Rusya'nın direnmesi üzerine Sırbistan ve Bulgaristan bu kesin karşı durumlarını biraz gevşetirler ve 1 Haziran'da Pa-

(1) Bunu hangi devletin yaptığı açıklanmamıştır ve bunu yapmış olması en çok akla gelen Avusturya böyle bir şeyi yadsımıştır.

şiç'le Geşof buluşurlar (bu sonuncusu çekilmişse de bu, henüz gizli tutulmakta ve o, işleri göredurmakta idi).

Bu görüşme (1) sonucunda şuna varılır: 4 Balkan devletinin başbakanları Selanik'te toplanacaklar (tarihi saptanılmaz) aralarında çözüleyemeyecekleri (çözümleyemeyecekleri) sorunlar olursa bu başbakanlar Petresburg'da yeniden toplanacaktır ve orada yapacakları görüşmelerde Rusya yarı resmi olarak onlara öğütler de verebilecektir. Eğer böylelikle de üzerinde anlaşılamayan sorunlar olursa Rusya'nın resmi aracılığına, hatta hakemliğine başvurulacaktır. Paşiç'le Geşof arasında böyle bir anlaşma yapılırken Karadağ'ın ve hele Yunanistan'ın buna onaşıp onaşmayacağı (yanaşıp yanaşmayacağı) bilinmiyordu ve Yunan-Bulgar antlaşmasında bu yolda bir çığır yoktu; ilerde göreceğimiz gibi Yunanistan bu işte birtakım şartlar ileri sürecektir.

Bu görüşmenin Paşiç'te bıraktığı iz Geşof'un uysal olmak istediği, ancak Bulgar kralının ve birçok ileri gelenlerin onun gibi düşünmediğidir. Görüşme sırasında antlaşma ve paylaşma konuları üzerinde konuşulmaz. Geşof, Sırp kamuoyunun aydınlatılması için Sırp-Bulgar antlaşma ve anlaşmalarının yayımlanılmasını ileri sürerse de Paşiç buna onaşmaz (yanaşmaz).

Her ne de olsa, bu Paşiç-Geşof buluşması bir süre için bir iyimserlik havası doğuracaktır.

Az sonra bu iyimserlik havasının bozuluyor göründüğü bir anda iki girişit (girişim) yapılır, birisi Rus çarının Bulgar ve Sırp krallarına çektiği teldir, öbürü de, Rusya'nın önayak olmasıyla, yeni barış yapmış olan beş savaşçı devlete askerlerini azaltmaları öğüdünün büyük devletlerce verilmesidir.

Çarın tellerinin ana çizgileri aşağıdadır (2):

---

(1) Bak: Geş., s. 126 ve F. B., c. VII, b. 18 ve 29.

(2) Metin: F. B., c, VII, b. 122 eki.Tarih pek belli olmuyor; Turhan Paşa, Babıâli'ye çektiği 14.6.1913 tarihli telinde 8 Haziran der; F. B.'lerinde c. VII, b. 109 haşiye 2'de 9 Haziran denilir.

Balkanlı başbakanların Selanik'te ve sonradan Petersburg'da toplanacakları haberinden çok hoşlandım; ancak bu toplantının hâlâ olmaması ve Balkanlıların bir kardeşler arası boğuşmasına doğru gidiyor görünmesi beni çok üzmüştür. Bu ağır anda hakkım ve ödevim beni zorladığı için size başvuruyorum. Bulgar ve Sırp ulusları bağlaşırken bu yolda yapılan antlaşma ve anlaşmalar yüzünden çıkacak herhangi bir karşınlığın (tartışmanın) çözülenmesini Rusya'ya bırakmışlardı. Majestenizden üstenmiş olduklarına bağlı kalıp Sırp-Bulgar anlaşmazlığı işinin çözülenmesini (çözümlenmesini) Rusya'ya bırakmasını istiyorum. Hakemlik işini bir imtiyaz değil kaçınılamayan üzücü bir ödev sayarak bağlaşıklar arasında bir savaşın beni ilgisiz bırakamayacağını bildirmek isterim. Şunu saptamak isterim ki kardeş savaşına başlayacak olan devlet, Slavlığa karşı bu yüzden soravlandırılmış (sorumlu) olacaktır ve böyle canicesine bir vuruşmanın sonuçları karşısında Rusya alacağı durumda özgürdür.

13 Haziran'da karşılıklar alınır. Ferdinand'ınkinin özeti aşağıdadır (1):

Hükümetim sizin dileğinizi daha önceden karşılamış ve ortalığı yatıştırmasını ve Rusya'nın hakemlik işini ele almasını Sazonof'tan 23 Nisan'da istemiştir (2). Sazonof bu yolda bir çağrıda bulundu ve hükümetim bunu kabul etti. Sırp hükümetine gelince o, son örneği Paşiç'in söylevi (3) olan siyasadan ayrılmadı; bu söylev başbakanlar buluşmasının anıklanmakta (hazırlanmakta) olduğu bir anda yapıldığı için bizde daha çok coşkunluğa yol açtı. Görülüyor ki Bulgaristan sözüne bağlıdır, o hâlâ bekliyor ki Sırbistan da onun gibi hakemliği

(1) Metin: F. B., c. VII, b. 122 eki.
(2) Daha önce özeti verilmiş olan Geşof'un Petersburg Bulgar elçisine teli.
(3) Yukarda özeti verilmiş olan 28.5.1913 tarihli söylev.

kabul etsin; Sırbistan ise işbu hakemlikten kaçınarak ve biteviye Bulgaristan'a karşı gösterilerde bulunarak kardeş vuruşması tehlikesini sürdürüyor. Böyle bir vuruşmadan kaçınmayı çok isteriz; ancak bunca işitilmemiş emek ve yenlerden (başarılardan) sonra bağlaşıklarımızın takındıkları durumun ve bu yenlerin (başarıların) ürünlerini elimizden almaya uğraşmalarının ulusumuzda doğurduğu kızgınlığı yatıştıramayız. Bulgaristan'ın Makedonya üzerinde yalnız hakları yoktur, Bulgar olan ve her ne olursa olsun Bulgar kalmak isteyen bir halka karşı ödevleri de vardır ve bu ödevler uzun yıllarca Rusya'ca da tanınmıştır.

Sırp kralının karşılığının metnine elde bulunan belge kitaplarında rastlamadım; özeti: Sırbistan'ın bütün ümitlerinin Rusya'da olduğu, ancak özveride bulunamayacağı bazı can alacak asıları (çıkarları) olduğu ilkesini kapsayıp pek belirtisiz bir biçimde yazılmıştır.

Haziran başında bu hakemlik işindeki Rus görüşleri, özetini aşağıya koyduğumuz bir Rus notasında görülür (1):

Belgrad ve Sofya'daki Rus elçileri oralardaki devlet adamlarıyla konuşurlarken şu yolda dil kullanmaları kendilerine yönerilmiştir:

Sırbistan'a kendiliğinden özveride bulunması için Bulgaristan'a verilen öğütler bizim hâkemliğimizin başlangıcı değildir. Bu iki devleti doğrudan doğruya aralarında anlaştırmak için bir denemedir. Önce Selanik'te sonra da Petersburg'da yapılacak dört başbakan toplantısına karar verilmesinden anlaşıldığına göre Balkan devlet adamları bu yola girmek isteğindedirler. Sırbistan'la Bulgaristan ve Yunanistan'la Bulga-

---

(1) Paris Rus Büyükelçiliği'nden Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir, (7.6.1913). F. B., c. VII, b. 43.

ristan arasında yapılacak olan iki hakemliğin ayrı ayrı fakat bir sırada yapılmasının gerektiğini anlıyoruz, ancak öyle sanıyoruz ki, yapılacak başbakanlar toplantısında, paylaşma işleri görüşülmese de, dört bağlaşığın topuna ortak olan ve hep birlikte görüşülmesi gereken asılar (yararlar) vardır.

Bu Rus yönergesi, Rus amaçlarından korkmaya başlayan, Geşof başta, bazı Sofya çevenlerini (çevrelerini) yatıştırmak ve toplamak veya Petersburg'a gitmek için önceden şartlar ileri süren başbakanlara "gelin, toplanın, paylaşma işini konuşmasanız da toplantı asılı (yararlı) olur" demek için yapılmıştır. Ancak bu Rus sözleri ne Bulgar, ne de Sırp'ı hoşlandırır, belki her ikisini daha da çok ürkütür. Bundan Bulgar, bağlı kalmak istediği, kendi ana amaçlarını sağlayan Bulgar-Sırp antlaşmasında onun dilediği ölçüde değişiklik yapmak istemediğinden korkar. Bu yüzden her iki devlet, başbakanlarını Petersburg'a yollamadan önce inancalar(güvenceler) elde etmeye çalışacaklardır.

Rusya'nın hakem olarak Balkan sınırlarını çizmeye kalkışması Avusturya'da hiç hoş görülmeyecek, bunun Balkan devletlerinin bağımsızlıklarının elden gitmesine kadar varabileceği ve Avusturya'nın buna seyirci kalamayacağı; işbu sınırların çizilmesi işinin bir denklik sorununu ortaya çıkardığı ve Avusturya'nın Balkanlar'daki denklikle çok ilgili olduğu söylenecek ve sakıncalar ileri sürülecektir (1).

Bu çekişmeler sırasında haziranın ikinci haftasında Geşof kesin olarak işbaşından çekilir ve yerine, Rus dostlarının başkanı geçinmekte olan Danef getirilir. Daha sonra Paşiç de

---

(1) Bak: Macar Başbakanı Kont Tiszan'ın Peşte Kamutayı'ndaki 19.6.1913 tarihli söylevinin son kısmına ve F.B., c. VII, b. 103'le A.B., c. 35, b. 13395'e. - Avusturya daha o sırada, Bulgar-Sırp antlaşmasının metnini bilmiyora benzemektedir.

çekilmek isteyecek veya öyle görünecek, ancak Kral Pier'in dileği üzerine yerinde kalacaktır.

Rus hakemlik işinin nasıl geliştiğini ve türlü evrelerini aşağıda topladık:

1- Sırp görüşü (1):

a) Hakemlik yalnızcana Sırp-Bulgar antlaşmasında gösterilen sınır sorununu değil üzerlerinde bağlaşıklar arasında bir anlaşmaya varılmamış olan bütün sınır sorunlarını kapsamalıdır.

b) Hakemlik bir yandan Bulgaristan, öbür yandan da birlik bir kütle olarak öbür üç bağlaşık arasındaki karşınlıkları (anlaşmazlıkları) çözülemelidir (çözümlemelidir).

c) Hakemin yetkisi tam olacaktır, şu sakınca ile ki Bulgaristan Arnavutluk'la sınırdaş olmayacak ve Sırbistan'la Yunanistan sınırdaş olacaktır.

Görüldüğü gibi Sırbistan, Rus hakemliği için epey şartlar koymaktadır.

2- Bulgar görüşü (2):

Hakemlik, Sırp-Bulgar antlaşmasına göre onun çizdiği sınırlar içinde olmalıdır. Bu işte büyük devletlerin karışacakları bir nokta yoktur; antlaşmaya göre Rus Çarı hakemdir ve işbu belgede gösterilen sınırlar içinde kararını vermelidir. Öbür başbakanlar Petersburg'a gitseler de Bulgar Başbakanı, bu yolda inanca (güvence) almadan oraya gidemez. Eğer Rusya bir savaşı önlemek istiyorsa Sırbistan'ı yukardaki dileklere onaştırmalıdır (razı etmelidir).

Daha sonra Danef biraz yumuşar gibi görünüp Fransız el-

---

(1) Sırp hükümetinin Berlin Sırp işgüderi Bogiçeviç'e çektiği tele göre F. B., c. VIII, b. 97, (12.6.1913).

(2) Yeni Başbakan Danef'in İngiliz elçisine söylediğine göre: I. B., c. IX, K. II, b. 1067 ve 1074 (18 ve 21.6.1913).

çisine şöyle bir düşünce ileri sürer (1): Eğer Paşiç, Rus Elçisi Hartwirg'e, Sırp-Bulgar antlaşmasına göre hakemliğe onaştığını söyler (yazısız) ve buradaki Rus Elçisi Nekliudof bunu bana bildirirse işler çok kolaylaşmış olur.

Yine işbu günde Bulgar Bakanlar Kurulu şu iki şarttan biri yerine getirilirse Danef'in Petersburg'a gitmesini onar (2): a) Yukarda anlatmış olduğumuz sebepler dolayısıyla hemen hep yalnız Sırp ordusunun elinde bulunan Makedonya'da iki devletin de ordusu bulunsun b) Veyahut Rusya resmi olarak Bulgaristan'a inancalasın (güvence versin) ki Sırbistan aradaki antlaşma gereğince Çar'ın hakemliğine onaşmaktadır (razı olmaktadır).

3- Yunan görüşü:

Bu yolda bir antlaşma ile bağlı olmamakla birlikte Yunanistan da hakemlik işine onaşır (razı olur), şu şartla ki kendisini ilgilendiren işler üzerinde hakemlik yapılırken Rusya ile birlikte başka bir devlet de bulunsun. Eğer Fransa bu devlet olmak istemezse İngiltere ve o da bu işe karışmak istemezse Almanya olabilir. Ancak Avusturya ve İtalya olmamalıdır (3).

4- Rus görüşü:

Rus hükümeti, Sırp ve Bulgar krallarının Çar'a yolladıkları karşılık telleri Çar'ın dileklerinin kabulü saymış ve 14 Haziran'da dört bağlaşık devletin başbakanlarını Petersburg'a çağırmıştı (4). Sırp ve Bulgar hükümet ve başbakanlarının aldıkları özel durumlar ve hakemlik ve Petersburg'a gitmek işlerinde ileri sürdükleri şartlar karşısında Rusya biteviye bun-

---

(1) F. B., c. VII, b. 169 (21.7.1913).

(2) F. B., c. VII, b. 177.

(3) Venizelos'un Rus elçisine sözleri (F. B., c. VII, b. 123 - 15.6.1913). O sıradaAlmanya Yunanistan'a eygin (yatkın) görünmektedir; Bulgar ve Yunan askerleri arasında tek tük çarpışmalar olunca Yunan Kraliçesi olan kız kardeşinden bu yolda sızlanma telleri alan Kayser, Rus Çarı'nı, Ferdinand'a bu gibi olayların önüne geçmesi için tel çekmeye kışkırtmış ve kendisi de ona böyle bir tel çekmişti. (Bak: F. B., c. VI, b. 616 ve 636).

(4) F. B., c. VII, b. 117.

lar arasındaki aykırılıkları yatıştırmaya uğraşacaktır. Belgrad'a şunu dedirtecektir (1): Hakemliğin şartsız olarak kabulü Sırbistan'ca Bulgaristan karşısında bir gerileme sayılmamalıdır. Böyle bir kabul yalnız Bulgaristan için değil Rusya için de gereklidir, çünkü o, eğer vereceği hükmü her iki devletin kabul edeceğine güvenemezse hakemlik edemez. Bundan başka Rusya, ancak Yunan-Bulgar anlaşamamazlığının da hakemlik yolu ile çözüleneceğine inan ederse (güvenirse) Sırbistan'la Bulgaristan arasında hakemlik ödevini yapacaktır.

21 Haziran'da Sazonof Sofya ve Belgrad elçiliklerine şu yolda bir tel çeker (2):

Paşiç, elçimize dedi ki: "Antlaşma üzerindeki görüş başkalıkları, Sırp hükümetini, Petersburg çağrısını ve Bulgarlarla olan anlaşamamazlıkları hakemliğe sunmayı kabul etmekten alıkoymadı." Biz bu sözleri Bulgaristan'ı dinizlemeye (tatmin etmeye) yeter sayıyoruz, çünkü biz antlaşmanın bize verdiği haklara dayanarak hüküm vermek düşüncesindeyiz. Bunu yapmadan önce her iki hükümetten, dört gün içinde, dilek ve görüşlerini bildiren bir andıç (rapor) vermesini bekleriz. Bulgaristan'la Yunanistan arasında da bir hakemliğin yapılmasını gerekli görmekteyiz.

Böylelikle Sazonof herkesi dinizledim (tatmin ettim) sanacaktır.

Bu telden iki gün sonra, 23 Haziran'da Vranya'da Kral Ferdinand'ın başkanlığı altında bir toplantı yapılır, Danef ve Başkomutan Savof da oradadır; bu bitince Danef oraya çağrılmış olan Rus elçisine şunu der (3): Sırp notası alındıktan sonra (4) dış durum gerginleşmiştir; Sırbistan'la doğrudan

---

(1) Paris Rus Büyükelçiliği'nin Fransız Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bir nota göre: F. B., c. VII, b. 158 (20.6.1913).

(2) S. K., c. II, s. 100.

(3) Sofya Rus Elçisi Nekliudof'un telinin özetine göre. F. B., c. VII, b. 190.

(4) Ayrıca anlatılacaktır, orduların azaltılması ile ilgilidir.

doğruya anlaşmak da elden gelmiyor; Bulgaristan her türlü barış yoluna başvurmak istediği için en büyük hakeme (arbitre supréme) -yani Çar'a- dönüyor ve hükmünü en kısa bir zamanda, eğer olabilirse sekiz günde vermesini istiyor; bunun antlaşmaya uygun olacağı ümidini beslediğini ona bildiriyor; Rus hükümetinden bu yoldaki kabulünü yarın salı akşamından (24 Haziran eder) önce bildirmesini diler. Bu olursa Danef hükmü dinlemek ve ortada kalan öbür sorunları çözülemek için çarşamba günü Petersburg'a gitmek üzere yola çıkacaktır. Bulgar hükümeti bu kadar kısa bir zaman verdiğinden dolayı özür diliyor, ancak vuruşmak veya evlerine geri dönmek isteyen orduya daha uzun zaman söz geçiremeyeceğini söylüyor.

Burada Bulgaristan'ı yıkıma sürüklemiş olan acıklı olayları örten perdenin bir kısmının olsun kalktığını görüyoruz: Siyasal dizginin hükümetin değil ordunun elinde bulunması.

Sırbistan Sazonof'un sözü geçen 21 Haziran telindeki önermeye karşılığını geciktirecek ve Paşiç'in çekilmesi, Kamutaya danışmanın gerektiği yolunda kaçamaklarla vakit kazanmak isteyecektir.

Bunun üzerine 25 Haziran'da Petersburg'daki Bulgar Elçisi Sazonof'u görür ve ona şunları bildirir: Bugüne kadar Sırbistan açıktan açığa hakemliği kabul ettiğini söylemediği ve artık hükmün bildirilen süre içinde (8 gün) verilemeyeceğinin anlaşıldığı için Bulgar hükümeti Belgrad'daki elçisini geri çağırmaya karar vermiştir.

Bu, savaşa doğru gidildiğinin açıklanılması idi. Sazonof da karşılık olarak şunu söyler:

Ben de size derim ki: Rusya'nın Bulgaristan'ı bir Romanya saldırısına karşı korumak üstlenmesini kapsayan 1902 Rus-Bulgar antlaşmasının (1) sona erdiğini bildiriyorum.

---

(1) Bak: yukarda s. 25, haşiye 4'e- Sazonof'un bu sözünden antlaşmanın tinsel bakımdan olsun yaşadığı sanılabilir.

Bir gün sonra 26 Haziran'da Sazonof Sofya elçisine şöyle bir tel çeker (1):

Son bir uzlaşma denemesinde bulunmak için Danef'e şunu önerin: Danef, Bulgar ve Sırp andıçlarının (muhtıralarının) (2) verilmesiyle birlikte öbür Balkan devletlerinin oruntaklarıyla (delegeleriyle) buluşmak ve toplaşmak üzere Petersburg'a varmak düşüncesinde olduğunu bize bildirsin. Kendisinden istenilmiş olan andıcın (raporun) Sırbistan'ca verilmesi, hakemliğimizin onca kabulü ve işbu hakemliğin başlangıcı demek olacaktır.

Görüldüğü gibi Sazonof daha ipi koparmamıştır ve Bulgaristan için henüz her türlü ümit kaybedilmemiştir; hele ki daha 29 Haziran'da Sırbistan Sazonof'un 21 Haziran tarihli teldeki önermesine (önerisine) kesin bir karşılık vermemiştir; Sırp hükümetinde ne Rusya'ya hayır diyecek yürek vardır, ne de o, sonucuna güvenmediği bir hakemliği kabul etmeyi istemektedir (1) ve Paşiç'in çekileceği sözü yeniden dolaştırılmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristan için Sırbistan'ı haksız ve anlaşmadan kaçınıyor durumda göstermek olanaklıdır. Ancak Bulgaristan bu yola gireceği yerde, Bulgar ordusu 29-30 Haziran gecesi, var gücüyle Sırp ve Yunan ordularına ve en çok bu iki ordunun birleşme noktası olan Gevgeli'ye saldırır ve bağlaşıklar arasında savaş, bütün suç Bulgaristan'ın sırtında olarak, başlamış bulunur. Bu saldırının, Bulgar hükümetine bildirilmeden, kral ve başkomutan Savof'ça yaptırıldığı oldukça güvenilir kanıtlar gösterilerek ileri sürülmüştür. Böylece açılmış olan savaşın Bulgaristan için ne kadar büyük bir yıkım olacağını ileride göreceğiz.

---

(1) Suret: I. B., c. IX, II, b. 1092.

(2) Dilek, sav ve düşüncelerini kapsayan ve hakemlik edebilmek için Rusya'ca her birinden istenilmiş olan andıçlar (muhtıralar).

(3) Bak: F. B., c. VII, b. 230 (29.6.1913)

Karadağ, daha 20 Haziran'ın ortalarında, bağlaşıklar arasında savaş çıkarsa Sırbistan ve Yunanistan'la birlik olacağını bildirmişti (1).

Romanya da daha önce görmüş olduğumuz gibi, bağlaşıklar arasında çıkacak bir savaşa seyirci kalmak düşüncesinde değildir. O, 4 Haziran'da Rusya'ya ve 10 Haziran'da da Sırbistan ve Bulgaristan'a, eğer bu son iki devlet arasında savaş çıkarsa seferberlik yapacağını bildirir (2). Romanya hükümeti 27 Haziran'da, atılacak ilk top üzerine, savaşa katılacağını Bulgaristan'a bildirir (3). Dolayısıyla Kral Ferdinand 29-30 gecesi saldırısını yaptırırken tepesindeki bu tehlikeyi de biliyordu.

Romanya'nın bu durumu Bulgaristan'da olduğu kadar Avusturya'da da kızgınlık ve şaşkınlık doğuracaktır.

22 Haziran'da Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın Babıâli'ye yolladığı bir yazının aşağıya koyduğumuz bazı parçaları, o sırada Avusturya'nın durumunu ve düşüncelerini ve Bulgaristan'dan yana nasıl etkin olarak çalıştığını aydınlatır; H. Hilmi Paşa der ki:

"Berştold Bulgaristan'la Sırbistan arasındaki ihtilafın pek çok izdiyad ettiğinden (arttığından), Rus imparatorunun tavassutu neticesiz kalması ihtimalinden badel bahis şimdiye kadar silah patlamaması Bulgaristan'ca Romanya'nın bitaraflığı temin olunamamasından ileri geldiğini sureti mahremanede (gizlice) beyan ve Balkan hükümetlerinden hangisi ile münasebatı hasene (iyi ilişki) tesisini tercih edeceği-

(1) I. B., c. IX, K. II, b. 1071 ve 1079.
(2) Bak: I. B., c. IX, K. II, b. 1029 ve 1046.
(3) Bak: F. B., c. VII, b. 220, 225 ve 231.

mizi istimzac etti (öğrenmeye çalıştı). Bazı devletlerin Yunanistan'la itilafı tavsiye ettikleri ve Sırbistan'ın da vesaiti gayri resmiye ile müracaatta bulunduğunu, fakat Bulgaristan bize karşı cidden halisane ve sulhun teferruatı ile tahdidi hudut mesailinde mutedilane (ılımlı) hareket ederek efkârı umumiyei Osmaniye'de Bulgarlara karşı mevcut olan infiali izale (heyecanı giderirse) ederse Bulgaristan'la itilaf taraftarı olduğumu mütalaai zatiye suretiyle söyledim. Yunan ile itiłaf size hangi devlet tarafından tavsiye olunduğuna vakıfım (1) ve Sırbistan ile ittifak ve binaenaleyh Slav politikasını takip eden Yunanistan'a bu kadar itimadın sebeplerini de o devletin sefirinden sordum dedikten sonra, Balkanlar'daki siyaseti hariciyemizde Bulgaristan ile itilafın menafiimize (çıkarımıza) daha muvafık olacağını ifham etmek (bildirmek) istemiştir..."

Haziran sonlarına doğru Balkanlılar arası savaşın artık sakınılamaz olduğu görülmeye başlanınca bunun yersel (bölgesel) bırakılması için İngiltere, Fransa ve Rusya arasında görüşmeler olur (2), ancak Bulgaristan'ın çarçabuk yenilip savaş dışı olması, bu yolda ayrıca bir önlemi gerektirmez.

Haziran başlarında, Balkanlılar arası karşınlıkların (anlaşmazlıkların) savaşsız çözülenebileceği (çözümlenebileceği) ümidinin doğmuş olduğu kısa anda, Rusya'nın girişiti (girişimi) ile (3) Osmanlı'ya ve Balkanlılara ordularındaki erleri salıvermelerinin önerilmesi düşünülür ve 5 Haziran'da Londra'daki Büyükelçiler Konferansı bu yolda bir karara va-

---

(1) Almanya olduğunu daha yukarıda gördük.
(2) Bak: I. B., c. IX, K. II, b. 1090 ve 1093.
(3) F. B., c. VII, b. 21 ve 28.

rır (1). Osmanlı'ya başvuruş, Bulgar'ın elinden: "Osmanlı ordusu dururken ben ordumu azaltamam" diyebilmek bahanesini almak içindir.

Bu önermeden (öneriden) bir sonuç çıkmayacaktır; Bulgaristan, ordusunu azaltmak için şart olarak Rumeli'de Bulgar'ın da payı olacak olan ve o sırada Sırp ve Yunan orduları elinde bulunan yerlere kendisi de asker sokmayı ve Çar'ın hakemliğinin Sırbistan'ca Bulgar-Sırp antlaşmasında olduğu gibi kabul edilmesini isteyecek; Sırbistan'la Yunanistan bunlara yanaşmayacak ve savaş başlayıncaya kadar bu iş olduğu gibi kalacaktır (2).

(1) I. B., c. IX. K. II, b. 1030.
(2) Bak: F. B., c. VII, b. 42, 94, 96, 98, 100, 141, 145, 175, 179 ve 196.

Büyük göç İstanbul'da Karaköy rıhtımında.

Büyük göçün insanları yollarda.

Osmanlı komutanları Edirne'de.

Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nden aldıkları toprakları aralarında paylaşamadılar. Bulgarlarla Sırplar arasında İkinci Balkan Savaşı başladı (29 Eylül 1913). Yunanlılar ve Romanyalılar, Sırpların tarafını tuttular ve Bulgarlara karşı savaşa girdiler. Osmanlı Devleti bu durumdan yararlanarak ordusunu Edirne üzerine gönderdi. Kırklareli ve Edirne geri alındı. Bu savaşta Bulgarlar yenilgiye uğradılar. Savaşa Bükreş Antlaşması imzalanarak son verildi. Bu antlaşmayla Sırbistan, Orta Makedonya ile Kuzey Makedonya'yı ve Güney Makedonya'nın bir bölümünü; Yunanistan, Girit adasını ve Makedonya'nın bir bölümünü, Selânik ve Kavala'yı; Romanya, Dobruca ve Silistre'yi aldı. Bulgaristan'a da Doğu Makedonya, Batı Trakya ve Dedeağaç kaldı.

Yakın tarihimizin bu unutulmaz savaşlarını, Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur'un 'İkinci Balkan Savaşı I' adlı bilimsel çalışmalarında ilgiyle okuyacaksınız.